

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XVII — leto 1971/72 — št. 1-2

Jezik in slovstvo

Letnik XVII. številka 1-2

Ljubljana, oktober 1971/72

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številok)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetus, grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina 32.— din, polletna 16.— din, posamezna številka 4.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 16.— din

Za tujino celoletna naročnina 48.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Vsebina prve in druge številke

Razprave in članki

- 1 *Meta Grosman* Možnosti razločevanja med leposlovnim jezikom in drugimi rabami jezika
- 10 *Berta Golob* Metodične možnosti za pouk spisja in govornih vaj
- 18 *Franc Žagar* Vrste in naslovi spisov pri pouku materinščine
- 25 *Matej Rode* Glavni števnik v ruščini in slovenščini

Zapiski, ocene in poročila

- 32 *M. Kmecl* Odličen ruski prikaz slovenske književnosti med obema vojnama
- 34 *Joža Mahnič* Izhajati je začela zbirka Lirika
- 35 *Gregor Kocijan* Zgodovina slovenskega slovstva
- 38 *Pavle Merkù* Petdesetletnica »Križove poti« Alohija Clignona
- 39 *France Bezljaj* — *Alenka Šivic* Leksikološke glose
- 45 *Vlado Nartnik* Eristika in eristični prijemi
- 47 *Kajetan Gantar* Horacij v dubrovniški književnosti
- 48 *Vilko Novak* France Prešeren, Szonettkoszorú — Sonetni venec
- 49 *J. Fličar* Drug drugemu naproti
- 51 *Franc Jakopin* Zapis ob tretjem seminarju za sorabistiko v Budišinu
- 55 *Pisma Zavodu za šolstvo SRS ob predlogih za nove osnovnošolske in srednješolske učne načrte (Boris Paternu)*

MOŽNOSTI RAZLOČEVANJA MED LEPOSLOVNIM JEZIKOM IN DRUGIMI RABAMI JEZIKA

Vprašanje, ali je mogoče razmejiti leposlovni jezik od drugih rab jezika in dokončno določiti različne rabe jezika, postane v dvajsetem stoletju eno izmed vprašanj, h katerim se angleški in ameriški kritiki vedno znova vračajo. Namen tega prispevka je osvetliti nekatere probleme apriornega razločevanja leposlovnega jezika, s katerimi se srečujejo posamezni kritiki v prizadevanjih »razmejiti« leposlovni jezik od jezika drugih besednih sporočil s pomočjo opredelitve posebnega leposlovnega jezika ali posebne rabe jezika v leposlovju.

Da bi se izognili nepotrebnim nesporazumom, moramo poudariti, da prizadevanja za opredelitev posebnega leposlovnega jezika nikakor nimajo namena definirati jezik, ki bi že sam po sebi lahko dal nekemu besednemu sporočilu status besedne umetnine. Celo najbolj vneti zagovorniki posebnega leposlovnega jezika, ki bi jim sicer lahko pripisali tak namen, se večinoma zavedajo, da bi tudi idealno opredeljen leposlovni jezik ne mogel opraviti take naloge: saj bi kljub svoji idealni obliki ne bil nič drugega kot sredstvo leposlovja.

Sama misel o posebni naravi leposlovnega jezika ni nova. Prepričanje, da je za leposlovje značilen poseben jezik, ki se razločuje, ali pa naj bi se razločeval od jezika drugih besednih sporočil, je podlaga številnih stilistik, katerih namen je učiti ta »posebni« jezik. Vendar misel o posebnosti leposlovnega jezika v tej obliki običajno ne pomeni trditve o apriorni posebnosti leposlovnega jezika na sploh, temveč nam le pove, da smo spoznali nekatere značilnosti leposlovja, ki jih v danem času in kraju lahko deduciramo kot »splošno veljavne«. V tem smislu ima pojem leposlovni jezik pogosto normativen značaj in je, prav tako kot leposlovje samo, izpostavljen spremembam v času in kraju.

V primerjavi s tako pojmovanim leposlovnim jezikom je misel o apriorni različnosti leposlovnega jezika — o različnosti, ki že sama po sebi književnost izločuje iz reda drugih besednih sporočil in jo postavlja v poseben položaj — razmeroma mlada. Zdi se, da je pogosto njen namen prav jasno določiti tisto »avtonomno področje« leposlovja, kjer bi bilo leposlovje povsem neodvisno in tudi varno pred nezaželenimi primerjavami ter tekmovanjem z vedno močnejšo znanostjo. Po drugi strani pa je misel o posebnosti leposlovnega jezika tudi sad naraščajočega zanimanja za delovanje jezika na sploh, in še posebej za delovanje jezika v leposlovju. V tem smislu je del moderne zavesti o velikem pomenu jezika in je tesno povezana s tako uporabo jezika kot jo v istem času srečujemo v angleški poeziji, še zlasti pri T. S. Eliotu. Zato lahko v poskusih, da bi določili poseben leposlovni jezik, prepoznamo tudi hotenje razvozlati in doumeti del moderne poezije, ki se s svojo posebno rabo jezika izmika tradicionalnim kritičnim pristopom.

Prizadevanja angleških in ameriških kritikov, ki skušajo opredeliti leposlovni jezik, lahko v grobem razdelimo v dve skupini: (1) v poskuse opredeliti posebno naravo leposlovnega jezika in (2) v veliko bolj radikalne poskuse načelnega razločevanja med raznimi rabami jezika, od katerih je ena značilna za leposlovje. Med tem ko se poskusi opredeliti posebno naravo leposlovnega jezika ali celo samo pesniškega jezika pogosto bistveno ne razlikujejo od podobnih tradicionalnih poskusov, prinašajo poskusi, ki težijo za tem, da bi načelno razločevali med raznimi rabami jezika, zanimive novosti v razmejevanju leposlovnega jezika od jezika drugih besednih sporočil. Zato nas bodo zanimali predvsem taki poskusi, medtem ko bomo od prvih le na kratko omenili nekatera najbolj zanimiva prizadevanja za opredelitev posebnega pesniškega jezika.

Poskusi določiti posebno naravo leposlovnega jezika, so po vsebini in po obsegu zelo različni. Segajo od tako splošne definicije, kot je npr. T. S. Eliotova oznaka pesniškega jezika (»odlične besede v odličnem razporedu in v odličnem metru«), ki nas v marsičem spominja na Shelleya in Coleridgea, pa do domiselnega posploševanja ene same značilnosti jezika kot univerzalne značilnosti poezije. Od teh poskusov bomo navedli dva skrajna primera, ki nazorno prikazujeta, kaj vse lahko posplošujemo kot »značilnosti poezije«. V mislih imamo Williama Empsona¹ in Cleantha Brooksa², saj so njuna dela sprožila največ polemik. Te polemike so pokazale, da obstojajo poleg »izčrpanih možnosti« opisov pesniškega jezika kot jezika s posebno bogato uporabo ritmičnih, glasovnih in besednih sredstev še neslutene možnosti opisov drugih značilnosti poezije. Empson zagovarja misel, da je temelj vsej poeziji mnogosmiselnost in da je prav mnogosmiselnost jezika vir največjih pesniških užitkov. Empson tako prepričljivo poudari kot temeljno značilnost pesniškega jezika prav tisto mnogosmiselnost, ki so jo marljivi kritiki z nenehnim pojasnjevanjem že več stoletij skušali pregnati iz poezije. Nekoliko podobno misel zagovarja tudi Brooks, ko meni, da je jezik poezije v bistvu jezik paradoksa: v nasprotju s prozo, ki si prizadeva dati besedam en sam določen pomen, skuša poezija doseči bogatejši učinek s sočasno prisotnostjo številnih pomenov, ki presegajo meje slovarskih pomenov in pogosto učinkujejo kot paradoks. Brooks je prepričan, da lahko poezija le tako zajame bogato zapletenost stvarnosti in o njej pove stvari, ki sicer presegajo izrazne možnosti jezika. Oba, Empson in Brooks skušata dokazati svoje prepričanje o naravi pesniškega jezika z analizo številnih primerov, ki govorijo v prid njunima teorijama. Čeprav sta njuni razpravi izredno dobro napisani in tako domiselni, da sta tu in tam tudi prepričljivi, je skoraj odveč poudarjati, da je vsaka taka opredelitev pesniškega jezika oziroma njegovih značilnosti nujno omejena na razmeroma skromen izbor pesmi. Zvečine imamo namreč opraviti s posploševanjem ene ali več lastnosti določene poezije kot univerzalne lastnosti pesniškega jezika. Tako posploševanje je sicer lahko zelo iznajdljivo in tudi na novo osvetli posamezne pesmi, vendar takoj, ko naj bi obravnavane značilnosti veljale za pesniški jezik nasploh, izgubi vsako vrednost in prepričljivost. V primerjavi s tradicionalnimi stilistikami taki opisi »značilnosti« pesniškega jezika ponavadi ostajajo na deskriptivni ravni in si ne prizadevajo biti normativni. V njih naposled prepoznamo eno izmed oblik zanimanja kritikov za jezikovno stran poezije in za delovanje jezika sploh.

¹ William Empson, *Seven Types of Ambiguity*, Chatto & Windus, London 1930.

² Cleanth Brooks, »The Language of Paradox« (1942).

V primerjavi s prej na kratko orisanim posploševanjem značilnosti določene poezije kot pesniškega jezika, se zdijo poskusi opredeliti razne rabe jezika, oziroma posebno rabo jezika v leposlovju, bolj utemeljeni. Izhodišče kritikov, ki skušajo opredeliti različne rabe jezika, je prepričanje, da je jezik mogoče rabiti na razne načine. Zato menijo, da moremo in moramo razločevati razne rabe jezika. Z uvedbo različnih rab jezika se odpirajo široke možnosti za razločevanje, vendar ponavadi velja pozornost kritikov predvsem dvema rabama: leposlovni in znanstveni. Ti dve rabi sta navadno opisani kot dve povsem različni rabi; pri nekaterih avtorjih imamo včasih celo občutek, da gre za dve nasprotujoči si rabi, katerih značilnosti se izključujejo. V primerjavi z rabo jezika v leposlovju in nasprotji med leposlovno in znanstveno rabo velja drugim možnostim rabam jezika manj pozornosti: le redki avtorji omenjajo tudi druge možnosti, ali pa obravnavajo razliko med leposlovnim in pogovornim jezikom.

Takoimenovano teorijo dveh rab jezika sta na Angleškem prva izoblikovala C. K. Ogden in I. A. Richards³ leta 1923. Ker pa jo je naprej razvil in zagovarjal na področju leposlovja I. A. Richards⁴ sam, bomo omenjali le njegovo ime. Richardsova temeljna postavka je, da obstojita »dve povsem različni rabi jezika«: znanstvena in čustvena. Znanstveno rabo imenuje Richards včasih tudi »simbolično«, ker meni, da so pri tej rabi besede »simboli« stvari, oziroma realno obstoječih odnosnic, ki jih besede »simbolizirajo«. Čustveno rabo pa pogosto imenuje tudi pesniško, ker je taka raba značilna za poezijo (izraz poezija uporablja v širšem smislu za vse leposlovje). Z izmenično uporabo teh dveh oznak za isto rabo jezika Richards apriori enači čustveno rabo jezika s pesniškim jezikom. Iz tega logično izhaja, da je čustvena raba jezika omejena na poezijo in zato Richards nikoli ne obravnava problema njunega medsebojnega razmerja. Podobno nedoslednost v označevanju opazimo pri navajanju znanstvene in čustvene rabe jezika kot dveh enakovrednih možnosti, čeprav bi lahko upravičeno kot alternativo »čustveni« rabi pričakovali »razumsko«. Zdi se, da se je s takim označevanjem Richardsu vsaj navidezno posrečilo prikriti v tej delitvi vsebovano staro dihotomijo čustvenega in razumskega. Čeprav so vse te oznake očitno ranljive, bomo — razen njegove docela osebne inačice »simbolična« raba za znanstveno rabo jezika — v našem prikazu uporabljali Richardsovo izrazje. K temu nas navaja predvsem dejstvo, da te oznake, kljub nakazanim pomanjkljivostim, uporabljajo skoraj vsi angleški in ameriški kritiki.

Richards je predvsem prepričan, da moramo znanstveno in čustveno rabo jezika *dosledno* razločevati: vsaka ima svojo posebno funkcijo in glede na le-to moramo tudi njen učinek presojati na osnovi njenih kriterijev. Richards meni, da je namen znanstvene rabe jezika sporočati misli o stvareh (ki so »odnosnice« besed), medtem ko je čustvena raba namenjena vzbujanju čustev in razpoloženj. Vrednost znanstvene rabe jezika moramo presojati glede na znanstveno resničnost, ki jo lahko ugotovimo, vrednost čustvene rabe jezika pa le na temelju celotnega čustvenega odziva, ki ga vzbudi taka raba jezika. S tega stališča mu je najboljše merilo za presojo, ali nam pomeni neko besedno sporo-

³ C. K. Ogden in I. A. Richards, *The Meaning of Meaning*. Kegan Paul, London 1923.

⁴ I. A. Richards, *Principles of Literary Criticism*. Kegan Paul, 1924; *Science and Poetry*. Kegan Paul, 1926; *Practical Criticism*. Paul Trench Trubner, 1929.

čilo znanstveno ali čustveno rabo jezika, prav relevantnost vprašanja, ali je to besedno sporočilo »resnično ali neresnično v običajnem strogo znanstvenem smislu«. Richards meni, da moremo vsakokrat, ko je to vprašanje za določeno besedno sporočilo relevantno, ugotoviti, da je raba jezika v njem znanstvena. Kadar pa je to vprašanje povsem nerelevantno, lahko sklepamo, da gre za čustveno rabo jezika. Pri znanstveni rabi jezika nas mora zanimati predvsem pravilna »simbolizacija« stvari in iz nje izhajajoča resničnost trditve, medtem ko nas pri čustveni rabi zanima samo narava celotnega čustvenega razpoloženja, ki iz nje izvira.

Tako pojmovanje razlike med znanstveno in čustveno rabo jezika je Richardsa logično vodilo tudi k razločevanju dveh resnic: znanstvene, ki je izpostavljena preizkusu znanstvene resničnosti, in pesniške resnice. Vendar nam o pesniški resnici Richards nikoli ne pove nič drugega kot samo, da pesniška resnica ni izpostavljena preverjanju in je različna od znanstvene. Opisano pojmovanje med znanstveno in čustveno rabo jezika je tudi v celoti določalo Richardsov odnos do pomenske sfere v raznih besednih sporočilih: ker misli, da je pomen bistvena značilnost znanstvene rabe, sklene, da v čustveni rabi pomen ni in ne more biti pomemben. Zato zavzame Richards do pomena v pesniškem jeziku bolj ali manj negativen odnos, saj meni, da nam »poezija ne pove ničesar in nam tudi naj ne bi povedala ničesar«. S tega stališča poezijo označuje kot »psevdoizjavo« (angl. pseudostatement), ki jo opravičuje samo njen učinek: ustvarjanje določenega razpoloženja. Richards pripisuje pomenu v poeziji le skrajno podrejeno vlogo pripomočka za ustvarjanje razpoloženja, pri katerem so najpomembnejša razna hipnotična, ritmična in metrična sredstva jezika, ki temeljijo predvsem na razporedu besed. V Richardsovem odnosu do pomena lahko vidimo eno izmed poglavitnih pomanjkljivosti njegove teorije: tudi, ko bi jo bili pripravljene sprejeti na področju poezije (v ožjem smislu), je njena neuporabnost na področju proze in dramatike povsem na dlani. Vendar Richards svoje teorije nikoli ni omejil samo na poezijo (v ožjem smislu).

Po tem skopem orisu Richardsove teorije dveh rab jezika se nam kar samo vsiljuje vprašanje, zakaj je Richards vztrajal pri svoji teoriji v taki obliki, ki se nam — vsaj izluščena iz svoje spretne retorične lupine — zdi skoraj neverjetno navivna. Richardsovi kritiki iščejo odgovor na to vprašanje v dejstvu, da je Richardsovo delo *Pomen pomena*, kjer je skupaj z Ogdenom prvič razvil to teorijo, osredotočeno zlasti na jezik znanosti. V tem delu je leposlovni jezik predvsem nekakšno nasprotje znanstvenemu in bi lahko celo trdili, da je precej zapostavljen, če že ne podrejen. Ko je Richards v svoji poznejši literarni teoriji obdelal rabo jezika v leposlovju, je svoje prejšnje postavke o dveh rabah jezika ohranil v povsem nespremenjeni obliki. Tako je ohranil tudi implicirano podmeno o apriorni nasprotni naravi leposlovne rabe jezika v primerjavi z znanstveno. To pojmovanje se sicer ujema z njegovimi precej romantičnimi predstavami o razmerju med poezijo in znanostjo, žal pa ima tudi usodne posledice za njegov koncept leposlovnega jezika. Zato nas ne preseneti, da vidiijo nekateri kritiki glavni vir notranje nekoherentnosti Richardsove literarne teorije prav v njegovem nekritičnem vztrajanju pri teoriji dveh rab jezika in poudarjajo, da je ta njegova teorija neprimerna osnova za razlago jezika v leposlovju. Ta razlaga je prepričljiva in tudi v skladu z razvojem Richardsove teorije. Kljub temu pa se zdi, da ne vsebuje vse resnice. Prepričani smo, da vsaj osrednja značilnost Richardsove te-

orije dveh rab jezika, njegov odnos do pomena v poeziji, izvira iz *načina*, kako Richards pojmuje razliko med obema rabama. V mislih imamo njegovo *dosledno* ločevanje obeh rab in še zlasti poudarjanje te razlike. Richards utemeljuje to razliko z dvema povsem različnima funkcijama, ki mu rabita kot podlaga za klasifikacijo. Teh dveh funkcij si Richards ne predstavlja kot skrajnosti sicer povezanega kontinuuma, ki bi omogočal njuno medsebojno povezavo, marveč kot osnovi dveh povsem različnih rab, ki ju je prav zato treba razlikovati. Le tako je lahko prišel do sklepa, da se značilnosti leposlovne in znanstvene rabe jezika izključujejo, ne da bi pri tem opazil usodno pomanjkljivost, ki izhaja iz takega pojmovanja za rabo jezika v leposlovju.

Nekakšen korektiv Richardsovega doslednega ločevanja znanstvene in leposlovne rabe jezika lahko vidimo v Kenneth Burkerjevem⁵ konceptu semantičnega in poetičnega ideala, ki predstavljata pravzaprav dve neresnični, idealno čisti rabi jezika. Oba ideala za Burkerja nista nasprotji, temveč dve različni možnosti. Zato ima apriorno nasprotje med znanostjo in poezijo, kot ga srečujemo pri Richardsu, le za posledico neupravičenega posploševanja po principu sinekdohe. Za poetični ideal se mu zdi značilno močno čustveno obeležje, lahko bi rekli »čustvena nabitost«⁶ z vrednotami in odnosi, medtem ko je za semantični ideal značilna čista nevtralnost: poetični ideal poskuša podati »popolno moralno dejanje«, medtem ko si semantični ideal prizadeva doseči povsem neprizadet opis. Za dosego tega cilja se semantični ideal izogiblje dramatičnim in estetskim elementom, ki so nasprotno značilni za poetični ideal. Podobno kot Richards tudi Burke meni, da za vsako izmed obeh možnosti obstoji druga resničnost. V semantičnem pomenu lahko določeno trditev ovrednotimo kot neresnično na temelju »pravičnega pomena«⁷ ter je resnična ali neresnična; v poetičnem pomenu tega ne moremo storiti, ker je ista trditev lahko »poetično«⁸ resnična, če je učinkovita kot metafora.

Problem raznih rab jezika in še posebej rabe jezika v leposlovju nadrobno obravnava tudi Thomas Clark Pollock⁶. Čeprav Pollockova teorija tako po temeljnem razločevanju raznih rab jezika kot tudi po posameznih formulacijah večkrat spominja na Richardsa, moramo v njej vendarle videti predvsem kritiko Richardsove teorije dveh rab jezika. Pollock kritizira Richardsovo teorijo kot neprimerno podlago za proučevanje leposlovnega jezika in kot preveč preprosto delitev. Sam vsaki od obeh glavnih rab jezika doda še po eno podrabo ter obema glavnima rabama še tretjo možno rabo (imenuje se »phatic-communion«⁷ in vzpostavlja človeški stik; privzel jo je od Bronislava Malinovskega⁷) in tako ustvari možnost bolj razvejane klasifikacije rab. Zdi se, da se hoče Pollock oddaljiti od Richardsa tudi s tem, da uvaja nove oznake za znanstveni jezik in čustveni oziroma leposlovni jezik: imenuje ju »referenčni simbolizem«⁸ in »evokativni simbolizem«. Ti dve oznaki sta videti boljši le toliko, kolikor nista izključno vezani na znanost oziroma leposlovje in ju zato označuje bolj splošna narava. Vendar kljub tej spremembi v oznaki ohranja Pollock Richardsov temeljni razložek med znanstvenim jezikom se pravi jezikom, ki ga označujejo »odnosnice«⁹ (od tod ime »referenčni simbolizem«⁸), in čustvenim jezikom, ki povzroča določene čustvene učinke

⁵ Kenneth Burke, »Semantic and Poetic Meaning« v *The Philosophy of Literary Form*. New York 1942.

⁶ Thomas Clark Pollock, *The Nature of Literature*. Gordian Press, New York, 1942.

⁷ Bronislav Malinovski, Dodatek k *The Meaning of Meaning* (cf. 3).

(zato »evokativni simbolizem«). Podobno kot Richards poudarja tudi potrebo po razločevanju med raznimi rabami jezika. Vse to nas navaja k sklepu, da njegova sprememba oznake ni bistvena in zato bomo tudi v prikazu njegove teorije uporabljali že ustaljeni oznaki znanstveni jezik oziroma leposlovni jezik namesto njegovega izrazja. Kljub zgoraj omenjeni izboljšavi je namreč iz njegovega dela povsem jasno, da gre v bistvu še vedno za razločevanje med znanstveno in leposlovno rabo jezika.

Leposlovje opiše Pollock kot »določeno vrsto človeške komunikacije«, kot »enega izmed načinov, kako ljudje uporabljajo besede«, zato je prepričan, da je osrednje vprašanje o naravi leposlovja v bistvu vprašanje o značilnostih, ki določajo RABO jezika v leposlovju. Saj meni, da je vprašanje »Kaj je leposlovje?« le krajša oblika bolj zapletenega vprašanja: »Katere so bistvene značilnosti, ki ločijo tisto rabo jezika, ki jo imenujemo *leposlovje*, od drugih rab jezika?« Pollocku pomeni vsaka raba jezika predvsem določeno človeško dejavnost. Zanj je čisto naravno, da imajo različne rabe jezika, pojmovane kot različne človeške dejavnosti, tudi različne funkcije. Vendar Pollock dosledno poudarja, da gre pri razlikovanju med znanstveno komunikacijo in leposlovno komunikacijo za razliko v temeljnih značilnostih in nikakor ne za razliko v vrednosti: zato meni, da ne smemo nikoli govoriti o večji ali manjši vrednosti ene ali druge rabe jezika same po sebi.

Na podlagi osrednjega prepričanja, da je leposlovje v bistvu ena izmed rab jezika, pride Pollock do temeljnega spoznanja: vse kar velja za jezik sploh, velja tudi za leposlovje. Zato skuša Pollock najprej opredeliti skupne lastnosti vseh rab jezika in šele nato išče razlike med posameznimi rabami. Med splošnimi značilnostmi vseh rab jezika Pollock poudarja predvsem trojno naravo vsake komunikacije z jezikovnimi sredstvi, ki izhaja iz dejstva, da je jezik proces, v katerem psihofizična dejavnost ene osebe lahko vzbudi pri drugi osebi podobno psihofizično dejavnost. V tem procesu, tako meni, moramo razločevati tri faze: (1) dejavnost osebe, ki daje znake, (2) same znake kot zunaj-organske fizične pojave: zračne valove ali znamenja na papirju in (3) dejavnost osebe, ki sprejema te znake. Na temelju tako pojmovanega procesa jezika opozarja Pollock v svojem opisu znanstvene in leposlovne rabe jezika na razlike v vseh treh fazah. Razlika med rabo jezika v znanosti in leposlovju je v njegovih opisih najbolj vidna v prvi in tretji fazi: v namenu določene rabe in v njenem učinku. Tako je ob rabi znanstvenega jezika avtorjev glavni namen »pomagati bralcu identificirati določene odnosnice: predmete, dejstva in ideje«. Pollock predlaga, naj tako rabo štejemo za uspešno, če avtorju uspe usmeriti bralčevo pozornost na te odnosnice, predmete, dejstva in ideje. Pri rabi jezika v leposlovju pa je avtorjev glavni namen izraziti svoje doživetje tako, da bo tudi pri bralcu izzval podobno doživetje. Tako bralčevo doživetje pa je hkrati tudi že kriterij uspešnosti za posebno rabo jezika v leposlovju. Prav doživetje predstavlja osrednji pojem v Pollockovi obravnavi leposlovnega jezika. Pollock sam opozarja, da lahko doživetje »stvarno biva« le kot psihofizična dejavnost ljudi: »doživetje je to, kar si avtor prizadeva izraziti; doživetje je to, kar — če mu uspe — sporoči; doživetje je končno to, kar mora literarni kritik presojati«. Neposredno izražanje doživetja samega se zato zdi Pollocku temeljna značilnost, po kateri se raba jezika v leposlovju razločuje od rabe v znanosti. Le-ta zaradi svoje nenehne težnje k vedno večji abstrakciji pomeni »najbolj točno sporočilo rezultatov nekega doživetja prav takrat, ko

pove najmanj o tem doživetju samem«. Opisanemu razločku med rabo jezika v znanosti in leposlovju pripisuje Pollock velik pomen. Meni namreč, da lahko z njim pojasnimo celo potrebo po leposlovju, ne da bi s tem hoteli zmanjšati pomen znanosti. Pollock je prepričan, da bo neposredno izražanje doživetij v leposlovju lahko preprečilo zastoj v razvoju »polnih človeških možnosti«, zastoj, ki nastaja v vse bolj zapleteni in verbalni civilizaciji, v kateri so zunaj leposlovja dostopne le abstrakcije bolj grobih oblik doživetja.

Za razločevanje med rabo jezika v znanosti in leposlovju se zdi Pollocku najpomembnejši prav »način, kako so jezikovni simboli uporabljeni«. To prepričanje pa ga navaja k sklepu, da bi med vsemi tremi fazami izbral kot »najbolj pomembno za študij« drugo fazo, »jezikovni predmet, ki lahko opozarja na odnosnice (v znanstveni rabi), ali s pomočjo evokacije sporoča doživetje (v leposlovju)«. Zdi se nam, da Pollock pri tem prezre, da je tak sklep v nasprotju z njegovim prvotnim poudarjanjem prve in tretje faze in zato za bralca precej nepričakovan. To je še bolj očitno zaradi njegove precej majave oznake druge faze oziroma »jezikovnega predmeta«, ki ga Pollock označi kot »same znake, kot zunaj-organske fizične pojave, zračne valove ali znamenja na papirju«. Ob tej oznaki se lahko upravičeno vprašamo, ali lahko znak kot znak sploh obstoji »zunaj-organsko«? Pollock sam se izogne reševanju vprašanja o predmetni naravi besedne umetnine in besednih sporočil nasploh tako, da jih opisuje kot razne možnosti. Za besedno umetnino na primer pravi, da njena pomembnost ni odvisna od njene narave kot narave »statičnega predmeta«, temveč od njenih možnosti kot sredstva za sporočanje doživetij bralcem.

Ko obravnava razne podrobnosti, je Pollockov opis značilnosti rabe jezika v leposlovju in razločkov med različnimi rabami jezika vedno zelo stvarjen, ponazorjen s številnimi primeri in podkrepjen z zadnjimi dognanji psihologije. Zdi se nam, da moramo te odlike njegovih opisov pripisati predvsem doslednemu vztrajanju pri trojni naravi vsake komunikacije z jezikovnimi sredstvi. To ga ne vodi le k dokaj razčlenjenemu pojmovanju razlik med različnimi rabami jezika, temveč tudi k podobnemu pojmovanju njihovih funkcij, kar mu daje tudi bolj oprijemljivo podlago za končno klasifikacijo različnih rab jezika. V primerjavi s Pollockovim konceptom funkcij rabe jezika v znanosti in leposlovju je videti Richardsov koncept manj dodelan, ker upošteva le učinek določenega besednega sporočila, to se pravi le zadnjo izmed Pollockovih treh faz. Skladno s tem je tudi Pollockova klasifikacija raznih rab jezika bolj uporabna kot Richardsova, čeprav v bistvu obe izhajata iz različnih funkcij leposlovne in znanstvene rabe jezika.

Pollockovo stališče, da je vprašanje o naravi leposlovja najbolj enostavno razrešiti z razločevanjem posebne rabe jezika, povzemata tudi René Wellek in Austin Warren⁸. Vendar Wellek in Warren mislita, da je razloček med znanstvenim in leposlovnim jezikom razmeroma lahko opredeliti (pojmujeta ga podobno kot Richards in Pollock, čeprav oba jezika označujeta različno: idealno znanstvenega kot čisto denotativnega in leposlovnega kot visoko konotativnega), zato se jima zdi pomemben predvsem razloček med leposlovnim in pogovornim jezikom, ki mu niti Richards niti Pollock ne posvečata pozornosti. V svojem kratkem opisu pogovornega jezika posvetita pozornost zlasti njegovi mnogostranski naravi, ki

⁸ René Wellek in Austin Warren, *Theory of Literature*. Harcourt Brace and World, New York 1942.

vključuje tudi razne funkcije. V primerjavi s pogovornim jezikom se jima leposlovni jezik zdi predvsem veliko bolj oseben. Poudarjata zlasti posebno zavestno in organizirano uporabo raznih jezikovnih sredstev.

Razmerje med pogovornim jezikom, leposlovnim jezikom ter znanstvenim jezikom, je pritegnilo tudi pozornost Aldousa Huxleya⁹, ko se je po C. P. Snowovem predavanju *Dve kulturi*¹⁰ v Angliji razvnela vroča debata o vlogi znanstvene in književne kulture. Huxley obravnava razloček med jezikom znanosti in leposlovnim jezikom s stališča avtorjeve uporabe raznih jezikovnih sredstev glede na različne potrebe. Prepričan je namreč, da pogovorni jezik, ki mu velja za izhodišče, ni primeren niti za namene znanstvenika niti književnika. Zato si pač oba prizadevata ta jezik »prečistiti« v svoje namene. Znanstvenik si prizadeva doseči čim bolj jasen jezik, v katerem bi besede imele en sam pomen, po drugi strani si pa pisatelj prizadeva izpopolniti nepreciznosti konvencionalnega jezika z bolj subtilnimi in prodornimi izrazi, da bi tako naposled lahko oblikoval čisto osebno doživetje in z »besedami sporočil tisto, čemur besede niso bile nikoli namenjene«. Pisatelj zato z raznimi tehničnimi sredstvi jezik hkrati »poglablja« in »širi«.

Poskusi, da bi opredelili posebno RABO jezika v leposlovju, se nam, kljub raznim pomanjkljivostim, ki smo jih poskušali analizirati, zdijo bolj obetajoči kot pa prizadevanja, da bi določili posebno naravo jezika leposlovja ali le poezije. Videti je, da opredelitev posebne RABE jezika v leposlovju daje realnejši temelj za razločevanje leposlovnega jezika. Že RABA jezika sama po sebi implicira uporabnika. To postane toliko bolj jasno, kolikor bolj določna je RABA jezika: pri Richardsu je pojem rabe dokaj neopredeljen in v bistvu nikoli ne vemo, ali gre za avtorjevo rabo, bralčevo rabo ali rabo besednega sporočila samega; pri Pollocku pa je povsem jasno, da gre v prvi fazi za avtorjevo rabo in v tretji za bralčevo. Brž ko o rabi jezika govorimo s stališča uporabnika, vnašamo z njegovim namenom ali hotenjem določen zavestni element. Zdi se, da lahko le uporabnikovi nameni dajejo upravičene razloge za različne rabe jezika, ki postanejo logične šele z uvedbo zavestnega elementa. Med kritiki, ki smo jih obravnavali, je to možnost najbolje izkoristil Pollock: zaradi svojega doslednega vztrajanja na trojnosti vsake komunikacije s pomočjo jezikovnih sredstev nikoli ne pozabi, da je jezik v bistvu človeška dejavnost¹¹ in je zato vedno in neposredno odvisen od vsakokratnega uporabnika. Uporabnikov namen pa mu povsem zadostuje za opredelitev določene rabe jezika. Tako Pollock za razločevanje med rabo jezika v znanosti in leposlovju ne potrebuje dodatnih kriterijev, kot je na primer Richardsov kriterij resničnosti. Narobe, problema resničnosti v besedni umetnini zanj ni. Zaradi uvedbe zavestnega elementa, ki zadovoljivo pojasnjuje vzroke različnih rab jezika, nam pri Pollocku ni treba zastavljati vprašanja o globljih temeljih razločevanja med leposlovno in znanstveno rabo jezika: uporabnikov namen zadostuje za to. Če si isto vprašanje zastavimo o temeljih Richardsovega razločevanja med čustveno in znanstveno rabo jezika, nas odgovor kar samodejno vodi k tradicionalni dihotomiji čustvenega in razumskega. Več angleških kritikov je že osvetlilo negativno vlogo, ki jo je ohranjanje te zastarele dihotomije imelo v Richardsovi literarni estetiki.

⁹ Aldous Huxley, *Literature and Science*, London 1963.

¹⁰ C. P. Snow, *Two Cultures*. The Rede Lecture, 1959.

¹¹ Ta koncept je Pollock prevzel od Otta Jespersena.

Vse te ugotovitve nas navajajo k sklepu, da so realne možnosti za razločevanje različnih rab jezika predvsem v iskanju zavestnega elementa oziroma namena, ki navaja uporabnika v določeno rabo jezika. Tega prepričanja ne more omajati niti spoznanje, da lahko obstoječe besedilo uporabljamo tudi »napačno« ali ga celo »zlorabljam« z nameni, ki niso v skladu z avtorjevim namenom. V takem primeru pač drugačen namen uporabnika obstoječega besedila pogojuje drugačno rabo. Taki »zlorabi« se preprosto ne moremo izogniti, ne da bi trdili, da je določeno besedilo mogoče uporabiti le skladno z namenom njegovega avtorja, to se pravi, ne da bi postulirali določeno prisilo pri njegovi uporabi. Trditev, ki bi postulirala prisilo, pa se nam zdi povsem nesmiselna, dokler vemo, da so bralci, ki zavračajo celo najbolj realistično napisano besedno umetnino kot nezadostno ali neresnično informacijo o stvarnosti, in kot druga skrajnost bralci, ki se — vsaj v določenem razpoloženju — prepuščajo bogati fantazijski dejavnosti celo ob tako nedomiselnih besedilih, kot sta na primer telefonski imenik ali vozni red. S to ugotovitvijo se seveda ne želimo zoperstaviti prizadevanjem kritikov, ki menijo, da bi bilo dobro, če že ne nujno, da bi vsako besedilo uporabljali v skladu z namenom njegovega avtorja, temveč navajamo le dejstva, ki so jih potrdile izkušnje. Spoznanje, da niti z avtorjevo uporabo jezika ne moremo izločiti ali pa vsaj zadovoljivo omejiti možnosti raznih uporab ali »zlorab« posameznega besedila, pa nas nadalje utrjuje v prepričanju, da je določanje različnih rab jezika zgolj na podlagi njegovega učinka, kot smo ga srečali pri Richardsu, zelo dvomljivo.

Tu bo nedvomno zanimivo tudi, če povemo, da je prav zavestni element v središču pozornosti dveh razprav, ki se dotikata problema raznih rab jezika v slovenskem kulturnem prostoru. V mislih imamo Pirjevčevo¹² primerjavo uvodnega odstavka iz Jurčičevega *Sosedovega sina* in poročila iz *Dela*, kjer Pirjevec — čeprav le mimogrede — opiše različne odzive bralca na obe besedili. Pirjevec vidi vzrok teh različnih odzivov predvsem v bralčevi *vednosti* o naravi obeh besedil, ki jo vseskozi poudarja.

V nasprotju s Pirjevčevim zanimanjem za bralca, je Kaleničevo¹³ zanimanje osredotočeno predvsem na avtorjevo uporabo jezika. Kalenič vidi izvor razlike med strokovnim in umetnostnim besedilom v dejstvu, da strokovnjak obravnava predmet predvsem z enega stališča, medtem ko pisatelj umetnik govori z več stališč hkrati. Tako različna namena avtorjev pogojujeta različni izbor metode in jezikovnih sredstev.

Naposled nas bo zanimalo še, v kakšni meri so poskusi opredelili posebno naravo ali rabo jezika v leposlovju uspeli začrtati meje »avtonomne domene« leposlovja, znotraj katerih bi bilo »varno« pred nezaželenimi primerjavami z znanostjo. Čeprav je prav želja začrtati tako avtonomno domeno pogosto vodila k raziskovanju razločkov med jezikom v znanosti in v leposlovju, vendarle samo spoznanje, da so možne različne rabe jezika in da kriteriji znanstvenega besedila niso primerni za besedno umetnino, seveda še ne more preprečiti vrednostnih primerjav leposlovja z znanostjo. Tisti, ki želijo dosežke leposlovja ocenjevati na podlagi primerjave z znanostjo, lahko seveda nadaljujejo s to prakso. To je

¹² Dušan Pirjevec, *Besedna umetnina*, JIS, 1966.

¹³ Vatroslav Kalenič, *O jeziku strokovnega in umetnostnega besedila*, JIS, 1966.

v Angliji najbolj jasno potrdila prav ogorčena razprava okoli dveh kultur¹⁴, ki je hkrati v veliki meri razkrila zlasti neuspešnost vrednostne primerjave značilnosti in leposlovja.

Mimo razkrivanja posameznih značilnosti leposlovnega jezika, ki jih pogosto najbolj zanimivo osvetli prav primerjalna obravnava, so poskusi opredeliti razlike med različnimi rabami jezika opozorili vsaj na možnost teh rab. Uspeli so tudi toliko, kolikor so jasno pokazali, da je jezik mogoče rabiti na različne načine, ki pa jih moramo zato tudi presojudati z različnimi kriteriji, če se hočemo — kot pravijo Angleži — izogniti temu, da bi očitali miši, da ni slon. Spoznanje o možnostih različnih rab jezika in o značilnostih rabe v leposlovju pa je hitro postalo del najširše angloameriške kritične zavesti in njenega prav zato vedno prisotnega zanimanja za jezikovno stran besedne umetnine.

Berta Golob

Preddvor

METODIČNE MOŽNOSTI ZA POUK SPISJA IN GOVORNIH VAJ*

Šola ima različne dolžnosti. Ena od njih je ta, da pomaga otroku razvijati njegove razumske in čustvene potrebe po govornem izražanju in da ga nauči knjižnega jezika. Predšolske ustanove in nižji razredi osnovne šole (1., 2. r.) usposabljaajo otroke za kontaktiranje z zunanjim svetom. Sposobnost izražanja v knjižnem jeziku jim razvijamo šele kasneje.

Otrok, ki je premagal strah pred lastnim glasom, se na javnem prostoru počuti sproščenega. Resno oviro lahko predstavlja le njegovo narečje, če ga kdo zaradi govorice zbada. Tudi odrasel človek se lahko počuti neugodno, če se ni naučil splošnega pogovornega jezika (Otto Jespersen: Čovječanstvo, narod i pojedinac, Sarajevo 1970, str. 72). Zato je temeljna učiteljeva dolžnost, da skrbi za napredek govornega in pisnega izražanja učencev.

V primerjavi s časom, ko smo bili še sami učenci, je šola temeljito napredovala. Mirno lahko trdimo, da usposabljammo mladega človeka za samostojnost bolj učinkovito, kot so drugi usposabljali nas. Marsikdo med nami v 4 oz. 8 letih srednje šole ni imel možnosti, da bi enkrat samkrat javno nastopil niti pred tako skromno javnostjo kot je razred. Naše govorno in pisno izražanje je prišlo do veljave le za reproduciranje učne snovi. Deklamacije so izzvenele kot skandiranje ali kot lajna razumsko in čustveno nedoživete besedila. Vprašajmo se, kolikokrat smo imeli priložnost pisati referat ali reportažo. Seminarski način dela smo spoznali šele na univerzi. Pripravljeni nanj nismo bili.

¹⁴ V mislih imamo znano polemiko, ki je sledila C. P. Snowovemu delu *Dve kulturi* (cf. 10).

* Referat za VII. kongres Zveze SDJ v Beogradu.

Za vse to in še za marsikaj drugega usposabljam o danes mladega človeka že v osnovni šoli. Praksa žal še vedno kaže našo veliko neuspešnost. Vse tožbe so usmerjene v slabo ustno in pisno izražanje učencev osnovnih, pa tudi srednjih šol in fakultet, na splošno vse javnosti. Kljub temu, da vsaj na videz storimo vse, kar moremo, uspeh ni zadovoljiv.

Vzroki za to so različni. Eden od njih je gotovo prenatrpan učni načrt. Ob obilici snovi iz vseh predmetov, tudi materinščine, že dolga leta zapravljamo čas za kopičenje številnih podatkov. Morali pa bi v prvi vrsti uresničiti to, kar smo zapisali kot temeljni smoter pouka materinega jezika: osnovna šola usposablja učence za pravilno in lepo pismeno in ustno izražanje v knjižnem jeziku (Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo, Lj. 1969, str. 7). V osnovni šoli naj bi pri pouku materinščine naučili otroka predvsem branja ter ustnega in pisnega izražanja. Če bo to delo opravljeno temeljito, bo postavljen odličen temelj za nadaljnje izobraževanje. Dvomim, da bo učenec, ki slabo bere, kdaj vedel kaj bistveno več iz zgodovine (zemljepisa, književnosti itd.), kot je zvedel v šoli, saj vse življenje ne bo prebral nobene knjige. Sodobna šola pa mora imeti, kakor pravi dr. Ivo Furlan, jasno začrtan cilj. Vzgojiti mora take bralce, kakršne zahteva jutrišnji dan (I. Furlan: Moderna nastava i intenzivnije učenje, Zagreb 1966, str. 93). Napredka v izobrazbi ne moremo doseči, če ne sežemo po knjigi. Toda če smo s tehniko branja obtičali pri zlogovanju, knjigo zagrizeno odklanjamo. Takih učencev, ki se v osmih letih niso naučili brati, je v naši osnovni šoli zelo veliko.

Kultura pisanja in govora bo ostala na najnižji ravni, ako ne najdemo zanjo rednih učnih ur (Stjepko Težak: Govorne vježbe i nastava hrvatskosrpskog jezika, Zagreb 1970, str. 159). Govornega in pisnega izražanja ni mogoče kultivirati zgolj z občasnimi in nesistematičnimi vajami, kar velja enako resno za osnovno in srednjo šolo. V osnovni šoli je odveč vsako kopičenje podatkov iz književnosti, literarne teorije in slovnice. Ta zgnetena in čestokrat premalo povezana snov obtiči v spominu kot naplavina, ki jo čas zanesljivo odnese. Exupéry je dejal: slab študent najvišjih šol ve danes več o naravi in o njenih zakonih, kakor sta vedela Descartes in Pascal, toda ali je tudi sposoben njunega duhovnega poleta (Antoine de Saint-Exupéry: Veter, pesek in zvezde). Podobno je z našimi učenci — zagrinjamo jih s podatki, ne privzgojimo pa jim ljubezni do materinščine, z njo vred pa ne potrebe po jezikovno pravilnem izražanju.

Kultiviranost govora ni vedno merilo, po katerem bi mogli razlikovati nešolanega človeka od človeka z visokošolsko izobrazbo. Tako meni dr. Stjepko Težak (Govorne vježbe, Zagreb 1970, str. 5). Izobraženci slabo obvladamo svoj jezik. Vzrok vidi v tem, ker odhajajo s fakultet »inženirji, arhitekti, zdravniki in drugi visoki strokovnjaki brez prave govorne kulture; pa tudi učitelji, ki jim je govorjena beseda osnovno orodje za delo, odhajajo v šolsko prakso z nedopustno skromno govorno kulturo.« Praktične govorne vaje bi morali po njegovem mnenju uvesti v vse tiste šole, akademije in fakultete, kjer študirajo bodoči učitelji. Za večje poznavanje jezikovne kulture bi morali poskrbeti tudi pri strokovnih izpitih, kar ne bi bilo nič takega, česar v svetu — v deželah z večjo kulturno tradicijo — ne bi že poznali (St. Težak; prevzeto po navedenem delu, str. 15). — Če bi za kulturo govorjene in pisane besede skrbeli na vseh stopnjah šol, izobra-

žencu madež na kravati ne bi pomenil večjega prestopka proti kulturni uglednosti kot neprimerna in napačno rabljena beseda (St. Težak; prevzeto po navedenem delu, str. 5).

Literature o tem, kako je mogoče v osnovni šoli uspešno kultivirati govorno in pisno izražanje, imamo veliko. Nihče od nas ne more reči, da primanjkuje sveže snovi za spisne sestavke in govorne vaje niti da ne pozna metode, s katero bi kultiviral ustno in pisno izražanje učencev. V vsaki šolski knjižnici je že dovolj literature o pouku materinščine, pa naj gre za literarnoestetsko vzgojo ali za jezikovno področje. Če hočemo ostati v razredu ustvarjalni, je jasno, da moramo spremljati razvoj svoje stroke (N. Filipović: Stvaralaštvo u nastavi, Sarajevo 1969, str. 48).

Nadaljnja izvajanja bodo povedana kot rezultat prakse, z namenom, da bi se seznanili z zelo lahko, a dokaj uspešno metodo, kako učiti učence osnovne šole ustnega in pisnega izražanja. Način dela se mi zdi primeren za 6. razred, tj. za čas, ko doživlja otrok »neutešljivo željo po knjigi... ko odkriva bogat svet novih pojmov in pridobiva številne nove besede ter se mu naglo razvijata domišljija in razum« (St. Težak; povzetek po navedenem delu, str. 10).

Učence je mogoče naučiti pisnega izražanja s pomočjo literarnih prvin, in sicer na podlagi opisa, orisa, dvogovora in označitve.

Otroci se že zgodaj seznaniijo s preprosto zgradbo spisa, s tkim. uvodom, jedrom in sklepom pripovedovanja. Vsaj že v 5. r. spoznajo nekaj preprostih metafor. Poznajo že glavne značilnosti doživljajskega in domišljijanskega spisa, opise statičnih predmetov in predmetov v gibanju. Dober učitelj jih je ob literarnoestetski vzgoji opozarjal na pisateljev slog in na vrednost posameznih stilizmov. Učenci so se do 6. r. seznanili tudi z obnavljanjem in s preprosto predelavo vsebine. Res pa je, da napišejo dobro pisno nalogo vedno le isti učenci, z drugimi pa smo nezadovoljni, ker so njihovi izdelki izrazno šibki. Kot učitelji materinščine smo dolžni, da vsakega učenca naučimo pisnega in ustnega izražanja. V knjigi Retorika in javno nastopanje opozarja dr. Vatovec, da terjajo današnje družbene razmere od slehernega človeka, da zna nastopati v javnosti. Tako ima danes šola večjo odgovornost za jezikovno izobrazbo naše javnosti, kot jo je imela kdaj v preteklosti. Učitelji se tega še ne zavedamo dovolj, zato delamo v šoli le z boljšimi učenci; tiste, ki se slabše izražajo, pa zanemarjamo, namesto da bi se jim temeljiteje posvetili (St. Težak; navedeno delo, str. 6).

Graditi spis na literarnih prvinah lahko naučimo tudi jezikovno manj nadarjene učence. Spoznanje, da znajo tudi oni napisati spisno nalogo, s katero je učitelj zadovoljen, je zanje zelo vzpodbudno. Zato se začno truditi. Kjer pa je zavesten trud, tam je zagotovo tudi uspeh. To mora učitelj opaziti in učenca pohvaliti (I. Furlan: Moderna nastava i intenzivnije učenje, Zagreb 1966, str. 37). Odrasel človek težko prenese neuspeh, otrok tem težje. Učitelji delamo manj nadarjenim učencem veliko krivico, ker se po pravilen odgovor tako radi zatekamo le k bolj inteligentnim, jih nenehno hvalimo in dajemo za zgled. V navado nam je prišlo, da beremo pred razredom samo najboljše naloge. Na sporedu so stalno ista imena, ki padajo kot kamen na dušo mnogih učencev, ki so se bolj trudili, a njihovega drobnega uspeha nismo hoteli opaziti.

Učitelji smo neučakani, čeprav bi nas morala odlikovati potrpežljivost. V svoje opravičilo najdemo polno izgovorov, da si tolažimo vest pred krivdo, ki jo občutimo do tistih učencev, ki jih nismo ničesar naučili. Graditi pouk pisnega izražanja z literarnimi prvinami se mi zdi primeren tudi zato, ker je uspeh kmalu opazen, tako da je lahko zadovoljen tudi učitelj.

Pri pouku pisnega izražanja so mi za izhodišče vedno služile govorne vaje. Zato menim, da je najbolj primerno, če obravnavamo z učenci opis najprej ustno. Ni potrebno naštevati, kaj vse izziva k opisovanju, ne glede ali se zadržujemo ob predmetih v razredu, domači hiši, na ulici itd. S to prvino leposlovnega dela so se učenci že davno srečali, zato opisovanje v 6. r. predvsem poglobimo z zahtevami ustreznosti, natančnosti, enotnosti in zanimivosti. Hkrati seznanjamo učence z načinom pripovedovanja, to je s slogom, ki ni značilen le za pisateljevo delo, ampak za izražanje slehernega človeka (D. Živković: Teorija književnosti sa teorijom pismenosti, Sarajevo 1964, str. 14). Učenci naj vpletajo v opis predmetov in pokrajine tudi poznane metafore, razred pa naj kritično oceni, če so bile primerno uporabljene. Tako lahko učenci že zgodaj spoznajo, da preveč ukrasnih pridevkov deluje utrujajoče in nasičeno. Isto velja za pomanjševalnice in primere. Ta stilna sredstva: epiteton, deminutiv in komparacija v 6. r. niso več novi pojmi. Pojasniti moramo tudi razlike med leposlovnim in znanstvenim opisom ter poudariti praktično uporabnost te literarne prvine. Po uspehih (in neuspehih) poskusih ustnih opisovanj preidemo k pisnim opisom, potem ko smo predhodno ugotovili, da so opisi temeljna sestavina tako leposlovnega kot tudi strokovnega dela. Naslov pismenega opisa prepustimo zdaj učencem, zdaj ga določimo sami, vendar pa se moramo z njimi pomeniti, ali je naslov za opis primeren ali ne. Tako družimo več elementov v celoto, da se učenci hkrati seznanjajo s povezanostjo vsebine, načina, ideje in primernostjo naslova za določeno témo. Ne zdi se mi odveč poudariti, da je treba pri uri spisja prebrati več nalog, jih prepustiti učencem v vrednotenje ter otroka za vsak napredek tudi pohvaliti. Ko pa obravnavamo delo kakenga pisatelja, moramo biti pozorni predvsem na tisto prvino, ki jo trenutno spoznavamo kot sestavni element leposlovnega spisa. Učenci bodo postali pozorni na podrobnosti v pisateljevem pripovedovanju in sami ugotovili, da so še drugi elementi, s katerimi pisatelj gradi svojo pripoved.

Od opisa preidemo k orisu, tj. k neprimerno zahtevnejši literarni prvin, že k čisti umetniški sliki. Berila nam dajejo s posameznimi leposlovnimi odlomki dosti opore za to, da učence seznanimo z orisom. Važno je, da dojamemo avtorjevo osebno uživljanje v opis — ilustracijo, v čemer se neosebna deskripcija bistveno loči od orisa. Seveda morajo učenci tudi sami preizkusiti izrazne sposobnosti. Pametneje je poskusiti prej pisno kot ustno. Oris zahteva večjo koncentracijo, primerno tišino, disponiranost, ambient. Dobro je, če učencem za boljše razumevanje te literarne prvine sami orišemo učilnico, kakor smo jo doživljali kot šolarji in kakor si predstavljamo, da jo lahko doživlja vsak učenec. Podobno še oris pokrajine, kakršno je moč videti skozi okno, ali pa to, kar predlagajo učenci sami. Da bi se dijaki lažje živeli v oris predmeta, skušajmo za to ustvariti vzdušje. To je v razredu mogoče doseči tako, da zagnemo okna in spustimo pramen svetlobe na sliko ali na vazo s cvetjem, na profil kakenga učenca ipd. Nato skušajo učenci napisati to, kar ob nastali podobi doživljajo.

Posebno razpoloženje ustvarimo s tem, da se z njimi vred potrudimo še sami napisati zahtevani oris. Tako se z njimi na neki način izenačimo.

Uspeh je zelo različen in sega od primerov uspelega orisa do slabe deskripcije. Iz medsebojnega ocenjevanja in razgovorov naj učencem postane jasno, zakaj je predmete težje orisati kot opisovati in v čem je zahtevnost orisa ter njegova umetniška vrednost. Do učenčevega napora moramo biti taktini in ne smemo dovoliti, da bi se sošolci smejali ponesrečenim poskusom svojega tovariša. Z orisi učencev tudi ne kaže obremenjevati. Dovolj je, da smo jih z njimi seznanili in da jih vzpodbujamo, naj svoj čustveni svet ubesedijo s pomočjo te literarne prvine, ki jo srečamo v delih vseh pisateljev. Jasno je, da bodo v svojo spisno prakso prenesli elemente orisa le tisti učenci, ki doživljajo življenje bolj globinsko in ki lažje najdejo svojim čustvom ustrezen izraz. Toda tudi tisti, ki te naravne sposobnosti nimajo, bodo ob orisu doživeli čustveno potešitev, čeprav se jim ne bo posrečilo, da bi svoj duševni svet adekvatno izrazili tudi z besedo. Tega od njih sploh ne smemo zahtevati. V spisnih nalogah bodo lažje upoštevali naslednjo literarno prvinu, tj. **d v o g o v o r** ali dialog.

Izhodišče zanj je preprosto vprašanje, o čem se da pogovarjati. Mimogrede bomo od učencev zvedeli, da so razgovori lahko zelo splošni (o cenah, vremenu...) ali pa omejeni na ozek krog ljudi, na ljudi z enako izobrazbo ipd. Poudariti je treba tudi vzgojni moment: v zaključeni družbi se smemo pogovarjati le o takih stvareh, da lahko v razgovoru vsi sodelujejo, ne da bi nekdo moral molčati, ker se zaradi manjše izobrazbe v razgovor ne more vključiti; nadalje, da v razgovoru ne smemo izsiljevati prve besede. Z učenci ugotavljamo, zakaj med nekaterimi ljudmi pogovor kmalu zastane, zakaj se nekateri ljudje radi pogovarjajo, a drugi ne, kaj sodimo o neizgovornih ljudeh, kdaj začne človek govoriti o vremenu ipd. (Otto Jespersen; navedeno delo, str. 16). Nato je treba preiti k ugotovitvi, da dvogovor poživi tudi literarno delo, da ga srečamo povsod, koder nastopajo osebe in da ga prištevamo k literarnim prvinam. Govorne vaje na témo dialoga ter razširjenega razgovora učencem ne povzročajo težav. Nasprotno — v načinu intervjuja v razgovoru prav radi sodelujejo.

Ker v obravnavanem metodičnem postopku vedno navezujemo na govorne vaje tudi spisje, dobijo učenci za domačo spisno nalogo primeren naslov za dvogovor. V nalogah bomo najbrž odkrili več pravopisnih kot drugih napak, tako da bo treba ponovno ponoviti pisavo premega govora.

Medtem bomo pri pouku že obravnavali kako knjigo iz seznama del za domače branje in se pomudili ob označitvah oseb. Tako bomo — spet kot izhodišče za govorne vaje — učencem razložili razliko med aktivno in pasivno označitvijo ter med značajem in temperamentom. Ker moramo težiti k temu, da bodo učenci v različnih življenjskih okoliščinah znali pravilno označevati in ceniti sočloveka, posvetimo nekoliko več časa prav obravnavi označitve. Učenci lahko označujejo sošolce, prijatelje, starše, učitelje, znance itd. Naša dolžnost pa je, da jih navajamo k odkriti, a nežaljivi besedi na račun sočloveka. Hkrati moramo paziti na to, da bo učenec teoretično znanje praktično uporabljal: v aktivni označitvi neke osebe naj pridejo do izraza že obravnavane literarne prvine, npr. opis in dvogovor. Temeljiteje kot pri govorni vaji lahko dosežejo učenci ta smoter v spisni nalogi, ki naj ima tako oblikovan naslov, da bo moč preplesti obravnavane prvine v celovitost.

Učencem je zdaj že jasno, zakaj imenujemo opis, oris, dvogovor in označitev literarne prvine. Prepričati jih moramo, da mora tudi vsaka njihova naloga vsebovati poteze leposlovnega dela; da vsak človek sicer ni priznan pisatelj, da pa se sleherni lahko nauči dobrega načina pisanja. Ko bomo prehodili to pot, bodo učenci priznali, da jim pisanje spisnih nalog ne povzroča posebnih težav. Pod vsakim naslovom, pa tudi če bi šlo za poročanje z nogometne tekme, lahko uporabijo obravnavano gradivo. Enako uporabno je za obnovo leposlovnega dela, za domišljijski ali doživljajski spis. Učenci že iz 5. r. vedo, kaj je dispozicija, zato jih opozarjamo tudi na zamisel vsebine, na načrt, na idejni osnutek. Pri literarnoestetski vzgoji imamo ves čas priložnost, da jih opozarjamo na način pripovedovanja posameznega pisatelja. Spoznavanje novih metafor in temeljita analiza leposlovnih del bo obogatila tudi izrazne sposobnosti učencev.

Za zgoraj prikazano metodično možnost obravnave potrebujemo minimalno 10 šolskih ur, praktično pa nekaj več. Če imamo ure govornih vaj in spisja na urniku vsak teden, predelamo metodično enoto približno v četrtletju. Če pa obravnavamo govorne vaje in spisje 14-dnevno, predelamo poglavje v enem semestru. V vsakem primeru ostane še dosti časa za razširjanje in poglobljanje. Kar je poglavitno, je to, da smo v kratkem času dosegli razmeroma mnogo:

- a) Učencem spisne naloge niso več breme, ker se ne ustrašijo nobenega naslova. Vsaki zahtevi lahko ugrade, če gradijo spis na literarnih prvinah;
- b) Njihovo izražanje postane bolj sproščeno in slikovito;
- c) Postavljena je solidna osnova za zahtevnejše vrste spisov, s katerimi nadaljujemo v 7. r.

Pri graditvi metodične celote posameznih stopenj nismo ilustrirali tudi s primeri. Za večjo nazornost bi bilo potrebno pokazati z nekaj primeri, kako so učenci uspeli oblikovati posamezne literarne prvine kakor tudi njihovo medsebojno prepletanje, toda s tem bi se referat časovno preveč razvlekel.

Ponovno želim poudariti, da je upoštevač čustveni in razumski svet otroka 12/13 let — način dela, kakršnega smo prikazali, najbolj primeren za 6. razred. V 7. in 8. razredu imamo zato na voljo več časa za osvetljevanje govorne in pisne kulture z drugih gledišč. H govornim vajam spadajo npr. tudi recitacije in deklamacije. V 7. ali 8. razredu lahko vadimo z učenci — če smem uporabiti blesteč izraz — umetniško pripovedovanje. Tudi to področje naj bi postalo del splošne govorne kulture, ne le dejavnost za člane krožka. Pokojni gledališki igralec Jože Tiran je zapisal, da učencem recitirano besedo priskutimo za vse življenje samo zato, ker v šoli ne skrbimo za estetsko izvajanje besedila (J. Tiran: Umetniško pripovedovanje, Ljubljana 1965, str. 49). Učitelj materinščine bi res moral več časa posvetiti smiselnemu in estetskemu branju. Naših nalog je še veliko tako ob prizadevanju za govorno kot pisno kulturo mladega človeka.

Delo v osnovni šoli me je prepričalo, da ni tako zelo težko doseči primerne ustnega in pisnega izražanja učencev, če se lotimo dela organizirano in čim enostavneje. Učenec osnovne šole mora biti v 8. r. že sposoben napisati daljši referat, razmišljanje o tem ali onem življenjskem problemu, reportažo, ali izraziti pogled na določen problem v obliki aforizma itd. Učitelji, ki tega ne morejo do-

seči, učencem gotovo ne kultivirajo izraznih sposobnosti dovolj vztrajno in sistematično. Nobenega uspeha ne bo, če bomo samo od časa do časa zahtevali od učenca, naj za domačo nalogo napiše spis na dani naslov. Tudi šolske naloge bodo odraz nekultiviranega izražanja, obledeli vzorec brez osebne prizadetosti.

Ravno šolske naloge so ob takem načinu dela kot smo ga prikazali, najbolj prepričljiv dokaz, da se zmorejo učenci v skopo odmerjenem času zelo skoncentrirati in izraziti svoje misli brez večjih jezikovnih pomanjkljivosti.

Za primer navajam šolsko nalogo z naslovom KAJ JE SREČA (8. r.).

Grem proti hiši, ki ponosno zre na cesto, toda nad vrati je napis, ki kaže drugače: »Zavod za slepo mladino«. V ograjenem vrtu žde otroci. Marsikdo joka. Stopim k najbolj razigranemu in ga vprašam: »Si srečen?«

Začudeno me pogleda in v globoki jami, kjer je nekoč bilo oko, se naplavi solza:

»Da, srečen sem. Srečen, da lahko z enim očesom gledam svetlo sonce, zvezde, luno... Srečen sem.«

Na ulici se zaleti vame deček kuštravih las, v lepi zlikani obleki. Iz žepov mu gledajo hobi gume, čokolada in bonboni.

»Si srečen?« ga vprašam.

»Kje pa,« mi odgovori in prežvekne svoj gumi

»Zakaj?«

»Zato ker mi stara ni dala denarja za kino.«

Velika škripajoča vrata se odpro in stopim v temačno vežo vzgojnega doma. Majhen suhljat deček sedi na klopi in nepremično zre v vrata. Nekoga čaka. Zopet vprašanje:

»Si srečen?«

»Sem, pa še kako! Zdajle pride pome mama. To bo lepo.«

Velika železna vrata se pod močno vratarjevo roko odpahnejo. Stojim v zavodu za narokomanijo — mamila. V kotu sedi mlado dekle in joče. Vprašanje. Z majhnim robčkom si obriše obraz in reče:

»Ne, nisem. In nikoli ne bom. Mamila, ki sem jih uživala, so uničila življenje mojemu otroku. Nikoli več ne bom srečna.« Zopet zaihti in se stisne vase.

Šolsko poslopje me navda s pogumom, da vstopim. Na hodniku je živ-žav.

»Ste srečni?« vprašam gručo šolarjev.

»Ne, nismo,« mi odvrnejo, »v šolo moramo hoditi in preveč naloge imamo.«

Vietnam. Otroci so srečni, če vsaj enkrat sedijo v šoli in pišejo in rišejo. Kolikokrat pa jim pouk prekine zavijanje siren in regljanje strojnic?

Na ulici pred trgovino: »Ste srečni?« Starejša gospa mi odvrne:

»Sem, in zakaj ne bi bila? Saj imamo vsega zadosti, hrane, pijače in kar je najvažnejše — MIR!«

Gostilna Pri Figovcu. Zakajen prostor. V kotu sedi možic s klobukom, potisnjenim globoko na oči.

»Oče, pojdite domov!« se oglasi drobno dekletce.

»Domov se zgubil!« zarohni oče in pograbi stol. Dekletce zajoka in odhiti v mrzlo decembrsko noč. Kje je družinska sreča?

»Ste srečni?« vprašam žensko z otrokom v naročju.

»Seveda. Otrok me uboga in to je moja največja sreča.«

Torej, kaj je sreča? Sreča je in je ni. Kaj pa sreča je, ni mogoče povedati. Slovnicično že. V slovnici bi rekli, da je sreča pojem.

O sreči zveš veliko iz pogovorov z ljudmi.

Toda kaj je sreča? Sreča je...

Odveč je misliti, da bodo učenci vsak spis gradili šablonsko zgolj s prej omejenimi literarnimi prvimi. Preprost način dela jim je samo pomagal prebroditi začetne težave v pisnem izražanju. Kasneje se v spisih ta navidezno grobi gradbeni material popolnoma zgledi, ostane pa jasna formulacija misli, povedana čestokrat na zelo žlahten način. Da je učenec osnovne šole sposoben povedati misel tudi zgoščeno, so me vedno spet prepričali aforizmi, ki so se pojavili v kontekstu, ali pa so jih učenci zapisali namenoma ob posebnih priložnostih (novo leto, dan republike, 25. maj...). Navajam nekaj primerov takih zgoščenih misli, katerih avtorstvo pritiče učencem 7/8. razreda osnovne šole:

- Glede lepote se bomo morali sprijazniti z obrazom, kakršen nam je bil dan.
- Pomehkuženi ljudje, ki se valjajo v bogastvu, še nikoli niso naredili kaj dosti.
- Stroji človeka res razbremenijo, toda ob njih postaneš sebičen in hudoben.
- Mi mladi smo tisti, ki držimo v rokah usodo sveta in človeštva.
- Človek, to je bitje, ki v množici ne pomeni ničesar. Toda vpliv enega samega človeka na družbo je precejšen.
- Nikoli ne smeš biti tako visok, da ne bi hotel pomagati tovarišu.
- Kaj danes pravzaprav delamo s svetom? Ali ga še gradimo ali smo ga že začeli podirati?
- Brez knjig bi bil svet kakor velemesto brez luči.
- Knjiga je del mene.
- Knjiga mi pomeni več kot vsak učitelj.

Učiteljeva dolžnost je, da prihaja v razred pripravljen. Profesor dr. Janez Milčinski je v televizijskem razgovoru dejal: Učiteljevanje imam strastno rad. Dalj ko učim, več mi je treba priprav (TV oddaja, Ljubljana, 20. 5. 1968). Žal je preveč učiteljev, ki prihajajo v razred nepripravljeni, in takih, ki za govorno kulturo učencev sploh ne skrbijo. Če se učitelj ne zaveda odgovornosti svojega pedagoškega dela, ne bo nikoli dosegel velikega uspeha, ker se pri delu z učenci ne bo v ničemer potrudil. Za učitelja materinščine velja še posebej, da ne sme nikoli usahniti njegova ustvarjalnost. Lahko se obdamo z najbolj modernimi učnimi stroji, a če v nas ne bo pedagoškega ognja, ni pomoči. Učitelji, ki se iz lastne potrebe strokovno izpopolnjujejo, v razredu vedno znova preizkušajo svoje moči. Kdor gori, tudi vžiga — in edino v tem dejstvu tiči uspeh pedagoškega dela.

Povzetek:

1. Osnovna šola je dolžna usposobiti učence za pravilno in lepo ustno in pisno izražanje v knjižnem jeziku (Učni načrt).
2. Ta smoter pouka materinščine realiziramo učitelji v premajhni meri.

3. Ena od metodičnih možnosti za pouk spisja in govornih vaj je sistematično obravnavanje literarnih prvin, in sicer opisa, orisa, dvogovora in označitve.
4. Primerna je za 6. razred osnovne šole, ker so otroci te starostne stopnje zelo sprejemljivi za nove pojme, njihov doživljajski svet pa se giblje na meji fantastike in stvarnosti.
5. Pisno in ustno izražanje je s prikazano metodo možno izboljšati v razmeroma kratkem času.
6. Učitelj materinščine se mora nenehno strokovno izpopolnjevati. Uspeh njegovega dela je v največji meri odvisen od njegove ustvarjalnosti.

Viri, literatura:

Predmetnik in učni načrt, Ljubljana 1969.

Jože Tiran: Umetniško pripovedovanje, Lj. 1965.

F. Vatovec: Retorika ali govorništvo in javno nastopanje.

N. Filipović: Stvaralaštvo u nastavi, Sarajevo 1969.

S. Težak: Govorne vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika, Zagreb 1970.

I. Furlan: Moderna nastava i intenzivnije učenje, Zagreb 1966.

D. Zivković: Teorija književnosti sa teorijom pismenosti, Sarajevo 1964.

Otto Jespersen: Čovječanstvo, narod i pojedinac, Sarajevo 1970.

Franc Žagar

Ljubljana

VRSTE IN NASLOVI SPISOV PRI POUKU MATERINŠČINE

Članek vsebuje metodične prijemle in naslove za pisanje spisov pri pouku materinščine. Povzema mnoge postopke in naslove iz tradicije našega spisja, daje pa tudi nekatere nove ideje za poživitev pismenega izražanja.

V zadnjem času se v šolski praksi vse pogostejše postavlja zahteva po čimvečji raznovrstnosti spisja, po postopnem, sistematičnem gojenju spisov in po izboljševanju pismenosti sploh. Ravno zaradi tega bi rad kar najbolj konkretno pokazal, kako se učence privaja na razne vrste spisov. Omejil sem se na kreativno spisje, zato sem iz obravnave izpustil prepise, nareke in praktično spisje. Svoje gradivo sem razvrstil od obnove, opazovalnega, doživljajskega, domišljjskega do na učno snov vezanega spisa, kot to postopoma predpisuje učni načrt, čeprav sem mnenja, da se tega zaporedja ni treba strogo držati. Včasih je učencem doživljajski spis bližji in lažji od obnove; včasih je naravnejše, da pišemo na učno snov vezani spis pred domišljjskim.

1

Najmlajši učenci še ne obvladujejo tehnike pisanja in pravopisa, zato so njihove prve spisovne vaje kratke, le odgovori na vprašanja. Izberemo si kako primerno kratko berilo za obnavljanje. Npr. ob sestavku Vide Brestove o srečanju z med-

vedom postavimo naslednja vprašanja: *Po kaj so šli pionirji v gozd? Kaj so storili, ko so imeli polne košare? Kdo jih je presenetil? Kako so bežali? Kaj so trdili, ko so bili na varnem? Kaj je priznala Metka?*

Kasneje lahko vprašanja zamenjamo z aplikacijami na flanelogramu, dispozicijo po točkah ali s ključnimi besedami. Koroško pripovedko Mojca Pokrajculja obnovejo šolarji s pomočjo naslednjih besed: *piskrček, lisica, medved, zajček, volk, kraja medu, spanje na soncu, zajčkove noge*.

Po takšnih vajah lahko začnejo učenci delati že samostojne obnove. Treba pa jih je navajati, da zamenjujejo starinske, narečne besede z bolj vsakdanjimi, da krajšajo dialoge, opuščajo ukrasne pridevke, nevažne podrobnosti, da se omejujejo na bistveno, na »zakaj gre«. Popolne obnove so primerne le za ustno vajo, pri pisnični vaji pa naj si učenci prizadevajo sestaviti skrajšano obnovo — skržitev.

Zelo zanimiva metoda je, da učenci pripovedujejo z vidika različnih oseb. To jih sili h krčenju in k boljšemu vživljanju v besedilo. Naslovi takšnih obnov so takile: *Mojca Pokrajculja pripoveduje, Lisica pripoveduje, Zajček pripoveduje; Iztok pripoveduje o tekmi v cirkusu, Azbad pripoveduje, Irena pripoveduje*.

Še večjo samostojnost mora učenec pokazati pri razširitvah, nadaljevanjih, obnovah s spremenjenim koncem, vsebinskih in oblikovnih predelavah. Vzpodbudo za te spise dajo primerni zgoščeni stavki, poročila, dialogi, tipični konflikti ali junaki. S temi obnavami se zelo približujemo domšljjskemu spisu.

Naslovi so takile: *Kot jastreb je čuvala drevo (Razširitev Tavčarjeve slike Šarevčeva sliva), Tonček je legel pred avto (Razširitev časopisnega poročila Nevarna predrznost iz Dela 21. 10. 1961), Kako sem utopil Turke (Obnova s spremenjenim koncem po Aškerčevem Brodniku), Razgovor z Martinom Krpanom (Predelava Levstikove povesti Martin Krpan), Kaj bi s čarovnim prstanom (Predelava Valjavčeve pravljичne pesmi Pastir), Matajev Matija ob televizorju (Predelava Murnikovega odlomka Prvikrat v Ljubljani), Lastovka in krt (Dramatizacija Kettejeve basni Krt modrijan), Iskanje Silvičine mamice (Dramatizacija odlomka iz Ingoličeve povesti Tajno društvo PGC), Smrt Temnikarice (Dramatizacija odlomka iz Kosmačeve Balade o trobenti in oblaku), Pismo Mary Sustersich (Po Klopčičevi pesmi Mary se predstavi), Sneguljčica kot miss dežele (Parodija pravljice Sneguljčica), Hlapec Jernej v socializmu (Satira na osnovi Cankarjeve povesti Hlapec Jernej in njegova pravica).*

Od literarnih predlogov mnogokrat preidemo kar k doživljajskemu spisu. Učencem je avtorjev tekst pobuda za popisovanje lastnih podobnih doživljajev. Po branju četrtega poglavja Seliškarjeve Bratovščine Sinjega galeba napišejo spis *Gradili smo mlinček ob potoku (hišico iz vej, model letala, ladje)*, po obravnavi Prežihove črtice Potolčeni kramoh pišejo sestavek *Zmerjanje*, na osnovi pravljice Rdeča kapica pa pišejo spis *Moja prva pot v trgovino (v šolo, k babici)*.

Medtem ko je pri obnovah izhodišče tekst, je pri opazovalnih spisih izhodišče opazovanje kakega predmeta, bitja, interierja, eksterierja, pejsaža, slike, dogajanja. Učitelj pri tem lahko veliko posega v proces snovanja spisov. Z razgovo-

rom usmerja pozornost učencev, izbere jim primeren point de vue, daje jim nasvete za logično razvrstitev stavkov, opozarja jih na možnost statičnega ali dinamičnega opisa, pojasni jim potreben termin, vzpodbuja jih k iskanju komparacij in metafor.

Kaj vse lahko opazujemo v šoli? *Toplomer, uro, peskovnik, obleko, smuči, model jadnice, buldožer*. Za sestavljanje bolj umetniško polnih opisov, tkim. orisov, so primerni: *ananas, bobovec, jonatan, kaktus, goreča sveča, rokopis, akvarij, mucka, hrček, človek*. Opisovanje zelo razgiba predpostavka, da iščemo izgubljeno stvar: *Izgubil si nalivno pero. Kakšno je? Pogrešan je sošolec Peter. Kakšen je? Za domačo nalogo pa opišejo šolarji svojo najljubšo igračo, obleko, žival, človeka*.

Pri opisovanju interierja bomo seveda začeli z opisom *šolskega razreda*, nato pa bodo učenci popisali domač *dnevni prostor, kuhinjo skrbne (malomarne) gospodinje, sedanje (prejšnje) stanovanje, mizarsko delavnico, zdravnikovo čakalnico ali stanovanje, kakršno si želijo*.

Za opisovanje eksterierja, pejsaža moramo izbrati nekaj primernega iz šolske okolice: *igrišče, križišče, železniško postajo (kot jo vidi potnik, železničar, šofer taksija), kraj (opazovan z razgledne točke ali med sprehodom), potok, park, gozd (kakršen je spomladi, poleti, pozimi)*. Nato opisujejo učenci *predele, kjer so doživeli kaj posebnega*.

Tudi fotografija, otroška risba, umetniška slika je lahko izvrstna pobuda za opisovanje. Naj opozorim samo na nekaj primernih slik iz šolskih beril: *Sedejeva slika V kuhinji, Šubičeva slika Pred lovom, Miheličeva Partizansko taborišče, Kraljeva Rešitev, Kobiličina Kavopivka, Modiglianijeva Deklica v modrem, Jakopičeva Lastna podoba*. Včasih slike ne opisujemo, ampak naročimo učencem, naj razložijo situacijo na sliki ali ugibajo misli upodobljene osebe. Na ta način navadno ne nastanejo samo stvarna tolmačenja slike, ampak se v spisih pokažejo tudi projekcije otroških problemov in želja.

Učenci se morajo navaditi tudi na nadrobno opisovanje poteka kakega dogajanja. V šoli lahko opazujejo razna opravila in gibanja, npr. *načrtovanje enakotrikotnega trikotnika, izdelovanje papirnate kape, poizkus za določanje specifične teže, delovanje štiritaktnega motorja*. Še bolj zanimiva opravila lahko opazujejo v domačem okolju, npr. *kuhanje črne kave, vretje mleka, čiščenje zob, prižiganje cigarete, šofiranje*. Tako se naučijo sestavljati razlage in pripovedi.

Mnoge spremembe v naravi, duševna občutja bi učencem težko neposredno pokazali, vendar jih s primernimi navodili lahko usmerimo tudi na vizualizacijo takih stvari. Dokaj prazen stavek »*bilo mu je mučno odgovoriti*« je učenec 7. razreda razširil v takole besedno sliko:

Tomažu so se noge začele tresti, z rokami je zvijal robec v roki, v obraz je postal ves rdeč in na čelu so se mu pojavile potne kapljice. Boječe in tiho je rekel: »Jaz ne.«

Na ta način lahko učenci opisujejo še marsikaj, npr. *dež, snežinke, valove, jesensko jutro, sončni vzhod, oblake, izražanje veselja, žalosti, nestrpnosti, strahu*. S temi spisi smo že spet na stični točki z doživljajskimi spisi.

Opazovalni spisi so kratki, ne preveč osebni, nekaka predvaja za pisanje doživljajskih spisov. Doživljajski spisi pa so daljši, osnovani na kaki človeški situaciji, ki teži k razrešitvi. Tako ti spisi dostikrat nimajo samo izobrazbeni pomen, ampak tudi terapevtski.

V nižjih razredih osnovne šole uvajamo učence v pisanje doživljajskih spisov z besedami, ki se dajo urediti v smiselno celoto, npr. *Marko, rojstni dan, prijatelji, darila, torta*.

Kasneje pa pišejo bolj svobodno. Velikokrat ne vedo, kako naj bi spis začeli. Možnosti je več, začnejo lahko z opisom časa, kraja, okoliščin, z označitvijo junaka zgodbe, z vprašanjem, s poanto, z okvirom zgodbe, s koncem zgodbe ali pa v sredini zgodbe in z naknadnim pojasnjevanjem predzgodbe. Razvrstitev gradiva učencem narekuje kronološki potek dogajanja, vendar pa dobimo bolj napete zgodbe, če učenci poznajo tudi literarnoteoretska dognanja o zgradbi zgodbe. Deli fabule so: začetna situacija, zasnutni moment (navadno kaka odločitev), zaplet z mnogimi pripetljaji, vrh s preobratom, zaključek. Učenci se pogosto zadovoljijo s popisom enega samega dogodka, zato jih je treba posebej učiti naripovedovanje z ovirami — na epsko retardacijo.

Naslove za doživljajske spise jemljemo iz učencem čimbolj znanih situacij. Npr.: *Prebujanje, Zoprna jed, Nova obleka, Naš pes je pobegnil, Jezdil sem konja, Zaklenjeni otroci, Izgubil sem ključ (kapo, knjigo), Nakupovanje, Pomagal sem mami (očetu), Nisem ubogal, Kupili smo televizor (pralni stroj, avto), Nepričakovani obisk, Praznovanje rojstnega dne (novega leta, dneva žena), Zamišljeno in resnično praznovanje (izlet), Kako sem porabil petdeset dinarjev, Bil sem bolan, Alenka je dobila bratca, Tomaž se je izgubil, Bojan je pobegnil od doma, Dobil sem slabo oceno, Domača naloga in sončni dan, Prepisovanje, Neopravičeni izostanek, Žvečilni gumi, Razbita šipa, Ponarejen podpis, Pozabljena redovalnica, Močnejši nasprotnik, Igra s punčkami (lego kockami, električnim vlakom), Šli smo se šolo (trgovino, zdravnika), Polomljena igrača, Ravbarji in žandarji, Kolesarska dirka, Odločilni gol, Padec s smučmi (s sankami), Zagodli smo jo sosedu, Moja prva vožnja z avtom (z vlakom, z ladjo, z letalom), Prometni prekršek, Prometna nesreča, Na trgu, V mlinu, Prvič v gledališču, Kako sem se naučil voziti kolo (plavati, smučati), Prva cigareta, Prvi zaslužek, Prvi ples, Prva ljubezen, Nikamor ne greš, Moje poklicne želje, Moj konjiček, Iz zdravnikove (sodnikove, profesorjeve) delovne prakse, En dan v življenju mornarja (športnika, avtomehаниka), Bal sem se, Občutil sem krivico, Bilo me je sram, Iz mojih prvih spominov, Iz počitniškega dnevnika, Včerašnje popoldne, Pri morju, V gorah, V tujini.*

Če smo v zadregi pri določanju naslova, nam lahko pomagajo učenci sami. Zlasti so uspešni, kadar v okviru širše teme poiščejo vrsto ožjih naslovov. Temo Počitnice so učenci razdrobili na naslednje naslove: *Podvodni ribolov, Tekmovali smo v plavanju, Vojska z dečki iz sosednega bloka, Nabiranje borovnic, Sušili smo seno, Ob tabornem ognju, Piknik, Na paši*. Tako smo dobili namesto stereotipnega spisa o počitnicah skupino zanimivih in osebnih spisov.

Če hočemo, da postaja doživljajsko spisje čedalje bolj živahno, moramo posvetiti posebno pozornost označitvam značajev in sproščenim dialogom v vsakdanjem občevarju. Za to so primerni naslovi: *Kdo je to* (igra, pri kateri se po označitvi

značaja prepoznavna mišljeno osebo), *Moja babica (mama, brat, sestra)*, *Nemirni Masa*, *Najmanjši v razredu*, *Izgubil sem prijatelja*, *Kdo sem*, *Za kakšnega me imajo*, *Kdo je kdo na naši šoli*, *Telefonski pogovor*, *Prišepetavanje*, *Bahanje*, *Prepir*, *Kdo je to storil*, *Intervju starega partizana (očeta, profesorja)*.

Učenci zelo radi pišejo tudi humoristične spise. Sestavljajo jih na osnovi raznih presenetljivih situacij, bodisi resničnih ali skonstruiranih. Naslovi so takile: *Očetove kuharske sposobnosti*, *Zbor delovne skupnosti v naši družini*, *Otroški bonton*, *Navodila za vznemirjanje profesorjev*, *Kadar razredniku (očetu, materi) pustijo živci*, *Janezkovo komentiranje zgodovine*, *Svet v očeh kemika (duhovnika, trgovca)*, *Narobe svet*, *Moj sošolec Masa kot direktor*, *Moja sošolka Irena kot zakonska žena*, *Moja bodoča*.

S sestavljanjem označitev, dialogov, humoresk se učenci privadijo na nazorno, domiselno pisanje. Ravno zaradi tega pa zlasti pri obsežnejši snovi začnejo izgubljeni občutek za sorazmernost spisa; zelo pogosta napaka je, da izčrpno popišejo začetek, nato pa iščejo čedalje površnejše. Zato jih je treba privajati na sestavljanje osnutka, načrta za spis. Tu jim pridejo prav izkušnje, ki so jih pridobili pri obravnavah in obnovah leposlovnih tekstov. Na osnovi načrta pa lahko napišejo nadroben ali zgoščen spis. Npr. za spis o *ekskurziji v tovarno lesne galanterije Ratike* so učenci naredili takle osnutek: *žaga, sušilnica, strojna delavnica, ročna delavnica, lakirnica, skladišče*. Po tem osnutku so sestavili pri skupinskem pouku nadrobno reportažo o ekskurziji, poleg tega pa so napisali tudi kratko poročilo o poteku dela v tovarni.

Učitelj slovenščine lahko od časa do časa uporabi tudi bolj nenavadno metodo pri doživljajskem spisju. Učencem predloži kak predmet ali listino, npr. *medaljo*, *nogometni čevlji*, *orglice*, *gramofonsko ploščo*, *spričevalo*, *obvestilo staršem*, *seznam izgubljenih stvari*, *zemljevid*, in jim naroči, naj si zamislijo življenjsko realnost, ki je bila zvezana z njim. Učenci si recimo ogledajo *izpisek iz redovalnice*:

	slov. j.			angl. j.			mat.		
Bukovec Janko	3	<u>1</u>	4	2	3	2	3	3	4

V kakšnih okoliščinah je Janko dobil podčrtano oceno?

Tudi zbirka začetnih stavkov za spise da dostikrat zelo zanimive rezultate. Tak spis ni tako vsebinsko določen, ampak bolj razpoložensko. Začetki so takile:

Ko je oče prihajal po stopnicah, je veselo požvižgaval. Otroci so ugibali, kaj to pomeni.

»Je že šla. Zdaj poiščem njen dnevnik,« si je rekel Matjaž. Po prstih je odšel v predsobo in previdno vstopil v Bredino sobo.

Bil je nenavaden mir v gozdu. Drevesa so metala dolge sence. V zraku se je čutilo, da se bo nekaj zgodilo.

Po zadnjih dveh postopkih nastanejo navadno zelo razgibani spisi. V njih se pokaže marsikatera potlačena želja ali podzavestna težnja. S temi spisi smo na meji med doživljajskimi in domišljijskimi spisi.

Že v okviru doživljajskih spisov pišejo nekateri učenci resnično doživetje prigode, drugi pa izmišljene. Vendar pod terminom domišljjski spis navadno razumemo bolj nemogoče uresničljive situacije: razne poosebitve, spremenitve, neizvedljive premike v času ali prostoru. Pred pisanjem domišljjskega spisa je treba učence seznaniti s potrebnimi znanstvenimi dejstvi ali predvidevanji in jih opozoriti na vzgojni, lirični, humoristični ali satirični značaj teme. Tudi z raznim nazornim gradivom jih lahko zelo navdušimo za delo.

Naslovi domišljjskih spisov so takile: *Kapljica pripoveduje*, *Lastovka pripoveduje*, *Lisica in petelin*, *Kmečki in gosposki pes*, *Doživljaji učne knjige*, *Spomini ponošene obleke*, *Ločila so napadla Boruta*, *Majhen kot proseno zrno*, *Neviden v zbornici*, *Pri mojem predniku leta 1573*, *Turki so me ujeli*, *Na Magellanovi ladji*, *V indijanskem vlgvamu*, *Srečanje Franceta Prešerna in Primičeve Julije*, *Kurirčkova naloga*, *Razgovor mrtvega partizana z živim funkcionarjem*, *Pristanek učenec 7. b na Veneri*, 15. maja 1990, *Šolska ura leta 1993*, *Otroška država*.

Stvarnejši in sistematičnejši od domišljjskega spisa je na učno snov vezani spis. Namesto tega okornega termina iz pedagoške literature lahko rabimo tudi bolj vsakdanje besede: članek, razprava, razprava. Naslov za ta spis mora biti izbran tako, da učenec učno snov ne samo reproducira, ampak jo tudi pregledno uredi, samostojno poišče ali primerja z drugo učno snovjo. Pred pisanjem se moramo večkrat pozanimati za delo pri drugih učnih predmetih in se posvetovati s kolegi na šoli. Učencem pa je treba poskrbeti potrebno strokovno literaturo, leksikone, enciklopedije, priprave, modele. Poučiti jih je treba tudi o zgradbi takega spisa. Navadno ima uvod s pristopom k temi, jedro za razvijanje in razčlenjevanje gradiva in zaključek s povzetkom.

Primerni so takšne naslovi: *Od rokopisa do knjige*, *Od rude do jekla*, *Zgradba atoma*, *Motorji z notranjim izgorevanjem*, *Rakete in sateliti*, *Infekcija*, *Kroženje vode v naravi*, *Pot Zemlje okoli Sonca*, *Odkrivanje novih celin*, *Severnoameriški Indijanci*, *Zgodovina nogometa*, *Zgodovina frizure*, *Znamke*, *Nastanek JLA*, *Rdeči križ*, *Organizacija združenih narodov*, *Življenjepis Ludwiga van Beethovna*, *Znanstvena fantastika*, *Kulturni in politični pomen Franceta Prešerna*, *Lik Temnikarja*, *Prešernova*, *Župančičeva in Gradnikova ljubezenska lirika*, *Interpretacija Župančičeve Dume*. Naslov je lahko zastavljen tudi bolj problemsko: *Zakaj je potrebna higiena*, *Ali se je človek res razvil iz opice*, *Zakaj so bili kmečki uporniki poraženi*, *Zakaj niso uspeli ilirski poizkusi*, *Ali je Malthusova teorija o porastu prebivalstva pravilna*.

Če je učna snov v tesnem stiku s kulturno ali filozofsko problematiko, prehajamo od razprave k eseju, kritiki, meditaciji. Te zvrsti so na sredi med znanstvenim in leposlovnim načinom pisanja. Ne teži se k celotni obdelavi problematike, ampak gre predvsem za osebne vtise. Nekateri profesorji sodijo, da so te zvrsti primerne le za zadnje razrede srednje šole, ko so učenci sposobni že dovolj abstraktno misliti. Vendar pa mislim, da težava ni toliko v razvitosti učencev, ampak bolj v tem, kako najti tak problem, ki je za učence pereč in o njem res razmišljajo. Te spise se piše po predhodnih diskusijah ali po branju in komentiranju z anketo nabranih izjav.

S prizadetostjo pišejo učenci na osnovi takihle naslovov: *Moje mnenje o disciplinskih ukrepih, Odprto pismo staršem (razredniku, ravnatelju šole), Nonkonformizem, Moj odnos do literature, Moj najljubši literarni junak, Kritika televizijske nadaljevanke Bratovščina Sinjega galeba, Klasična in zabavna glasba, Moje mnenje o ženski enakopravnosti, Erotika in seksualnost, Rasna in narodnostna diskriminacija, Ali sem zadovoljen s prikazovanjem narodnoosvobodilne borbe, Ali sem raje Slovenec kot npr. Nemec, Ali človek obvladuje naravo, Ali je vredno živeti.*

Kot smo videli, je spisje zelo razgibano področje pouka materinščine. Ravno zaradi tega je vedno mnogo problemov, na katere naleti učitelj v svoji praksi. Naj poskusim vsaj o nekaterih nakazati svoje mnenje.

Kako je treba pripravljati spis? Ena skrajnost je, da učitelj mimogrede ob koncu učne ure še navrže naslov domače naloge ali pa tik pred šolsko nalogo prese- neti učence z nerazumljivim naslovom; druga skrajnost pa je, da učitelj z učenci tako skrbno pripravlja spis, da nimajo česa dodati iz svojega. Po izdelkih lahko vsakokrat presodimo, kako smo zvozili med to Scilo in Karibdo.

Kako bomo ravnali, če bodo učenci v svojih spisih zagovarjali nevzdržna stališča ali če bodo žaljivi do učiteljev na šoli, sošolcev, staršev? Prizadevam si, da bi drugič dal takšen naslov, da bi stvar pretehtali še z druge strani. Učence na- vajam, da dajejo svojim osebam izmišljena imena, kot to delajo vsi literati. Vse- kakor pa z netaktnim nastopom ne bi rad zapravljal njihovega zaupanja.

Kakšno stališče kaže zavzeti do raznih jezikovnih in stilističnih vprašanj? Moti me npr. obrabljen in premalo konkreten stavek: *ptički so skakali z veje na vejo in žvrgoleli*. Dopusčal pa bi v primernem kontekstu besedo *leteti* v pomenu *hi- teti, teči*, čeprav je na šolah v navadi ugovor: *leti ptič, ne pa človek*. Zakaj uče- nec ne bi smel rabiti besede v tem ekspresivnem pomenu, saj so jo tako rabili tudi mnogi dobri avtorji: Jurčič, Tavčar, Prežihov, Kranjec. Glede takih vprašanj ni soglasja med učitelji slovenščine, treba bi pa bilo razpravljati o njih in se spo- razumevati.

Nerešeno je v šolski praksi tudi vprašanje koncepta in dokončnega izdelka — čistopisa. Spisi učencev so pogosto površni in nedodelani. Ko učenec sledi tenki, trgajoči se curek inspiracije, ne pazi na pisavo, pravopis, jezikovne norme, stil in kompozicijo. Izboljševati svojih spisov pa učenci skoraj ne znajo, kvečjemu malo v pisavi. Tega bi jih bilo treba pri pouku naučiti. Morali bi jim zagotoviti dovolj časa za izpolnjevanje in izboljševanje izdelkov.

Kako naj se pri učencih vzbuja veselje do spisja? Želja vsakega pisca, tudi učen- ca, je, da bi bil objavljen, bran, pohvaljen. Ciklostirani šolski listi imajo premalo prostora za vse. Tudi že skoraj pozabljeni stenski časopisi niso bili slabi glede tega. Uvedle bi se lahko mape z najboljšimi pismenimi izdelki iz razreda, kot so v navadi ponekod. V šolske prireditve bi se lahko vključevalo več izvirnih otro- ških sestavkov, pesmi in iger.

Odprto ostaja tudi vprašanje nadrobnega planiranja spisja in dotoka svežih idej. Dobro bi bilo, če bi v šolah obstajali večletni sezname vseh naslovov domačih in šolskih nalog. Tako bi se izognili temu, da učenci po večkrat pišejo nalogo z istim

ali podobnim naslovom. Sčasoma bi se lahko seznami oblikovali tudi v bolj premišljene načrte. Pred leti so bili objavljeni mnogi naslovi nalog iz vseh slovenskih šol v knjigi Ideološko-politična vzgoja in izobraževanje na šolah. Za širjenje domiselnih naslovov in za razvijanje spisja sploh ni bilo gotovo koristno, če bi pedagoška služba tudi nadalje prevzela zbiranje, analiziranje in objavljanje naslovov slovenskih šolskih nalog.

Uporabljena literatura: Andrej Praprotnik, *Spisje v ljudski šoli, 1881*; Matija Lichtenwallner, *Prosto spisje v ljudski šoli, 1908*; Silva Trdina, *Obravnava spisja v osnovni in srednji šoli, Sodobna pedagogika 1952*; Gustav Šilih, *Metodika slovenskega jezikovnega pouka, 1955*; Albert Žerjav, *Problem obnov in predelav pri spisovnem pouku v obvezni šoli, Sodobna pedagogika 1957*; Alfons Kopriva, *Vrste spisov in njih izvedba v obvezni šoli, JiS 1957/58*; Martin Silvester, *Slovenske naloge v srednji šoli, JiS 1959/60*; Jelica Mesesnel, *Ustno in pisмено izražanje v nižjih razredih*; Marija Jalen, *Pisмено izražanje učencev v osnovni šoli, Bilten Zavoda za prosvetno pedagoško službo v Ljubljani, 1967*.

Matej Rode

Gimnazija v Celju

GLAVNI ŠTEVNIKI V RUŠČINI IN SLOVENŠČINI

(poskus kontrastivne analize)

Potreba, da bi tudi znanstveno podprli vedno bolj razširjeno poučevanje tujih jezikov, je rodila novo panogo jezikoslovja — kontrastivno jezikoslovje. Izoblikovalo se je ob spoznanju, da je težave, ki nastanejo pri pouku tujega jezika, mogoče predvideti, se nanje pripraviti in jih tako laže premagati. Večina težav pri pouku tujega jezika izvira namreč iz razlik med jezikom, ki ga učenec že zna, in jezikom, ki se ga uči. Odkriti te razlike je ena glavnih nalog kontrastivnega jezikoslovja. To skuša doseči s primerjanjem, ki ima za cilj ne le ugotavljati sorodstvene zveze med jezikoma, kot to dela primerjalno jezikoslovje, ampak najti razlike v strukturah dveh jezikov in to na vseh ravneh. Dosežke naj bi strnili v kontrastivno slovnico dveh jezikov. To naj bi ne bil učbenik tega ali onega jezika, ampak le pomagalo učitelju pri izbiri metode in gradiva, s katerimi bi uspešneje opravljal svoje delo, poučeval enega od primerjanih jezikov.

Razen tega osnovnega, pedagoškega namena ima kontrastivno jezikoslovje še svoj splošno jezikoslovni namen. Ob primerjanju dveh jezikov se bomo bolj zavedali vsakega od njiju in morda opazili tudi kaj takega, kar smo ob preučevanju enega samega morda prezrli.

Za poskus sem izbral števnik, ali točneje le njihov del — glavne števnik, ker tvorijo zaključen sistem in se pomensko v glavnem ujemajo v obeh jezikih, povzročajo pa slovenskim dijakom precej težav.

Ker kontrastivno jezikoslovje še vedno nima izdelane lastne metode (1*) in še vedno ni podrobnih strukturalnih opisov ne ruščine ne slovenščine, sem primer-

* Številka v oklepaju pomeni zaporedno številko dela v seznamu literature.

janje opravil s podatki, ki mi jih nudita slovnici (2, 3). Pomagal sem si tudi z različnimi učbeniki, priročniki, slovarji in monografijami (4—14). V veliko pomoč so mi bili dosežki Jugoslovanskega projekta za kontrastivno analizo srbohrvaškega in angleškega jezika, objavljeni v njihovih publikacijah (15), in še posebej prispevek Dore Maček *Števniki in oznake za količine v angleščini in srbohrvaščini* (16). V marsičem sem se opiral tudi na knjigo R. P. Stockwella *Angleške in španske slovnične strukture* (17).

Pri analizi sem opustil fonološko raven, ker jo je mogoče obravnavati le kot samostojno celoto.

0. Glavni števniki so tako v ruščini kot v slovenščini besede, ki povedo število stvari ali z njimi poimenujemo številke. Pomensko se v obeh jezikih ujemajo.

1. V obeh jezikih tvorimo glavne števnike iz določenega števila podstav z izpeljavo ali s sklapljanjem (*odinnadcat'*, enajst; *pjat'desjat*, petdeset). Tvorimo jih po naslednjem sistemu: (razpredelnica št. 1)

številka	tvorba števnikov		
	simbol	ruščina	slovenščina
1	Š ₁	Š ₁	Š ₁
2—9	Š ₂	Š ₂	Š ₂
11—19	Š ₃	Š _{1, 2} -nadcat'	Š _{1, 2} -najst (-jst)
20, 30, 50—80	Š ₄	Š ₂ -desjat (-dcat')	Š ₂ -deset (-jset)
21, 22... 99	Š ₅	Š ₄ , 10, 11 + Š _{1, 2}	Š _{1, 2} -in- Š ₄
200, 300...	Š ₆	Š ₂ -sot (-sti, -sta)	Š ₂ -sto
101, 102...	Š ₇	Š ₆ , 12 + Š _{1, 2} , 3, 4, 5, 9, 10, 11	Š ₃ , 12 + Š _{1, 2} , 3, 4, 5, 9, 10, 11
1001, 1002...	Š ₈	Š* _{1, 2} , 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 + Š ₁₃ , 14, 15, 16 + Š _{1, 2} , 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12	Š* _{1, 2} , 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 + Š ₁₃ , 14, 15, 16 + Š _{1, 2} , 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
10	Š ₉	Š ₉	Š ₉
40	Š ₁₀	Š ₁₀	Š ₄
90	Š ₁₁	Š ₁₁	Š ₄
100	Š ₁₂	Š ₁₂	Š ₁₂
1000	Š ₁₃	Š ₁₃	Š ₁₃
10 ⁶	Š ₁₄	Š ₁₄	Š ₁₄
10 ⁹	Š ₁₅	Š ₁₅	Š ₁₅
10 ¹²	Š ₁₆	Š ₁₆	Š ₁₆

* Če člen Š₁ ni poudarjen, ga navadno opuščamo.

Legenda: Š števniki, Š₁, Š₂... tipi števnikov

Š »—« pišemo skupaj »+« pišemo ločeno,

» ()« alomorfi, morfemi z istim pomenom.

1. 1. Razlike v tvorbi so pri Š₅, Š₁₀, in Š₁₁.

1. 1. 1. Števnike tipa Š₅ pišemo v ruščini ločeno in imajo desetice na prvem mestu (*pjat'desjat pjat'*). V slovenščini jih pišemo skupaj, imajo na prvem mestu enice, oba dela pa veže -in- (petinpetdeset).

1. 1. 2. Števnika tipa Š₁₀ in Š₁₁ v slovenščini nimata posebnih oblik in ju tvorimo po tipu Š₄.

2. Oba jezika pri glavnih števnikih ne ločita spola. Izjeme so le »1«, »2« ter Š₁₃, Š₁₄, Š₁₅ in Š₁₆, v slovenščini pa še »3« in »4«.

2. 1. Pri »1« ločita jezika še vse tri spole (*odin slon, odna kniga, odno okno*; en slon, ena knjiga, eno okno). V slovenščini ima »1« še posebno obliko *eden* za moški spol, če je rabljena samostalniško. (*Eden je ostal, drugi so zbežali.*)

2. 2. Za »2« ima ruščina dve obliki: *dva* za moški in srednji spol (*dva slona, dva okna*) ter »dve« za ženski spol (*dve knjigi*). Slovenščina ima prav tako dve obliki, le da rabi *dva* samo za moški spol (*dva slona*), »dve« pa za ženski in srednji spol (*dve knjigi, dve okni*).

2. 3. Š₁₃ je v ruščini ženskega spola (*odna tysjača*), v slovenščini pa moškega (en tisoč).

2. 4. Š₁₄ in Š₁₅ sta v obeh jezikih moškega spola.

2. 5. Š₁₅ je v ruščini moškega spola (*odin milliard*), v slovenščini pa ženskega (ena milijarda).

2. 6. »3« in »4« imata v slovenščini po dve obliki: *trije, štirje* za moški spol ter *tri, štiri* za ženski in srednji.

2. 7. Razlike v spolu pri glavnih števnikih so pri »2«, »3«, »4«, pri Š₁₃ in Š₁₅ ter delno pri Š₁.

3. Posebne oblike za množino pri glavnih števnikih imata oba jezika le še pri števnikih tipa Š₁, Š₁₃, Š₁₄, Š₁₅ in Š₁₆.

3. 1. Za Š₁ ima ruščina le eno obliko za množino (*odni*), slovenščina pa ima za vsak spol svojo obliko (*eni, ene, ena*).

3. 2. Š₁₃, Š₁₄, Š₁₅ in Š₁₆ se glede števila v obeh jezikih ravnaajo kot samostalniki.

3. 3. Razlike so torej le pri Š₁.

4. Naglas je v imenovalniku ednine pri glavnih števnikih razvrščen takole: (razpredelnica št. 2)

tip	mesto naglasa	
	ruščina	slovenščina
Š ₁	zadnji zlog	prvi zlog
Š ₂	prvi zlog razen »4« (drugi)	prvi zlog razen »9« (drugi)

tip	mesto naglasa	
Š ₃	prvi zlog obrazila razen »11«, »14« (drugi zlog podstave)	dubleta: ali prvi zlog obrazila ali prvi zlog podstave z izjemo »11« »19« (drugi zlog podstave)
Š ₄	prvi del sklopa, razen »50«, »60« (zadnji zlog)	prvi del sklopa
Š ₅	vsak člen po svoje	prvi del sklopa
Š ₆	drugi del sklopa, razen »200«, »300«, »400« (prvi del sklopa)	prvi del sklopa
Š ₇ , Š ₈	vsak člen po svoje	vsak člen po svoje
Š ₉	prvi zlog	zadnji zlog
Š ₁₀	prvi zlog	kot Š ₄
Š ₁₁	predzadnji zlog	kot Š ₄
Š ₁₂ , Š ₁₃	prvi zlog	prvi zlog
Š ₁₄ , Š ₁₅ , Š ₁₆	zadnji zlog	zadnji zlog

4. 1. Razlike v mestu naglasa v imenovalniku ednine so pri »4«, »9«, »10«, »11«, »14«, »50«, »60«, »500«, »600«, »700«, »800«, »900« ter pri Š₁ in Š₅.

5. Glavne števnike pregibamo po naslednjih vzorcih: (razpredelnica št. 3)

števnik	način pregibanja	
	ruščina	slovenščina
1	kot pridevnik	kot pridevnik
2	posebna sklanjatev	kot zaimек
3	posebna sklanjatev	posebna sklanjatev
4	posebna sklanjatev	števniška sklanjatev
5—20, 30	kot samostalniki	števniška sklanjatev
	tretje sklanjatve	
50—80	oba dela sklopa	števniška sklanjatev
Š ₅	vsak člen po svoje*	števniška sklanjatev
Š ₆	oba dela sklopa	števniška sklanjatev
Š ₇ , Š ₈	vsak člen po svoje*	le zadnji člen po svoje
Š ₉	kot samostalnik	števniška sklanjatev
	tretje sklanjatve	
Š ₁₀ , Š ₁₁	posebna sklanjatev	števniška sklanjatev
Š ₁₂	posebna sklanjatev	posebna sklanjatev
Š ₁₃ , Š ₁₄	kot samostalnik	kot samostalnik
Š ₁₅ , Š ₁₆		

* V pogovornem jeziku je čutiti težnjo, da bi pregibali le zadnji ali zadnja člena.

5. 1. Razlike pri pregibanju so pri Š₂, Š₃, Š₄, Š₅, Š₆, Š₇, Š₈, Š₁₀, Š₁₁, Š₁₂.

5. 1. 1. Če v slovenščini števnik le poimenuje številko, ga sploh ne sklanjamo (če šest delimo s tri, dobimo dva).

6. Po naglasnih tipih razdelimo števnike takole:

naglasni tip	ruščina	slovenščina
nepremični	Š ₃ , Š ₁₁ , Š ₁₃ , Š ₁₄ , Š ₁₅ , Š ₁₆	vsi števniki
premični	Ø	Ø
končniški	1, 2, 3, 5—9,* Š ₉ , Š ₁₂	Ø
mešani	4, 20, 30, Š ₁₀	Ø

* Pri poštevanke imajo ti števniki izjemoma naglas na prvem zlogu.

6. 1. Pri števnikih z dvema ali več naglasi (Š₇, Š₈ in ruski Š₅) se naglas ravna po naglasu členov.

6. 2. Razlike so pri Š₁, Š₂, Š₉, Š₁₀, Š₁₂.

7. Glavni števniki se v obeh jezikih vežejo le s samostalniki. Pri tem je v imenovalniku pa tudi v dajalniku, če je enak imenovalniku, odnosnica števnika. V drugih sklonih je odnosnica samostalnik (*dam dvumja učencam, dam dvema dijakoma*).

7. 1. V imenovalniku-dajalniku zahteva števniki naslednje oblike:

številka	oblika	
	ruščina	slovenščina
1	imenovalnik ednine	imenovalnik ednine
2	rodilnik ednine	imenovalnik dvojine
3	rodilnik ednine	imenovalnik množine
4	rodilnik ednine	imenovalnik množine
5 in dalje	rodilnik množine	rodilnik množine

Pri tem velja, da pri Š₅ v ruščini in Š₇ in Š₈ v obeh jezikih samostalnik vezemo na zadnji člen (*Pjat'sot četyre knigi, petsto štiri knjige*).

7. 2. Če ima samostalnik, ki je prilastek števniku, še svoj prilastek (*dva bol'sih doma, dve veliki hiši*), se le-ta ravna po naslednjem sistemu:

številka	oblika prilastka	
	ruščina	slovenščina
1	imenovalnik ednine	imenovalnik ednine
2	rodilnik množine*	imenovalnik dvojine
3	rodilnik množine*	imenovalnik množine
4	rodilnik množine*	imenovalnik množine
5 in dalje	rodilnik množine	rodilnik množine

* Pri samostalniki ženskega spola je možen tudi imenovalnik množine.

7. 3. Enako se ravnaajo tudi substantivirani pridevniki (*dve zapjatyh*).

7. 4. V vseh drugih sklonih (razen imenovalnika-dajalnika), se prilastek ravna po samostalniku (*s pjat'ju horošimi tovariščami*, s petimi dobrimi tovariši).

7. 5. Razlike so pri »2«, »3« in »4« in pri števnikih tipa Š₇ in Š₈ ter Š₅ v ruščini, pri katerih je zadnji člen eno od teh števil, pa tudi Š₁₄, Š₁₅ in Š₁₆, če imajo pred seboj eno od omenjenih števil.

8. Če razlike, do katerih smo prišli, strnemo v razpredelnico, bomo dobili naslednjo podobo: (razpredelnica št. 4)

TIP	razlika	1	2	3	4	5	6	7
Š ₁		○	—	×	×	—	×	—
Š ₂		—	○	—	○	×	×	○
Š ₃		—	—	—	○	×	—	—
Š ₄		—	—	—	○	×	—	—
Š ₅		×	—	—	×	×	—	○
Š ₆		—	—	—	○	×	—	—
Š ₇		—	—	—	—	×	—	○
Š ₈		—	—	—	—	×	—	○
Š ₉		—	—	—	—	×	—	○
Š ₁₀		×	—	—	×	×	×	—
Š ₁₁		×	—	—	—	×	×	—
Š ₁₂		—	—	—	—	×	×	—
Š ₁₃		—	×	—	—	—	—	○
Š ₁₄		—	—	—	—	—	—	○
Š ₁₅		—	×	—	—	—	—	○
Š ₁₆		—	—	—	—	—	—	○

Legenda: — razlik ni, × popolna razlika, ○ delna razlika; 1 tvorba, 2 spol, 3 množina, 4 naglas v imenovalniku ednine, 5 način pregibanja, 6 naglasni tip, 7 vezava.

9. Razen sistemskih razlik so tudi razlike v rabi glavnih števnikov v obeh jezikih.

9. 1. Števník Š₁ ima razen svojega osnovnega pomena še vrsto drugih: (razpredelnica št. 5)

zaporedna številka	pomen	ruščina	slovenščina
1	sam	<i>Ja ostalsja odin.</i>	ø
2	samo, le	<i>v odnom plat'je</i>	ø
3	isti	<i>my odnogo mnenija</i>	sva enih misli
4	edino	<i>bežat' — odno spasen'e</i>	ø
5	nesestavljen	<i>odin jazyk</i>	iz enega kosa
6	enak	<i>počti odnih let</i>	približno enih let
7	prvi	<i>vynul odnu tetrad', potom druguju</i>	eden je dražil, drugi je udaril
8	neki	<i>v odnom departamente</i>	en dan je ušel
9	nekateri	<i>odni govorjat</i>	eni pravijo

9. 1. 1. Razlike so pri pomenih 1, 2 in 4.

9. 2. Namesto *odin* uporablja ruščina pri štetju, predvsem v pogovornem jeziku, tudi besedo *raz* (*raz, dva, tri*).

9. 3. Razen za označevanje določenega števila uporabljata oba jezika nekatere glavne števnike tudi za izražanje približnih in nedoločnih količin (*dva-tri, dva, tri*).

9. 4. Za oznako približnega števila uporablja ruščina tudi obratni besedni red: da najprej postavi samostalnik, nato šele števnik (*čelovek tridcat'*). Slovenščina izraža to z nedoločnim zaimkom *kak* (kakih trideset ljudi).

9. 5. Pri matematičnih operacijah uporablja ruščina naslednje formule:

seštevanje*	<i>k</i>	+	<i>D</i>	+	<i>pribavit'</i>	+	<i>I</i>	+	<i>budet</i>	+	<i>I</i>
odštevanje*	<i>ot</i>	+	<i>R</i>	+	<i>otnjat'</i>	+	<i>I</i>	+	<i>budet</i>	+	<i>I</i>
množenje	<i>I</i>	+	<i>umnožit' na</i>	+	<i>I</i>	+	<i>budet</i>	+	<i>I</i>		
deljenje	<i>I</i>	+	<i>razdelit' na</i>	+	<i>I</i>	+	<i>budet</i>	+	<i>I</i>		

Slovenščina ima naslednje formule:

seštevanje	<i>I</i>	+	<i>in</i>	+	<i>I</i>	+	<i>je</i>	+	<i>I</i>
odštevanje	<i>I</i>	+	<i>manj</i>	+	<i>I</i>	+	<i>je</i>	+	<i>I</i>
množenje	<i>I</i>	+	<i>krat</i>	+	<i>I</i>	+	<i>je</i>	+	<i>I</i>
deljenje	<i>I</i>	+	<i>deljeno z</i>	+	<i>I</i>	+	<i>je</i>	+	<i>I</i>

Legenda: *I* imenovalnik, *R* rodilnik, *D* dajalnik.

* Razen omenjenih formul pozna ruščina še nekaj drugih, toda te sta najbolj razširjeni.

9. 6. Pri nekaterih samostalnikih moškega spola (*rjad, čas, šag, šar*) se v zvezi s števnikri »2«, »3«, in »4« naglas s podstave prenese na obrazilo (*dva šagá, tri časá*).

10. Razlike, ki smo jih ugotovili s primerjanjem glavnih števnikov v ruščini in slovenščini, so po razpredelnici, ki jo je sestavil R. P. Stockwell, v večini primerov tipa II/4, kar pomeni, da so oblike, o katerih je govora, v obeh jezikih obvezne, da se semantično in funkcionalno ujemajo, razlike pa so le v strukturi (17). Po hierarhiji težavnosti, ki jo je v isti knjigi sestavil avtor, zavzemajo te razlike dokaj visoko mesto, kar pomeni, da povzročajo učencem precej težav.

11. Iz razvrstitve razlik lahko ugotovimo, da je največ težav pri pregibanju števnikov ter nekoliko pri naglasu. Pri posameznih tipih pa je največ razlik pri $\hat{S}_1$, $\hat{S}_2$ in $\hat{S}_5$.

12. Čeprav je glavni namen vsake kontrastivne analize dati praktična navodila za pouk, jih pričujoči poskus ne more dati. Obseg analizirane snovi je bil preskromen, da bi iz nje lahko prišli do praktičnih sklepov. To je naloga, ki nas čaka, ko bomo na podoben način obdelali še vrstilne, ločilne in množilne števnike ter besede za nedoločene količine.

1. Rudolf Filipović: Početna faza rada na projektu »Kontrastivna analiza hrvatskosrpskog i engleskog jezika«. Jugoslovenski projekt za kontrastivnu analizu srpskohrvatskog i engleskog jezika. Prilozi i građa 1, Zagreb 1969, str. 4—9.
2. Grammatika russkogo jazyka. Tom I. Akademija nauk SSSR, Moskva 1953.
3. Slovenska slovnica. Sestavili A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel. Ljubljana 1956.
4. Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik I—III. Maribor 1965—1967.
5. Jože Toporišič: Zakaj ne po slovensko. Ljubljana 1969.
6. Franc Jakopin: Slovnica ruskega knjižnega jezika. Ljubljana 1968.
7. N. S. Valgina in drugi: Sovremennyy russkij jazyk. Izdanie 3-e, »Vysšaja škola«, Moskva 1966.
8. I. M. Pul'kina: Učebnik russkogo jazyka dlja studentov inostrancev. Četvertoe izdanie, Moskva 1968.
9. A. N. Gvozdev: Sovremennyy russkij literaturnyj jazyk. Cast' I. Izdanie vtoroe, Moskva 1961.
10. Slovar slovenskega knjižnega jezika I. Ljubljana 1970.
11. Slovenski pravopis. Ljubljana 1962.
12. S. I. Ožegov: Slovar' russkogo jazyka. Moskva 1963.
13. Slovar' russkogo jazyka I—IV. Moskva 1957—1961.
14. V. V. Vinogradov: Russkij jazyk. Moskva—Leningrad 1947.
15. A. E. Suprun: Imja čislitel'noe i ego izučenie v škole. Moskva 1964 (z obširno bibliografijo).
16. The Yugoslav Serbo-Croatian—English Contrastive Project. Publications. A. Reports 3. Zagreb 1970, str. 153.
17. Dora Maček: Numeratives and Quantitatives in English and Serbo-Croatian. The Yugoslav Serbo-Croatian—English Contrastive Project. A. Reports 2. Zagreb 1970, str. 56—77.
18. Robert P. Stockwell in drugi: The Grammatical Structures of English and Spanish. The University of Chicago Press. Chicago and London 1966.

Zapiski, ocene in poročila

ODLIČEN RUSKI PRIKAZ SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI MED OBEMA VOJNAMA

V zborniku Zamejske slovanske literature 20. stoletja, ki ga je lansko leto (1970) izdala Akademija znanosti in umetnosti ZSSR oziroma njen inštitut za slavistiko in balkanistiko, je znana moskovska slovenistka Jevgenija I. Rjabova objavila skoraj 30 strani obsegajoč pregled slovenske literature iz časa med obema vojnama (1918—1941). Z veliko mero poznavanja gradiva ter ustrezne literature je kot temeljno smer v razvoju te književnosti prikazala evolucijo pisateljev in poetov iz nerealizma (ekspresionizma) v realizem, ki je »privlačil vse zdrave sile, stremeče po konstruktivni udeležbi v progresu svoje dežele«. Ta proces naj bi se v bistvu začel že z odmevi in vplivi oktobrske revolucije takoj po prvi svetovni vojni, svoj višek pa dosegel s takojmenovanim socialnim realizmom, ki ga predstavljajo Kranjec, Potrč, Ingolič, Kosmač. Tesno je povezan z globljim dojemanjem socialnih protislovij na vasi, ki so jih znali prav književniki socialnega realizma povezovati s širokimi občepolitičnimi procesi časa bolje od predhodnikov-kritičnih realistov (Kreft, Kozaka, Bevk) in seveda še veliko bolje od ekspresionistov iz dvajsetih let. — Po intenzivnosti, zgodovinsko in »znanstvenosti metode opazovanja

sveta« ter njegovega prenašanja v literaturo loči Rjabova tele poglobitve literarne struje in pojave med obema vojnama: dediče moderne, religiozno in kozmično usmerjeni ekspresionizem, socialni in revolucionarni ekspresionizem, anarhične tokove (besedni eksperiment, Podbevšek idr.), šibkejši sodasni slovenski proletkult, kritični ter končno socialni realizem. Resda je takšna delitev iz slovenske literarne zgodovine bolj ali manj znana, treba pa je ugotoviti, da jo je Rjabova ubesedila zelo logično in razvidno, vanjo pa z veliko mero spretnosti vključila tudi krajše označitve vseh vidnejših medvojnih slovenskih besednih umetnikov. Hkrati je treba tudi ugotoviti, da je to storila z veliko mero naklonjenosti: celo pri takšnih piscih, ki njenemu temeljnemu konceptu ne bi smeli biti prehudu pri srcu, denimo pri Pregljju ali A. Vodniku, katerih »podoba sveta... (sicer) podlega subjektivistični deformaciji«. Sem ali tja se resda prikrade vmes kakšna fotografarska pomankljivost (Meško ni le Ksaver, pri Golii manjka letnica smrti — 1959 naslovi književnih del so prevajani nekoliko svobodno ipd.), v glavnem pa je treba ugotoviti, da smo s to razpravo dobili jasen, logičen, po naklonjenosti predmetu pa že

kar reklamen pregled polpretekle slovenske literature (ne da bi seveda s takšno oznako hoteli kakorkoli zmanjševati strokovno vrednost razprave).

S takšnim priznanjem bi lahko poročilo tudi končali, ko ne bi kritično merilo, ki ga Rjabova pri opisovanju in ocenjevanju te literature, pa tudi pri grajenju temeljne teze, ponujalo priložnosti za neko načelno opombo. — To kritično merilo je sicer znano iz sovjetske oficialne vede in treba je že vnaprej pribiti, da ga avtorica ni nikoli uredniševala v pretirani ali celo zadržni obliki, marveč vseskozi nekako vljudno trdno ali pa opisno kritično. Gre za polemichen in odklonilen odnos do vsega, kar ni realistično v literaturi. Estetski kriterij realizma se pri tem hkrati pogosto identificira z ideološko-političnim, ki tiči za merilom privrženosti nazorskim izhodiščem oktobrske revolucije. Ker pa je zgodovina prav v času velike oktobrske revolucije porodila nešteto umetniških ambicij in naporov, ki kljub skrajni zvestobi tej revoluciji slogovno le niso realistične narave, tiči oficialno delo današnjega sovjetskega literarnega zgodovinarja kar naprej sredi hude zadrege: kako ovrednotiti ves revolucijski literarni realizem — še posebno, ko ga pogosto kot umetnost ceni ves svet. Zadrega je huda in nerazrešljivo protislovna, zato jo je najlažje prebresti s premolkom. Če pa jo le skuša kdo logično razplesti, postane lahko položaj prav nenavaden. — Tako je naprimer na majskem simpoziju o tipologiji slovenskih literatur, ki ga je v Moskvi organiziral že omenjeni inštitut za slavistiko in balcanistiko AN ZSSR, eden izmed mlajših nastopajočih skušal na vso silo prikazati sovjetski futurizem dvajsetih let in še nekatere druge sočasne izme kot »šole« socialističnega realizma; kot nekaj skratka, kar ni v nikakršnem nasprotju s tem realizmom: tako futurizem kot realizem tega časa naj bi namreč imela pred očmi enako vizijo družbe, enake nazore o zgodovinskih procesih.

Zdi se, da se tudi avtorica razprave, o kateri poročamo na tem mestu, prav zaradi takšnega generalnega oficialnega predsodka do vsega nerealističnega počuti pri ocenjevanju nekaterih ekspresionističnih in izmišljenih slovstvenih pojavov iz slovenske literature 20-ih let marsikdaj nekako nelagodno. Težko je namreč s takšnega stališča razumeti dejstvo, da je naprimer Kosovel v svoji najbolj proletarsko-revolucionarni periodi šel s formnim in jezikovnim eksperimentom najdlje in da je istočasno, ko sam priznava svoj premik v politično in na-

zorsko levico, izjavljal, da gre v obliki med »najnovejše« (Integrali '26): in gre res v kolaj, v destrukcijo logične sintakse, v likovno poezijo — podobno kot ruska »zaumna poezija« —, ne da bi njegov socialni angažman na levi s tem kaj oslabil. — Ali pa pojav kot je revija Tank — sicer kratke a zanimive sape: ali je res bolj anarhoiden in nazorsko manj znanstven od zgodnjega Potrča, ko pa šteje naprimer za svojega sodelavca tudi takratnega sovjetskega ministra Lunačarskega? In pred tem Rdeči pilot, kjer Podbevšek tako zelo slabega imena deklarativno črno na belem ugotavlja taisto temeljno antagonistično strukturo buržoazne družbe kakor kasnejši kritični in socialni realisti, predpisuje pa tudi isto revolucijsko zdravilo!

Treba je razumeti: gre za eno izmed platform oficialne sovjetske literarne zgodovine. Ta se kar naprej otepa z zadrego, kaj naprimer z vodilnim futurističnim oz. socialističnim realinom Majakovskim pa še celo vrsto nenavadno odličnih poetov in mislecev iz dvajsetih let, kaj z njimi, ko pa so bili do zadnje kaplje krvi predani sovjetski revoluciji (tudi kot literati!), zraven pa gojili vrsto »zmotnih« prepričanj, med katerimi ni bilo zadnje tisto, da je treba za docela novo družbo iznajti tudi docela novo umetnost — pa ne samo nazorsko, marveč tudi oblikovno.

Na tem mestu se nam tako ponuja zapis neke hipoteze, ki ne spada docela sem in je morda celo nekoliko laična, ki pa se sama od sebe nekako vsiljuje ob prebiranju najrazličnejših polemik, deklaracij, manifestov, esejev in resolucij brezštevilnih sovjetskih književniških grupacij iz 20-ih let: od »kuznice« ali vapovcev prek konstruktivistov do imažinistov in lefovcev. Med njimi sta pravzaprav cvetela le dva temeljna pogleda na literaturo: prvi se je razrasel sredi inteligence in je temeljil na prepričanju, da nove nazorske in socialne kvalitete nujno rojevajo tudi nove estetske (slogovne) kvalitete, zato tod tudi velik poudarek na teoriji in praksi formnega eksperimenta. Drugi je temeljil na preprostem prenosu parole »oblast delavcem« v območje umetnosti; kakor je odzvonilo buržujem v politiki in gospodarstvu, tako naj jim tudi v umetnosti; resnično podoba delavskega življenja lahko izpiše le delavčeva roka — nastal je proletkult.

Zadeva v to nekoliko občutljivo smer ni prida raziskana, ampak za visokoletnimi parolami ter načelnimi nastopi se iz formulacij takratnega tovrstnega pisanja daje

prepogosto slutiti manj principalna klikarska borba, banalen boj za udeležbo pri proračunu, za povrh pa obstaja tudi občutek, da se je za obema grupacijama kamuflirala odločilna politična borba. Medtem ko je Trocki s svojimi podpiral predvsem »nerealiste« in njihovo zahtevo po novi umetnosti za novo družbo, so proletkultovci in sile, ki so pač tičale za njimi, Trockega še za njegove polne moči nič kaj previdno napadale s paradami o brezpartijnosti, brezrazrednosti, dekadenci in ipd. te in takšne umetnosti. Po zmagi stalinizma nad trockizmom zelo hitro namreč oslabi v SZ tudi vsa »dekadentna« (= nerealistična) umetnost, dokončno pa se kot dominantna in oficialna izoblikuje tudi doktrina socialističnega realizma, ki je sicer kot ena izmed variant obstajala že od leta 1918 naprej. — Ostaja torej vtis, da je današnja doktrinarna naklonjenost realizmu v sovjetski literaturi in literarno-znanstveni praksi že lep čas doslej bolj kone čudaški petrefakt, nekakšen kar naprej ponavljajoči se recidivum neke-

ga že zdavnaj preseženega ideološkega, političnega in navsezadnje tudi klikarskega obračuna, v katerem je bila umetnost udeležena le kot vitez. Ostaja tudi vtis, da bi bil za sicer pogosto več kot odlično sovjetsko literarno znanost o umetnosti, pa tudi za umetnost samo, že enkrat čas, da bi s takšnega ali podobnega zornega kota še enkrat, brez atavističnih predsodkov podrobno pretresla dvajseta ter začetek tridesetih let, pošteno priznala, kako je enako čisto kot realizem služila revoluciji tudi izmična umetnost, da navsedanje to zmeraj tudi zmore ter da je nesmiselno pretoge doktrinarne posledice političnega obračuna izpred štiridesetih let kot znanstveno metodo gojiti še danes. Ko pa je njen *raison* že zdavnaj mrtev.

— Toliko ob robu. Sicer pa ostaja: za inteligentna, naklonjena in pronicljiva prizadevanja Jegenije I. Rjabove more biti slovenska kultura avtorici samo hvaležna.

M. Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

IZHAJATI JE ZAČELA ZBIRKA LIRIKA

Mladinska knjiga v Ljubljani je začela izdajati novo knjižno zbirko Lirika, ki jo ureja pesnik, prevajalec in predavatelj na frankfurtski univerzi Lojze Krakar. Med prvimi šestimi avtorji po stilni usmerjenosti eden pripada antiki, kar trije romantiki, eden realizmu in eden smerem po vojni. Slovensko literaturo zastopa en sam, drugi sodijo v evropsko oziroma svetovno.

Pesmi Grkinje Sapho razodevajo žensko nežno ljubezensko in svatovsko liriko, ki se je, žal, največ ohranila le v odlomkih. Prevodi so deloma Sovretovi, deloma Gantarjevi, prvi so neredko že kar iskano arhaični. Gantarjeva spremna beseda poetično parafrazira Sappina čustva in zavrača sporočilo o njenem lezbijstvu.

Francoski romantik Musset tako v ciklu Noči kot v krajših pesmih na pol čustveno, na pol premišljujoče izpoveduje svojo ljubezensko strast in boleče razočaranje v raznih možnih odtenkih. Avtorja Noči je s poslušom izbral in prevedel Menart, pesmim je dodal nekaj potrebnih opomb in napisal dobro spremno besedo, ki pa jo kazi več pravopisnih napak.

Češki romantik Mácha v lirskih pesmih z značilnima prispodobama mesečine in grobar izpoveduje varljivost hrepenenja in

minljivost življenja. Isti ideji izraža tudi pesnitev Maj, ki pripoveduje zgodbo o maščevanju za prevarano ljubezen in o poslednjih trenutkih mladega zločinca ter se končuje osebnoizpovedno. Ludvikov prevod je rahločuten in ubran, spretna beseda pa prodorna in vsestranska.

Drugega slovanskega lirika Lermontova je za zbirko, kakor je bilo pričakovati, pripravil Klopčič. Lirika tega ruskega poeta je predvsem premišljujoča in prežeta z ironijo, ki ima svoje korenine v užaljeni in zatirani človečnosti. Takšna je tudi krajša poema s kavkaškim koloritom Valerik, pesnikovo pismo razvajanemu aristokratskemu dekletu o nesmiselnosti in okrutnosti vojskovanja. Klopčičeva spremna beseda obravnava, razumljivo, Lermontova predvsem s sociološkega, a tudi z izraznega vidika.

Peti pesnik v prvi skupini naše zbirke je italijanski realist Carducci, glasnik življenjske radosti, ki vre iz poganske antike in toskanske zemlje, beremo ga v uspelih Zlobčevih in nekoliko trših Gradnikovih prevodih. V spremni besedi Zlobec poudarja potrebo po prevrednotenju Carduccijevega dela in dopolnjuje ustaljeno predstavo o njegovi duhovni podobi, po kateri je igral predvsem vlogo glasnika italijanskega risorgimenta.

Izmed slovenskih lirikov je Krakar kot prvega za zbirko izbral *Kosovela*, tistega umetnika, ki v našem času doživlja vedno nove izdaje in prevode ter nam odkriva vedno nove problemske razsežnosti in izrazne finese. Motivi, s katerimi se v Slodnjakovem izboru najpogosteje srečujemo — pesnikovo razočaranje nad sočlovekom in umik v popolno samoto, izpoved notranje bolečine, razklanosti in groze, iskanje odrešilnega Neznaneega v religioznem smislu, razpetost med zapisanostjo smrti in med slastjo do življenja — so tudi objektivno najintimnejše jedro Kosovelove umetnosti. Manj je Slodnjak v svojem izboru upošteval onega drugega, tematično in idejno splošno znanega Kosovela — impresionista Krasa in socialnega borca. Nasprotno pa je v izbor zajel tudi izrazno in oblikovno do nedavna neznanega in teže dostopnega konstruktivista, kakor so nam ga razkrili Integrali. Zato pa razpravlja o celotnem Kosovelu, o njegovem človeškem razvoju in umetniški enkratnosti v spremni študiji, ki spada med najbolj poglobljene in dokumentirane v prvem svežnju *Lirike*. V tem spisu namreč v obravnavo ni pritegnil le Kosovelovo liriko, ampak tudi esejistiko, pričevanja sodobnikov in osebno poznavanje poeta. Tako Slodnjakova študija pomeni dragocen prispevek k dokončni osvetlitvi tega našega vse bolj živega in problemskega vrhunskega lirika.

Zbirka *Lirika* nam je bila zelo potrebna, saj bo slovenskemu bralcu sčasoma predstavila najboljše domače, predvsem pa tuje poete raznih obdobij in smeri; vsaj v prvi skupini knjig so avtorji predstavljeni z dovolj značilnimi pesmimi in v zaokroženem izboru,

torej nikakor ne naključno. Tako bo zbirka polagoma pomenila nekaj podobnega kot Sto romanov za področje te prozne vrste in bo kot takšna slovenskemu bralcu širila obzorje, ostrila misel, tenila čustvo in oblikovala okus. Večina pesmi iz prvega svežnja je bila prvič prevedena v slovenščino, vse knjige pa pričajo o podoživljajski moči in poustvarjalni sposobnosti naših prevajalcev, ki so skoraj vsi tudi sami pesniki. Spremne besede, ki naj bralcu približajo dobo, avtorja in njegovo umetnost, so kratke, dostopne in objektivne, ne pa filozofsko zamotani in subjektivno razlagajoči ter utrujajoče obsežni eseji. Pogrešam pa opozoril na sorodnosti in zlasti podatkov o dosežanih prevodih; tako bi kazalo navesti, da je Máchov Maj za Ivanom Lahom in Tinetom Debeljakom Dušan Ludvik poslovenil že kot tretji in da pri Lermontovu ob pesmi Sam samotni stopil sem na cesto ne hote občutimo sorodnost z nekaterimi Murnovimi verzi. Očitno je, da bo bralec pri večini poetov lahko prebil brez posebnih komentarjev, ponekod pa bodo kratke stvarne razlage najbrž potrebne, tako jo npr. v prvem svežnju knjig pogrešam pri nekaterih Carduccijevih pesmih. Zlasti pri izdajah lirike sta zelo pomembna tisk in zunanost knjig; pri naši zbirki sta tako stavek kakor oprema preprosto elegantna, ne bi jima pa vsakokrat škodila družina izbrane avtorjeve podobe, portreta. Sicer pa novi zbirki želimo vso srečo na pot; upamo, da bodo tudi naslednji svežnji enako kvalitetni in da na njih izid ne bo treba predolgo čakati.

Joža Mahnič
Ljubljana

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Pričujoče poročilo ima namen dojeti in ovrednotiti prve štiri knjige *Zgodovine slovenskega slovstva*^{*}, ki jih je napisal Jože Pogačnik, le z metodološke plati, glede na organiziranost snovi in pojmovanje, kakšne sestavine naj vsebuje pregled literarnega dogajanja skozi stoletja. Pomeni torej, da nimam namena podrobneje obravnavati posameznih trditvev in izpeljav. Glede na to, da gre za resno znanstveno hotenje in napor, ponovno osvetliti in prevrednotiti literarno dogajanje pri Slovencih, bi obravnavano delo vsekakor zaslužilo zelo natančno strokovno oceno, ki bi morala presoditi vse vrline in seveda tudi pomanjkljivosti.

V te štiri knjige je Pogačnik zajel slovenska slovstvena prizadevanja od začetkov do devetdesetih let 19. stoletja. Avtor je uporabil tako periodizacijo literarnih poja-

* Zgodovina slovenskega slovstva: I. Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok, 1968, 248 str.; II. Klasicizem in predromantika, 1969, 235 str.; III. Klasika in romantika, 1969, 208 str.; IV. Realizem, 1970, 304 str. (zal. Obzorja, Maribor). Predmet naše obravnave so torej prve štiri knjige Zgodovine slovenskega slovstva; celotna zamisel izdaje bo uresničena, ko bodo objavljeni še preostali zvezki (skupaj 7), od katerih je peta knjiga že izšla: Franc Zadravec, Nova romantika in mejni obliki realizma, Zgodovina slovenskega slovstva, V. (1970, str. 407).

Pisec tega prikaza bo v JIS ob izidu preostalih treh zvezkov o njih še poročal.

vov in dogajanja, ki naj bi mu omogočila kar največjo zaokroženost splošno kulturnega, umetnostnega in slovstvenega uresničevanja v posameznih obdobjih, pri čemer so mu bila poglavitna podlaga *literarna merila*. Razdelitev je takale: slovstvo v srednjem veku, slovstvo v dobi reformacije in protireformacije, slovstvo v dobi manirizma in baroka (1630—1750), slovstvo v dobi klasicizma in predromantike (1750—1830), slovstvo v dobi klasike in romantike (1830—1854) in slovstvo v dobi realizma (1854—1892). To pomeni, da je Pogačnik, če odmislimo srednji vek, reformacijo in protireformacijo (kjer je z vso upravičenostjo prevzel druge vrste terminologijo) pri poimenovanju posameznih slovstvenih obdobjih dosledno uporabil *literarne* (in deloma *umetnostne*) termine. S posameznimi dosežanji razporeditvami se sicer Pogačnikova ujema v posameznostih tako v poimenovanju obdobja kot v časovni razmejenosti, vendar pa imamo njegovo sistemizacijo lahko za poskus nove celostne razdelitve, ki ima zlasti tole bistveno značilnost: čim bolj smiselno, organsko in (literarno) zgodovinsko avtentično izraziti ujemanje umetnostnih in slovstvenih tokov in pojavov na Slovenskem z evropskim dogajanjem in prikazati (ne)uglašenost — seveda v mejah slovskih moči in zgodovinskih možnosti — z literarno ustvarjalnostjo v evropskem prostoru. Ob vsem tem so v Pogačnikovi interpretaciji dovolj izrazito vidne slovenske posebnosti in stopnja ustvarjalne potence. Tako razdelitev bi glede na vsebinske in literarnorazvojne značilnosti lahko označili za vsebinsko upravičeno, smiselno uporabno in funkcionalno.

Po filozofsko-nazorski in umetnostni plati deli Pogačnik celotno prikazano obdobje na dva dela (to je vidno tudi v obravnavi): v prvega spadajo (sicer »razmeroma samostojne vsebinske in metodološke enote«) srednji vek, reformacija in protireformacija ter manirizem in barok, v drugega pa klasicizem in predromantika, klasika ter realizem. »Funkcija slovstva (v prvem obdobju) ni bila, da izraža individualno izkušnjo. Če je ustvarjalec govoril o sebi, je bilo to samo sredstvo, s katerim je izrekel določeno imanentno in idealno kategorijo. Slovstvu ni dosti pomenila izvornost; preoblikovalo in ponavljalo je tisto, kar je bilo ustvarjeno že v začetku... Ta esencialna vizija sveta se je v XVIII. stoletju spremenila v eksistencialno; s tem je bila končana prva stopnja človekovega življenja v kulturi« (I., str. 5). Po avtorjevem mnenju so se v tem času na Slovenskem pojavljale neke slovstvene oblike, nastajajoče iz različnih

pobud, ki so kljub svoji »nepovezanosti in sredobežnosti« kazale »osrednje kulturno-tvorno načelo, ki je obstajalo v naslednjem: spopad med različnimi zgodovinskimi silami in integracijsko težnjo, ki je prevzemala ter gibal slovstvo in usmerjala kulturno zavest k univerzalnosti in sklenjenosti slovenskega besednega ustvarjanja«. Potekal je proces, v katerem so se izrazile »razvojne težnje in zgodovinska dinamika, ki je pripeljala razvoj od slovstvenih besedil, namenjenih cerkvi, do ustoličenja besedne umetnosti kot človekove avtonomne duhovne dejavnosti v slovenščini« (I., str. 5). Umetnostne dobe od srede 18. do konca 19. stoletja ima avtor kljub nekaterim specifičnostim (ki jih je opredelil) za »vendarle v stilu izraženo enotnost novih pogledov na svet in življenje«. »V njih se je slovenski človek vzdignil v samostojen zgodovinski subjekt, ki deluje, odloča in oblikuje. Kljub politični nesvobodi (odvisnost od Avstrije) se je težnja po individualni zasnovanosti družbenega in duhovnega življenja uspešno uresničila... Na slovstvenem področju je slovenstvo dobilo poglavitne sestavine, ki so označevale takratne evropske književnosti« (IV., str. 295).

V okviru tako zastavljenih in globalno ocenjenih razsežnosti besedne in sploh duhovne tvornosti pri Slovencih v obravnavanem času se je avtor lotil vsakega obdobja posebej in ugotavljal ter opredeljeval tako njihove splošne značilnosti kot značilnosti posameznih pojavov ter nosilcev in uresničevalcev ustvarjalnih pobud. Iz celotne Pogačnikove obravnave slovstvene preteklosti je razvidno, da pojmuje funkcijo literarnozgodovinske razlage zelo kompleksno in da je po njegovem mogoče izreči literarnozgodovinsko sodbo o posameznih slovstvenih pojavih šele po njihovi razčlenitvi z najrazličnejših vidikov in ob upoštevanju vseh konstituirajočih prvin in silnic. Zato bi upravičeno lahko rekli, da je za Pogačnikov način obravnavanja slovstva značilna *integralnost*, saj mu ne zadošča npr. samo sociološki vidik razčlenjevanja, ali zgolj vsebinsko-idejni ali stilno-kompozicijski itd., marveč šele vsi ti in še drugi skupaj omogočajo tolmačenje in verodostojno določanje pomena in vrednosti literarnega pojava in ustvarjalnega dosežka. Razen tega je avtor prepričan, da je za razumevanje literature izredno pomemben razvojni vidik, o čemer med drugim pravi takole: »Popolno razumevanje sodobne slovenske literature je mogoče le, če jo gledamo kot člen v verigi dolgega zgodovinskega razvoja, ki se začena z brižinskimi spomeniki v IX. stoletju« (I., str. 234).

Sleherno obdobje je predstavljeno v dveh razdelkih: 1. Čas in prostor in 2. Beseda in ustvarjalec; temu pa je vedno dodan še pregled virov in literature. »Čas in prostor« pojmuje avtor kar se da vsestransko in zato v posameznih delih teh poglavij niza za razumevanje literarnih del relevantna dejstva z različnih področij. Tako razčlenjuje zgodovinsko in prostorsko določenost, pomembne družbenopolitične značilnosti posameznega obdobja, nadalje splošno kulturno raven, idejne razsežnosti, umetniško-estetska načela, jezikovno in stilistično strukturo literarnega snovanja, kompozicijska načela, literarnonazorsko usmerjenost itd. O vsem tem — seveda v različnem obsegu in ob upoštevanju posebnosti — razpravlja avtor pri vsakem obdobju. Pogačnik je prav posebno pozornost posvetil izrazno-oblikovnim sestavinam v različnih obdobjih in treba je reči, da razčlenjevanje in razgrinjavanje zakonitosti na tem področju in nato sintetiziranje dajejo celotni obravnavi pomembno vrednost. Zlasti za starejša obdobja lahko trdimo, da doslej nismo bili vajeni takšnih posegov, čeprav je brez tega vsako obravnavanje prav gotovo pomanjkljivo. Posebej je treba opozoriti tudi na avtorjevo temeljito prikazovanje prehajanja iz enega sistema literarno-estetskih norm v drugo. Sleherna literarna ustvarjalnost je postavljena v prostor in čas, v literarnoumetnostne in estetske tokove; tako je omogočeno celotnejše razumevanje vzročnih zvez in okoliščin in obenem določljiva pomembnost posameznih del in njihovih nosilcev v razvoju slovenskega slovstva in slovenske kulture.

V poglavjih »Beseda in ustvarjalec« so razvrščeni portreti posameznih literarnih osebnosti. Opazna je skladnost med poglavji, ki na neki splošni ravni predstavljajo značilnosti literarnih obdobj, in med vertikalno sklenjenimi obravnavami pesnikov in pisateljev oziroma njihovega dela. Pogačnik sicer razpravo o posameznikih vedno začneja s kratko biografsko skico (ponekod morda nekoliko predolgo), vendar pa je bralcu kaj hitro jasno, da je to le informacija in da je absolutno težišče na predstavljanju posameznikovega deleža, ki ga je dal slovenskemu slovstvu, in na mnenju o vrednosti in pomembnosti literarnih del. Avtor je literarnim stvaritvam prisojal glede na njihovo pomembnost mesto v kontekstu slovenske slovstvene preteklosti (razvojni vidik) in s poudarjanjem njihovih kvalitativ vzpostavljaj hkrati tudi vezi s sedanostjo in z njenim pojmovanjem literarnoumetnostnih vrednot.

Za poglavja o »virih in literaturi« pa je treba zapisati, da dovolj pregledno in izčrpno navajajo poglavitna dosedanja znanstvena prizadevanja na literarnozgodovinskem področju, pa tudi na nekaterih drugih (splošna zgodovina, filozofija, umetnostna zgodovina itd.).

Naj omenim še nekaj posameznih Pogačnikovih interpretacij, ki zaslužijo vso pozornost in ki pomenijo pomemben donesek k literarnozgodovinskemu snovanju na Slovenskem. Posrečena in tehtna je obravnava (prva knjiga) tradicionalnega slovstva, ki s Pogačnikovo razlago in uvrstitvijo ne ostaja več besedna tvornost ob robu preostale slovstvene ustvarjalnosti. Zelo izčrpno in vsestransko (jezikovno, stilno, vsebinsko, kompozicijsko itd.) so predstavljeni brižinski spomeniki, ki so po avtorjevem prepričanju »izoblikovani po umetnostnih načelih«. Obdobje med 1630. letom in Pohlinovim nastopom v 60. letih 18. stoletja je avtor poimenoval z oznako »manirizem in barok« in ob tem ne brez argumentov menil, da je manirizem »tudi na Slovenskem prva umetnostna doba, ki se ne nanaša samo na estetske metode, marveč si zastavlja celo umetnostna načela« (I., str. 207). V drugi knjigi, ki obravnava obdobje klasicizma in predromantike, pa zbujajo pozornost celotna razčlenitev predromantičnih literarnih sestavin, zlasti pa problematika stila in kompozicijske zakonitosti.

Knjiga (tretja), ki vsebuje razpravljanje o romantiki, je seveda v znamenju Prešernove pesniške osebnosti in romantičnih literarnoumetnostnih nazorov, vendar pa je avtor znal spretno predstaviti tudi značilnosti (posebnosti), ki so opazne pri drugih literarnih osebnostih. Tako je prikazal pisano vrsto nosilcev posameznih literarnoumetnostnih idej pri nas, ki jih pa zaradi svoje premajhne moči niso uresničili v pomembnejših besednih stvaritvah. Nadalje je zanimivo, da je Pogačnik v to obdobje uvrstil osebnosti, kot so Valjavec, (mladostni) Trdina, Toman, Cegnar, Turnograjska idr. Zaradi njihove literarnonazorske in umetnostne usmerjenosti jih je razvrstil na konec obdobja romantike in ne na začetek realizma, kot je bilo doslej v navadi. Očitno je, da je taka možnost ob prepričljivosti argumentov povsem sprejemljiva. V četrti knjigi bi kazalo posebej opozoriti na temeljit in poglobljen razdelek o realistični literarnonazorski določenosti in na analizo stilnih pripomočkov v obdobju realizma. Po avtorjevem mnenju je »slovstvo v dobi realizma strnjena dialektična enota, kakršne poprej na Slovenskem skoraj ni bilo« (IV., str. 7);

to svojo opredelitev je kasneje (IV., str. 12) nekoliko dopolnil z ugotovitvijo, da se je slovenska književnost v drugi polovici 19. stoletja sicer »gibala v naznačenem prostoru«, vendar pa je pri tem šlo »samo za konstrukcijski vrotek, na katerega je bilo dejansko namotano tudi marsikaj, kar se od poglavitnega loči«.

Ob koncu tega kratkega sestavka samo še tole: Pogačnik je na podlagi temeljitega upoštevanja dosedanjih literarnozgodovinskih dognanj napisal sintetično delo, v ka-

terem je težil po čimbolj kompleksnem prikazu slovenske slovstvene preteklosti (od začetka do 90. let 19. stoletja). Vsekakor gre za pomemben prispevek k razlagi in vrednotenju slovenskega slovstva in sleherni poskus takšnega pregleda v prihodnje ne bo mogel graditi, če bo hotel ohraniti vsaj isto kvaliteto raven, na manj dognanih temeljih, kot so to storile Pogačnikove štiri knjige *Zgodovine slovenskega slovstva*.

Gregor Kocijan
Ljubljana

PETDESETLETNICA »KRIŽOVE POTI« ALOJZIJA CLIGNONA

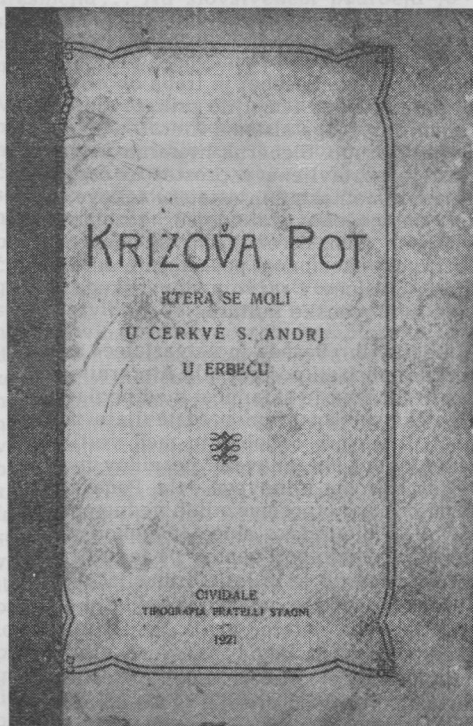
Točno 50 let tega je izšla skromna, drobna in danes izredno redka in dragocena knjižica, za katero skoraj nihče ne ve. Njen naslov se glasi »Križova pot, ktera se moli u cerkve S. Andri u Erbeču«, ime njenega avtorja — Alojzij Clignon (Klinjón) — ni niti tiskano na platnicah, temveč komaj na koncu knjige. Na platnicah beremo še, da je knjiga izšla leta 1921 v Čedadu v tiskarni bratov Stagni. Edini znani izvod te knjige hrani baje tomajska župnijska knjižnica, kamor naj bi jo bil spravil rajni Vergil Šček. Drugi izvod hrani pisec teh vrstic: našel ga je po letih iskanja, ko je že skoraj opustil vsako upanje.

Tudi med beneškimi Slovenci danes nihče ne ve za to knjigo, čeprav se marsikdo spominja njenega avtorja. In vendar je to eden najbolj dragocenih tiskov, kar jih je izšlo v Benečiji. Znano je namreč, da so od polovice prejšnjega stoletja dalje beneški dušni pastirji poskrbeli za številne nabožne knjige: katekizme, molitvenike in drugo. Vse te knjige so dejansko pisane v knjižni slovenščini, le v besedišču in v kaki redki obliki se približujejo narečju domačinov; v skrajnem primeru lahko govorimo o »vzvišenem dialektu«, ko avtor povzdigne govorjeno narečje do žlahtne oblike »knjižnega narečja«.

Clignonova knjiga je edina beneška, kar jih poznam, ki uporablja v največji meri govorjeno, živo narečje; vpliv knjižne slovenščine je omejen na pisavo nekaterih cerkvenih izrazov. V tem je njena največja cena.

Alojzij Clignon se je rodil l. 1859 v Ščiglah (Cicigolis) pri Podbonescu (Pulfero) in je še mlad šel v vidensko semenišče. V času štu-

dija mu je umrl edini brat in starši so ga poklicali domov, da bi prevzel in vodil kmetijo. Vendar se ni hotel odpovedati duhovniškemu poklicu in je kmetijo prepustil

eni svojih sestra. Po duhovniški posvetitvi leta 1882 je najprej kaplanoval eno leto v Viškorši (Monteaperta) v Karnajski dolini, nato pet let v Čeneboli (Canebola), končno kar 44 let pri sv. Andreju v Arbeču (Erbez-

XIV POSTAJA.

Iezusove truplo je u grob položeno.

Vas častimo, o Kristus etc. - Kier ste z. vašim etc.

Duo mi da an studenaz zuze za jokat mojga martrega Iezusa, ino ga drizbit u grobišče? Ah, jubeznivi Iesus! Vi s pretočenjan use vaše svete karve, ste odriesu od pakla en čien svet, ino zuna malo brunnih judi, nie obođan deb toču suze žalosti na vaše grobišče. Ab člen jest, o sladki moj Iesus, obžaluvat za use vašo smart, ino za usse čem saurati le grieh ki vas je čaries dan. Moje sarze naj bo, vaše grobišče; ja, moj Iesus, dopnete vašo usmilnost, položite se u moje sarze. Otčistitega, posvečitega, utisnite u anj podobno vaše smarti, za deb jest žvestno parieu mojo smart za vaso jubezan. Storitie, ah storitie deb jest usak dan umru sam sebe ino moj slavi voji za de bom mogu živiet na vekoma z vam na Nebesih.

Oče naš - Češčena - Čast.

Usmilte se čez nas o Gospodu. - Usmilte se čez nas.

Kadar smart me bo zadela

Daj de tekrat bo pariele

Moja duša sveti raj.

Sveta mati etc.

zo). Arbec je ena zadnjih vasic v Nadiški dolini: če potuješ ob Nadiži od Špetra proti severu, zagledaš cerkev svetega Andreja visoko v hribu na desnem bregu reke: tu je Alojzij Clignon kaplanoval od leta 1889 do 1933, tu je preživel prvo svetovno vojno, tu je nekaj let po njej pripravil »Križovo pot«. Slovel je kot odličen pridigar in so ga pogostoma klicali pridigovat po drugih vaseh ob nadiških bregih. Bil je slok in visok, ljudje in tovariši so ga imeli radi, starejši se ga še danes, 29 let po smrti, radi spominjajo. Proti koncu prve svetovne vojne je doživel ovadbo, češ da je avstrijski, in so ga priprli: toda tedanjemu videnskemu nadškofu Anastasiju Rossiju, ki ga je cenil, je bilo lahko dokazati neresničnost ovadbe in s tem rešiti arbeškega kaplana pred hujšimi posledicami.

Leta 1933 je zapustil Arbec in se vrnil v Ščigle, da bi v rojstni hiši v miru preživel zadnja leta. Proti koncu življenja je zanj skrbel tudi Anton Cuffolo, tedaj župnik v Lazah. Umril je leta 1942; oba počivata danes v sosednjih grobeh na pokopališču v Lazah (Lasiz).

Pavle Merku
Trst

LESIKOLOŠKE GLOSE

1

Slovensko čašica in čaška »Gelenkpfanne«.

Ne nameravam kritizirati novega slovarja slovenskega knjižnega jezika. Njegove prednosti in pomanjkljivosti bo razčistila šele nekajletna uporaba na najrazličnejših področjih jezikovne prakse. Želim samo, da bi se mlajši sodelavci slovarske sekcije Inštituta za slovenski jezik iz sproti ugotovljenih napak še česa naučili, kar jim bo koristilo pri nadaljevanju slovarskega dela.

Pred dnevi sem odprl slovar pri geslu čaša in njegovih derivatih, da bi preveril akcentuacijo, ki je pri Pleteršniku tolikokrat rekonstruirana. Skušnje so me naučile, da se na podatke J. Riglerja in T. Logarja, ki skrbita za akcent v slovarju, v večini primerov lahko zanesem. Toda presenečen sem bil, ko v slovarju nisem našel pri geslu čašica, čaška pomena »Gelenkpfanne«, ki je vendar živ in se pogosto uporablja v poljudni medicinski literaturi. Morda so pri tem odločali površni puristični razlogi. Srbohrvaško je čašica »Kniescheibe, patella gennalis« izpričano pri Vuku brez lokacije, medtem ko je v pomenu »čanak« navedeno »u Hrvatskoj«. Pri učašiti, iščašiti nogu »iz-

pahniti, izviniti si nogo« navaja Vuk lokacijo »u Baranji«. Iveković-Broz celo izrecno poudarja, da se ta glagol drugje ne uporablja. Vendar se glagoli iščašiti, iščašivati v tem pomenu pojavljajo že v slovarjih 17. in 18. stoletja poleg iščesnuti (Mikalja, Belostenec), iščeviljati (Radonjič). V Dalmaciji je poznan tudi apelativ česanica »obliž iz mila in jajc, ki se polaga na izpah«. Toda čaška pomeni v Dalmaciji »školjka, ostriga« in že zaradi tega je malo verjetno, da bi bilo slovensko čašica, čaška (pri Pleteršniku čaška) srbohrvaška izposojenka.

S stališča semantike seveda ni težko povezati slovenskega čaša »Schale, Kelch, Becher« s pomenom »Gelenkpfanne«. Vendar je prav tako mogoče, da sta s stališča fonetike in etimologije ljudsko etimološko sovpadla dva različna homonima. V stari češčini najdemo v pomenu »Gelenkpfanne« več besed, ki zbuja jo pomisleke. Gebauer, SS I 172—173, navaja čiecha, čěcha, čecha, čieška, čěška, čiška, čěška. Seveda povezuje Gebauer vse to s staročeškimi čieše »čaša«. Toda iz vseh poskusov etimološke razlage slovenskega čaša ne moremo priti do praslovenskega *čěcha, kar bi edino moglo dati staročeške reflekse. Edina možna

vez je lit. *kiškà* »Gelenkpfanne« in let. *ci-ska* »kolk, ledvijek«. To je svoj čas že Lidén, Le monde oriental V (1911), str. 195, povezoval z nizozem. *hijze*, *hijjs* »Lendenstück« in »mišica, zglob«, limburško *hies* »Kniekehle«. S to etimologijo se je strinjal Būga, Kalba ir senovės 251 (l. 1922) in Rinktiniai raštai II 286, našla pa je pot tudi v moderne etimološke slovarje; tako vztraja pri tem Pokorny, IEW 543, ki suponira za baltsko in nizozemsko besedno družino po Lewyju, PBB XXXI 140, indoevropsko osnovo **kejs-*. Izključiti je treba iz te skupine po najnovejših analizah samo staroindijsko *kiskuh* »Vorderarm (Mayrhofer, I 213). Čop, Linguistica VIII 170, opozarja tudi na gr. *ισχυον* »kolk, čašica« in het. *iškiša* »hrbet« iz **sk(h)is-*.

Baltsko *kiškà*, *ciska* so poskušali razlagati na različne načine. Endzelin, ZSPH XVI 112, je suponiral metatezo **kikšā-*. Vsiljuje se primerjava s staroindijskim *kāksā* »pazduha«, lat. *coxa* »kolk«, staroirsko *coss* »noga« in nemško *Hächse*, bavarsko *Haxn* »noga«. Toda avesta *kaša-* »pazduha« priča za izhodno indoevropsko **kok'sā-* (o tem Pokorny, IEW 611). Da bi bil problem še bolj otežkočen, imamo poleg tega še lit. *kinka*, let. *ciņka* »Gelenkpfanne« (Fraenkel, LEW 260).

V slavistiki je bil prvič sprožen problem te besedne družine šele v drugi, posmrtni izdaji Machkovega češkega etimološkega slovarja (1968, str. 101). Sumil pa je že Skok, ki je, žal, v tako zakasneli izdaji srbohrvaškega etimološkega slovarja za sbh. *iščāšiti* suponiral možnost drugačne razlage, ne iz *čaša* »Becher«, kar je tako slovensko kakor srbohrvaško šele mlajši knjižni import, čeprav je sln. *čaša* »Schale« že pri Gutsmanu v 18. stoletju. Machek², 101, izhaja iz prabaltskega **kiksā* in suponira po svoji teoriji, da je indoevropsko -*ks-* dalo praslovansko -*ch-*, izhodno slovansko **čьcha*, **čьšьka*, kar bi bilo regularno češko *čecha*, *češka*. Toda tudi sbh. *češnica* »obliž za izvin« kaže na -*e-*, pri *čaška*, *čašica* pa je izhodni -*š-* dvomljiv in bi bilo bolj enostavno izhajati iz psl. **čēša* (< **kēs̃jā* in analogno po *mušьka*: *mucha* sekundarno **čiecha*).

Za pojem »Gelenkpfanne« pozna slovenščina tudi sinonim *šiška* (akcent je po Pletersniku). Izpričan je že pri Vodniku in navaajo ga tudi kasnejši slovarji. Izhajali bi lahko iz **čišьka* ali **šьčīšьka*, kar bi dalo po asimilacijskem procesu, ki je v slovenščini pogost, regularno *šiška*. Ta -*i-* bi pričal za staro **kejs-*. Češko *čiška* »želodova kapica« je sicer iz **čěšьka*, toda č. *čěšule*

»ovoj nekaterih semen« je kakor p. *czasula*, *zasolka*, *czežuja* »orehova lupina« poleg č. *šešulina* »luska«, p. *szczeszuja*, *szczežuła* in r. *ščelucha* »ribja luska« že rezultat besednega križanja, ki ni več dovolj jasno. Isto bi lahko trdili tudi za sln. *češulja* »odtrgana veja z listi; šop grozd, kobuljica«, tudi *čehulja*, *češuljek*, *česhuljka*, *česhuljka* poleg sbh. *čehulja*, *česhulja*, *čefulja*, *čifuljika* »grozd, racemus«. Po Bernekerju, I 152, in Skoku, I 312, je to izvedeno iz *čehniti*, *česniti* in dalje povezano s *česati*. Pomensko pa se to dokaj razlikuje od blg. *češulja* »luska« in r. dial. *počesulja* »hraste, garje«, kar je gotovo iz *česati*.

Kratko -*e-* je tudi v čakavskem *češanica* »obliž za izvin« in v sln. *češerika*, *češarika* »epifiza«, kar je težko povezati s sln. *česhárek* »storž« in r. *česhujá* »ribja luska«. Morda bo mogoče z bogatejšim gradivom in s preciznejšimi analizami ugotoviti, kdaj, kje in kako je prihajalo do besednega križanja med različnimi osnovami.

2

Sln. dial. *skózniti*, *skoznovāti* »bdeti, čuti, paziti, skrbeti«.

Strokovna slavistična etimološka literatura je dosedaj popolnoma prezrla zanimivo besedno družino, izpričano v prekmurskem narečju, pri sosednjih kajkavcih, deloma pa tudi pri čakavcih. To je sln. *skózniti*, *skoznovāti* »bdeti, čuti, paziti, skrbeti«, *skoznovāti se na kaj* »paziti na kaj, brigati se za kaj«, *skóžen*, *skozniv* »čuječ, skrben«, *skoznovânje* »budnost«. Pomensko enako je sbh. *skoznovati*, kajk. *skoznuvati*, *skozan*, *skozniv*, *skoznoviti* (Zagorje, Dalmacija), tudi *skozno spava* »rahlo spi«, *skoznik* »nočni čuvaj« ipd.

Zdi se, da je treba izhajati iz neke prvotne nominalne oblike, morda iz adjektiva ali iz substantiva tipa **skozen*; glagoli so tvorjeni šele naknadno. Semantično je težko misliti na csl. *skvozě* »per«, sbh. *kroz*, sln. *skózi*, *skóz* (tako je poskušal to razložiti Mažuranič, Pravno-povjestni rječnik 1318). Vsiljuje se domneva, da imamo opraviti z neko podedovano osnovo **skog'-*, ki pa ni nikjer nedvomno izpričana. Težave so podobne kakor pri csl. *čeznoNti*, *ištežnoNti*, *ištazati* »schwinden, erlöschen, verschwinden, schaudern«, kjer vsak pomisli na **keg'-*, za kar pa, žal, v drugih ide. jezikih ni prepričljivih paralel.

Slovansko *čeznoNti* je največkrat izpričano v kempozitu **jъz-čeznoNti*, prim. r. *isčeznutъ*, *isčezátъ*, *verschwinden*, ukr. *sčeznutý*, *očaz-*

nuty p. dial. *szczezna*^{Nć}, blg. *izčezna*, *izčezva* »maham se, skrivam se od pogleda na njakogo, izgubavam se«, mak. *isčezne*, *isčeznuva*, sbh. *isčeznuli*, *isčeznjivati*, *isčezavati*. Simples je sorazmerno redek, prim. br. *čeznuc*, r. dial. *čezáts* in ima v južnoslovanskih jezikih že tudi drugačen pomen, v blg. *čezna* in mak. *čezne* je poleg »verschwinden« že tudi »sich sehnen«, sbh. *čeznuti* pa pomeni samo »sich sehnen«, arhaično v 16. st. tudi *čezati* »ginuti od straha«. Slovenščina pozna iz te osnove samo *ščežéti* »kriechend rennen« in iz tega je mogoče sklepati na primarno »sčez-«, kar je šele po napačni dekompoziciji iz **ǵz-sčezno*^{Nti} dalo *čezno*^{Nti}.

Sln. *ščežéti* se pomensko presenetljivo ujema z anglosaškim *sceacan* »schütteln, eilen, weggehen, fliehen«, starosaško *skakan* »weggehen, entfliehen«, staroislandsko *skaka* »schwinden, schnitteln«, kar izvajajo iz ide. **skeg-* (Walde-Pokorny, VWb II 556; Pokorny, VWb 922). Ker staroindijsko *khjati* »rührt um« po mnenju novejših etimologov ne spada zraven (Mayrhofer, Wb. d. Aind. I 296), smemo suponirati za germanščino in slovansčino palatalno varianto **skeg'-* poleg **skek'-* z osnovnim pomenom »springen, lebhaft Bewegung«. Iz tega je slovansko *skokъ* »*Sprung*«, *skočiti*, *skakati*, »springen«, stvn. *scehan* »eilen, schnell fortgehen«, srvn. *geschehen* in stvn. *geschiht* »Ereigniss«, staroirsko *scochid*, mlajše *scuchid* »weicht, geht fort, geht zu Ende« in *scēn* »Schrecken«.

Pomenski razvoj, kakršen je v sln. *skózniti*, najdemo vsaj deloma v baltskih jezikih. Litavsko *šókti* »springen« izvajajo z metatezo *ks-* < *sk-* iz ide. **skāk-* (Endzelin, SIBet 46: Būga, Rinktiniai raštai II 317), medtem ko misli Fraenkel, LEW 1021 na varianto s palatalnim začetkom **k'ek-* poleg *(*s*)*kek-* (tudi **k'āk-* in **k'ōk-*), Toda lit. *šokūs* »wer gut springt, hüpf, tanzt; rüstig, munter«, *šakūs* »springend, flink, munter«, lot. *sākt* »anfangen, beginnen«, *sākums*, *sākas* »einmaliges Anfangen, Beginnen«, lit. *šok(d)inti* »zwingen, veranlassen; in die Hände nehmen« se že približujejo današnjemu slovenskemu pomenu. Še bolj presenetljive pa so semantične paralele pri sinonimni osnovi **skēt-* »springen« v baltskih jezikih, prim. lit. *skāsti* »springen; sich beeilen etwas zu tun, sich in Eile eifrig an etwas machen«, *iskāsti* »zu etwas Lust bekommen«, *skatýtis* »aufmerksam werden, sich umsehen«, *skatinti* »antreiben, anregen, wecken« in morda po kontaminaciji s **skek-* tudi *skókotis* »sich sorgen, bekümmert sein, sich bemühen, sich umschauen«, let. *skatīt* »aufmerksam betrachten, betrachten«, *skatīgs* »leb-

haft, aufmerksam, wachsam«. Fraenkel, IF XLIX 205 razbira podobne pomenske prehode pri drugih osnovah v različnih jezikih.

Iz ide. **skēt-* bi bilo mogoče fonetično in semantično izvajati sln., ukr., p. in slš. *četa* »Hinterhalt«, kar izvajajo iz madž. *csata*, tj. slov. *četa*. Ker ima madž. *csata* znatno več pomenov kakor slov. *četa* (Benkő, MESz I 484), je mogoče misliti v madžarščini tudi na sovpad več homonimov. Zanimivo je npr. madž. *csata* »Hüten der Viehherde in der Nacht« v primerjavi s sln. dial. *kêta* »aus Flechtwerk und Lehm gemachte Wünzerhütte« (Pomurje), *kêtiš*, *kêtuš* »Bewohner einer Keta, Mitwinzer, Genossek«. Medsebojno razmerje ni jasno, nedvomno se pa takšen pomen madž. *csata* ni mogel razviti iz slovanskega *četa* »Schar, Rotte«.

Glasoslovno in semantično je torej mogoče uskladiti slovansko *čezno*^{Nti} sln. *skozniti* iz ide. **skeg'-* »springen, lebhaft Bewegung«. Večina avtorjev je izhajala doslej iz ide. **skueg'-* (Zupitza, Germ. Gutt. 58; BB XXV 105 in po njem Berneker, SEW I 153; Trautmann, BSIWb 133; Vasmer, REW I 491; Skok, ERHS I 320) in povezovala *čezno*^{Nti} s kavzativom *kaziti* »verderben, beschädigen« (Miklošič, SEW 114; Leskien, IF XIII 118; Meillet, MSL IX 144 in XIV 338; Berneker, SEW I 498). Primerjava z lat. *conquinisco* »niederkauern« iz ide. **queng-* (Petersson, IF XXIV 51) ni naletela na ugoden odmev, enako ne z nvn. *hager* iz ide. **k'ak-* »abmagern (Uhlenbeck, PBB XXXV 172; KZ XXXIX 258 in XL 352). Machek, Recherches 29 in 82 in kasneje v ESČ¹ 197; ESČ² 246 ločuje *kaziti* od *čezno*^{Nti} in povezuje *čeznoti* z lit. *kašėti* »abmagern, abnehmen, trocken, welken«, kar je glasoslovno dvomljivo. Tudi poizkus povezati *čezno*^{Nti} s *kazati* »zeigen, sagen« (Wiedemann, KZ XXXIII 62) ni našel ugodnega odmeva v strokovnih krogih.

3

Slovensko *všeč* »po volji« in srbohrvaško *ciječ* »zavoljo«.

Slovensko *všeč* (adv.) je splošno uporabljen knjižni izraz, uveden v nadomestilo za ljudski kalk po nemščini *dopade se mi* »es gefällt mir«. Na veliki večini slovenskega ozemlja ni mogoče ugotoviti kakršnih koli glasoslovnih razlik, iz katerih bi bilo lahko sklepati na izhodno obliko in njeno prvotno razprostranjenost. Beseda je izpričana v 16. st. pri Megiserju *vshezh* »schön, formosus«, v 17. st. navaja Kastelec *ushezh* »prietten, hualeshen, lubesniu« in Voranc

vſiez »prietien, acceptus«; v 18. stoletju ima Gutsman *prevsheuzhen, zhudnovsheuzhen* »wunderseltſam« in *vsheuzhnodobra jed* »Schmaus«, *vsheuzhnodobru jesti* »schmausen«. Toda druga izdaja Megiserja ima *ushezhi*. V narodnih pesmih je poleg adverba *všeč* tudi adjektiv, npr. *srca vſečiga, meni vſeča bo* (Štrekelj, SNP II 59; I 41). Kasneje zasluži pozornost podatek v Kopitarjevi slovnici str. 371 *vſhézh* poleg *vſézh* »angenehm, gefällig«, ki izrecno poudarja dvojnost *vſeč* in *vſeč*. Ta oblika je prvič izpričana že pri Vorancu, vendar grafika v starejših tekstih ni vedno tako dosledna, da bi se lahko nanjo sklicevali. Danes srečujemo oblike *všeč, povſeči, vſečen, nevſečen, vſečnost, nevſečnost* in samo pri Tomincu, Črnovrški dialekt najdemo *uſiſoč, paſuſiſoč*, kar pa nam, žal, tudi ne pove nič določnega o prvotnem vokalu.

Edini poizkus razlage je Miklošičev (EW 394) *vſeč* (erwünscht, angenehm) »iz voſčeč k voſčiti« »wünschen«. To navajata za njim Pleteršnik in Ramovš, HGr. II 273. Pomisleke vzbuja zgodnja redukcija nenaglašenega -o-, osamljen razvoj participa prez. akt. v adverb in ne v najmanjši meri tudi pomen. Slovensko *voſčiti* iz stvn. *wunsken* je vsevdilj rabljeno le v pomenih »gratuliren« in »vergönnen«; prim. tudi *nevoſčljiv* »neidisch«. Šele v 19. st. se za pojem »vergönnen« uveljavi impf. kompositum *privoſčiti*. Severnozahodno dial. sbh, *uſtiti, voſtiti, priuſtiti* je znano bolj v tem drugem pomenu »concedere, permittere, non invidere« (Mažuranič, Prinosi 1116; Vuk in Iveković-Broz teh besed ne navajata).

Druga možnost razlage, pri kateri pa je prav tako treba računati vsaj z deloma iregularnim razvojem, se ponuja v primerjavi s cerkvenoslovansko in starorusko postpozicijo *čeſta, čeſča* »gratia«, npr. *synacēſta, ſegočēſta, ſebečēſta* (Miklošič, LPS 1109; Sreznjevskij, Mat. III 1464). V slovenščino bi to prevedli z *radi, zaradi, zbog, zaſtran, zadelj* in tudi *zavolj, zavoljo*. To praslov. **četiā* povezujejo s staropruskim *qaſits* »volja«, *quoj* »hočem«, lit. *kviēsti* »zahtevati, naročati«, gr. *κατα* »želeti, hrepeneti«, *κισσα* »bolestne želje nosečnice« (Berneker, I 128). To se zdi bolj verjetno kakor sorodstvo z osnovo, ki jo imamo v *čisti, čistoN*, »brati, šteti«. Seveda mora odpasti iz zgornje osnove sti. *kétah* »volja, zahteva« zaradi fonetični težav (Mayrhofer, EW des Altindischen I 265).

Ohranilo se je praslov. **četiā* do danes samo na hrbohrvaškem zahodu, tako v Dubrovniku *ciječ, ciječa* »zavoljo«, ikavsko *cič, ciča, ciče, ciču* pod Velebitom, v Senju in v Liki *siču* (Šku, ERSH I 262); historično je izpričano tudi starosrbsko *čeč, cječ, cječa, krocč* (Miklošič, LPS 1109; Daničić, Riječnik star. III 456).

Iz teh oblik ni več mogoče jasno rekonstruirati tisti odvisni sklon že v praslovanščini rabljenega samostalnika, ki se je razvil v prepozicijo. Zdi se, da je poleg **četiā* eksistiralo tudi analogno -i- deblo **četi*. Slovensko *všeč* poleg *vſeč* pa bi se dalo izvajati iz predložne zveze s starim samostalnikom **vſzčeti*, z asimilacijo -zc- najprej v -s- in nato pod vplivom sledečega -č- v -ſ-. Prepozicija *vſz-* (z akuzativom) se je v slovenščini ohranila samo v rezijanskem *uz, srb. uz, uza, nuz* »sursum, ponek, toda prepozicije tipa *vzdolž* in adverbi tipa *vznak, vzníc, vzgor* dovolj zgovorno pričajo za njeno nekdanjo funkcijo.

Slovensko *všeč* iz **vſzčeti* nam torej niti semantično niti besedotvorno ne povzroča nobenih težav. Dolenjske narečne oblike kakor *vſeč* (zapisano v Praprotnici pri Mirni), *povſeči* (Primskovo pri Litiji) dokazujejo -č-, čeprav jih že prikriva knjižna oblika *vſeč*.*

4.

Slovensko *čatiti, čatim* »blebetati, žlobudrati, polglasno moliti« in **čater* »lector«.

Na sln. besedo *čatiti* je prvi opozoril Barle, LMS, 1893, 6, ki jo je slišal v Suhorju. Prihodnje leto jo je Štrekelj, LMS, 1894, 9 povezoval s sbh. *čatiti* »brati« in s tem je narečna beseda prenehala biti zanimiva za slovensko jezikoslovje. Srbohrvaško *čatiti, čatim* »legere« je po podatkih ARJ I 914 izpričano od 16. st. dalje poleg *čatati, čatām* »isto«, prvič v 17. st. Ker so te besede pred Vukom registrirane samo pri Stuliću, Mikalji in pri zahodnih avtorjih, se zdi, da so te besede poznane predvsem na zahodu, čeprav njihov areal ni dovolj jasno razviden. Ker pozna srbohrvaščina poleg knjižnega *čatiti* še vrsto narečnih oblik tipa *čisti, čtem, čiti, čitjem, štiti, štijem, čitjēti, čtim, čtāti, čtam, čisti, čatem* za psl. *čisti, čistoN*, ni nihče posvečal globlje pozornosti izvedenkam *čatiti, čatati*, saj je bilo na prvi pogled jasno, da je -a- iz -i-. To mnenje so podpirale tudi številne izvedenke za pojem »lector«, npr. *čtač, čtavac, čtejec, čtilac* a tudi

* Zahvaljujem se za sodelovanje pri analizah možnosti J. Riglerju, mlajšim sodelavcem Inštituta za slovenski jezik SAZU pa za zbiranje historičnega gradiva.

čâtac, čâtnik, čatilac (psl. *čѣтъць). Tudi Skok, ERJ I 329 se zadovolji s to razlago, ki jo najdemo že pri Daničiču.

Nihče ni pri tem pomislil na mak. *čati* (impf), *počati* (pf.) »bere«, kjer je več kot dvomljivo, da bi moglo biti -a- < -b-. Rečnik na makedonskiot jazik II 402 in III 531 navaja te oblike kot arhaične; žal pa ni mogoče o njih dokončno sklepati, dokler ne poznamo tekstov, kjer so te oblike navajane, niti ne vemo nič določenega o narečni lokaciji. Pri glagolskih derivatih tipa *čâtiti*, *čâtati* poleg *čitati* ne bi pričakovali redukcijske stopnje korena, razširjenost tega tipa preko izoglose -b- > -a- in celo pomenske razlike med sln. *čâtiti* in shb. *čâtiti* pa kažejo na starost te tvorbe. Letonščina, ki uporablja za pojem »legere« glagol *lasit*, kar je enako kakor slovensko *brâti* kalk po nvn. *lesen*, stvn. *lěsan*, got. *lisan*, čeprav je koren isti kot v germanščini, uporablja glagol *skâitīt* v pomenu »šteti, računati«, toda *pātarus skâitīt* je »molitve žebriti«. Tudi lit. *skaityti* pomeni lahko »moliti« poleg »brati na glas, šteti«. Slovensko *očîtati*, ki mu pomensko popolnoma ustreza srbohrvaško *čîtnuti*, *spočîtnuti* pri dubrovniških avtorjih, kaže še na ta stari pomen »levite brati, pridigati«. Toda sln. *ošétiti* »ozmerjati« ni več občuteno kot perfektivni par k *očîtati*.

Slovansko *čitati* je lahko po poreklu dvojno. Po eni strani je *čitati*, *čitajo*^N indeterminirani par k determiniranemu **čitti*, **čyto*^N kakor *nositi*, *voditi* k *nesti*, *vesti*. Lahko pa je iz podaljšane prezentne osnove **čbt-* izvedena oblika za nedovršna kompozita tipa *sčîtati*, *počîtati*. Oboje je že zgodaj sovpadlo in danes kaže samo aspektna variabilnost takšnih kompozit v nekaterih, posebnost zahodnoslovanskih jezikov (za češčino glej Travniček, Studie 273), da se je ta glagol izmikal iz normalne aspektne sheme.

5.

Sln. dial. *bugariti* »kričati, razsajati« in **blag* »visok dostojanstvenik«.

V svojem drobnem prispevku *Bolgari ali Bugari*, Veda, 1913, 2, str. 180, omenja M. Murko tudi sln. dial. glagol *bugariti* »kričati, razsajati« (Primorska in Istra). Zaradi zelo splošne informacije o lokaciji besede, danes skoraj ne moremo ugotoviti, ali gre pri njej za samostojen slovenski glasoslovni razvoj (l > ol > u) ali pa jo je prinesla skupina pribežnikov.

Ker tvorijo zahodnoslovanski jeziki in deloma tudi slovenščina nedovršne derivate iz podaljšane infinitivne osnove, bi k infinitivu **čitti* lahko nastalo po analogiji mnogo številnejših glagolov **merti*, **myro*^N; -*mérati*, **rekti*, **ryko*^N; -*rèkati*, **žegti*, **žygo*^N; -*žégati* in iz tega že psl. -*žagati* (o tem Bezlaj, JiS XVI, 94) tudi neko zahodnoslovansko *-*čétati*, kar bi že praslovansko dalo *-*čâtati*. Vendar iz enega samega staročeskega primera iz 14. stol., ki ga navaja Gebauer, SS I 180, *czyetl jest bouh* »numeravit« še ne moremo sklepati na neko stč. *-*čietati*, kar bi izpodrinila bolj posplošena oblika *čîtati*.

Druga možnost razlage oblik *čâtiti*, *čâtati* pa bi bila iz neke suponirane dublete *(*s*)*kēt-*, poleg *(*s*)*keit-*, let. *skaitit*, lit. *skaityti*, psl. **čitti*, *čislo* iz **čit-tlo* in *(*s*)*kit-*, v let. *škist* »meniti, uvaževati, paziti«, slov. prez. *čyto*^N. Izhodno *(*s*)*koil-* bi dalo slov. **čēt-*, kar ni nikjer izpričano. Sln. *ceniti* v pomenu »čislati, spoštovati« je samo kalk po n. *preisen*.

Vse to pa nam pojasni tudi naziv kmeta, ki je ustoličeval koroške vojvode. Leta 1414 se omenja *Schatter*, kar je Ramovš, Razprv. ZDHV II 318 povezal z današnjim slovenskim koroškim priimkom *Čater*. Leta 1564 se ustoličevalec vojvode imenuje *Herzog*. Zato je Ramovš sklepal, da je **čater* moralo kakor *Edlinger* in *Herzog* pomeniti plemenitnika: ... »ime je lahko iz jezika Hrvatov in če so bili Hrvati Iranci, tedaj bi **čater* lahko spajali z iranskim *χšaθra* »mogotec, oblastnik«. Blíže je slovanska razlaga: **čater* je pomenilo »govornik, klicar obrednega naučenega besedila«. K sufiks -*er* prim. sbh. dial. *čatrlj* »pop« (Osat). Nedvomno je bil **čater* kosež in funkcija ustoličevalca je bila dedna. Kakor makedonsko *čati* »bere« je tudi sln. **čater* izpričano izven ozemlja, kjer lahko pričakujemo -a- < -b-.

France Bezlaj
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Znano je, da v Liki in vzdolž Dalmacije, do Boke Kotorske na jugu, obstaja cela besedna družina: *bugariti* (impf.) »peti žalostinke, jadikovati« (poleg »obračati se na Bugarina«, kar je nedvomno iz etnika), *obûgariti* (pf.) »oplakati mrtvoga« (Lika), *razbûgariti* se (pf.) »prijeći u živo bugarenje« (Lika), *bugârenje* »jauk za mrtvim« (Lika). Sem spada še *bugarštica*, *bugaršćica*, *bugarka*, *bugarkinja*, *bugarska pjesan*, *bugaranja* »pjesma o smrti kakoga junaka ili o žalosnu događaju ili prema pjesmi o smrti junačkoj, koja biva s djelom junačkim, pjesma o djelu junačkom u općem. Sem pri-

števa jo še ime glasbila *bugarija* »tambura« (1670 *bulgaria*)¹, ki naj bi ga prvotno uporabljali za spremljavo teh pesmi, in je znano tudi v Sremu in Makedoniji².

Pozornost zbujata pomenska odenka: »jadikovati, objokovati mrtveca« in »peti, opevati tragične, a veličastne dogodke«. Medtem ko je težko zagotovo trditi, kateri od obeh pomenov, ali »kričati, razgrajati«, ki ga sporoča Murko ali »jadikovati« je starejši, se zdi, da je pomen »opevati, peti« drugoten in kaže na prehod besede v najvišjo stilno plast.

Problem *bugarštic* ni preprost in je kljub delu več generacij raziskovalcev ostalo še marsikaj nedorečenega. Čeprav so bile zapisane zvečine v Dalmaciji, so novejšje raziskave pokazale, da je vsebinsko sorodne elemente moč najti tudi drugod. Tako je ugotovljena precejšnja sorodnost med *bugarštico* in srednjeveškimi nagrobnimi napisi v Bosni, prav tako pa je bila odkrita pri Ohridu vrsta zbornega petja, ki ustreza refrnu *bugarštica*.

Kakor marsikaj v zvezi z njihovim nastankom in bivanjem, tako tudi vprašanje njihovega imena ni bilo zadovoljivo rešeno. Doslej so to skupino besed razlagali predvsem na dva načina:

Izvajali so jo iz etnika *Bugar*. To razlago je kot najverjetnejšo sprejel tudi nedavno izšli Skokov etimološki slovar srbohrvatskega jezika (str. 228).

Nekateri so jo izvajali iz italijanskih besed: Đ. Daničić iz srlat. *bucculare*, it. *boccalone* »širokoustnež, bahač« (Skok, *ibid.*); N. Petrovski iz sintaktične zveze *poesia volgare* (B. Vodnik, *Izbrane narodne pesmi*, Lj. 1913, str. 23).

Zagovorniki prve razlage se opirajo predvsem na enako fonetično podobo z etnikom *Bugar* (sh. oblika), na izsledke literarne znanosti o južnem (srbskem) izvoru te epike in na opozorilo, da se »bugari srpskim načinom« (S. Matić in dr. članki v Zborniku Maticе Srpske), medtem ko zagovorniki druge bolj upoštevajo geografsko lego ob času zapisa in ne vidijo vzroka (notranje motiviranosti), zakaj bi se tovrstna epika imenovala po etniku *Bugar*.

¹ Prim. tudi turšč. *bulgarina*. Enako imajo tudi Cincariji in Arnauti. B. Bogišić, *Narodne pjesme iz starijeh, najviše primorskih zapisa*, 1878, str. 69.

² B. Bogišić, *ibid.*, omenja, da so se *bugarštica* pele brez glasbene spremljave.

Pri vsej besedni družini bi lahko suponorali reducirano stopnjo psl. *b^hl- + -g- (koren-ska podaljšava). Pri razlagi moramo izhajati iz glagola *bugariti*, kjer najverjetneje ne gre za denominalno tvorbo, ampak za indeterminiran sufiks -ariti. Zraven bi lahko postavili še *obùgariti*, »oplakati mrtvoga«, *razbùgariti* »priječi u živo bugarenje« kot perfektiva, tvorjena s preverbom (F. Bezljaj, *Doneski k poznavanju glag. aspekta*, SR I 1948, str. 214). Zelo možno je, da se je iz tega abstrahiralo, po vzrocu samostalnikov na *-arь, *bugar (< *bьlgarь) že v novem pomenu »pevec«; iz tega pa bi lahko nastalo tudi ime pesmi *bugarštica* preko adektiva s suf. -sk-. Oblike *bugar v tem pomenu sicer nimamo nikjer izpričane, pač pa B. Bogišić, *ibid.* str. 31, navaja kitico iz Gunduličevega Osmana:

Bugarin (Orfej) ih slavni ostavi,
Slovinskemu svom jeziku,
Djela od slave, da u slavi
Bugare se u njih viku,...

in dodaja: »*Bugarin* u Gundulića možda znači uprav čovjeka iz bugarske zemlje, ali je lako da znači i pjesnika«.

Že Kranzmayer (*Carinthia* I 115, 1925, str. 65 d. in v *Ortsnamenbuch von Kärnten* II, 1958, str. 33) navaja iz starih listin dva toponima 980 *Blasindorf* in 1440 *Blasendorf*. Ker se slednja naselbina 1461 imenuje *Schepfendorf*, danes pa *Amtmannsdorf*, avtor sklepa, da se tudi v prvem poimenovanju skriva apelativ z določeno družbeno funkcijo. Rekonstruira ga kot **blag* »sodnik, večnik, prisežnik«. Dodaja tudi, da je *Blasendorf* bila vas **blaga* »der bei der Herzogseinsetzung am Zolfeld das Recht hatte, den neuen Landesfürsten auf dem Fürstenstein sitzend zu erwarten und an ihn jene Fragen zu richten, von deren richtiger Beantwortung formell die ganze Zeremonie abhing«. Dodati je treba, da je Kranzmayer razvil ob tem teorijo o kulturni in pravni kontinuiteti v Karantaniji med pozno antiko in zgodnjim srednjim vekom. V skladu s tem šteje tudi **blaga* za naslednika poznoantičnega sodnika. Ker so po njegovem mnenju Germani prevzeli stare rimske institucije, je **blag* nastalo za koseza ob nem. Edling. To je zavrnil že B. Grafenauer (*Ustoličev. kroš. vojvod* — država karantan. Slovencev, str. 555 d.). Na osnovi analiz in primerjav je pokazal, da je obred ustoličevanja v svojem jedru slovanskega izvora in ima svoj izvor še pred svobodno Karantanijo (četudi v stiku s Franki doživi nekatere spremembe), saj so mnoge podrobnosti podobne postavljanjem vladarjev pri slo-

vanskih ljudstvih, drugod pa jih v taki obliki ni. Med drugim se mu zdi važna tudi raba slovenskega jezika pri obredu.

Zdi se, da to Grafenauerjevo stališče podpira tudi jezikovno gradivo. Domislek prof. Bezlaja, da v zgodovinskih virih izpričan priimek *Schatter*, sln. *Čater* izvaja iz dublet **(skēt- poleg *(s)keit-* je pripeljal do domneve, ali ni na enak način mogoče pojasniti tudi apelativ **blagъ* »ustoličevalec, koseški sodnik« in ga povezati s shb. *bugariti*, saj je bila funkcija **čatra* in **blaga* enaka. Če smo pri *bugariti* izhajali iz redukcijske stopnje korena **bhl-g-*, moramo pri **blagъ* iz **bhol-g-*, pomen pa bi bil nekako »tisti, ki z besedo oporeka, preizkuša«.

Domnevo, da gre le za dve različni prevojni stopnji in je torej obe obliki treba povezati, podpira enak prevojni odnos istega korena v baltških jezikih: let. *baldzināt* »verleumden«, *baldzis* »Verleumder«, *balgs* »verleumdet«, *balksne*, *balksnis* »Schall, Stimme«, *bālss* »Stimme, Ton«, lit. *balsas* »Stimme, Klang, Geräusch« proti let. *bilst* »sagen, anreden«, *bildēt* »sprechen, sagen, anreden«, lit. *bildeti* »hohlen Schall von sich geben, klopfen, poltern«, stprus. *billit* »sprechen«. Iz tega korena izvajajo tudi rus. *bolítatъ* »govoriti« in Vasmer ima tudi *bolchárъ* »velik kraguljček«, sti. *bhasá* »bellend«, *bhāsā* »Rede, Sprache« (Mühlenbach-Endzelin, Lett.-deutsches Wb. I, 253 d. Fraenkel, LEW I, 32; Vasmer, I 105).

V sln. se gobe »Amanita caesarea, Boletus regius, Lactarius piperatus« lahko imenujejo tudi *blāgva*, *blāgovna*, *blāgovka*, v shb. pa *blagva*, *blagar*, *blagvič*, kajk. *blanja*. To bi bilo treba izvajati iz **blagy*, gen. *blagъve*.

Zaradi sinonimov, ki so pogosto v zvezi z nazivi dostojanstvenikov, je F. Bezljaj (Eseji, Lj. 1967, str. 95 d.) domneval zvezo s sla. **blagъ*.

Zanimive so tudi romun. oblike *biŋgui*, redkeje *bulgui*, kar med drugim pomeni »phantasieren; im Fieber reden, faseln«, Tiktin I, 1903, 185, kjer gre verjetno za mešanje dveh osnov, pri čemer se redkejša že naslanja na etnik *Bъlgarin*; avtor ju povezuje s cksl. *buŷъ*, *bujakъ* »wild« (z rezervo sodi sem morda sln. *pobogati* se »pogovoriti se«).

Skok, ibid., (in drugi) povezujejo z etnikom *Bъlgari* tudi srlat. *bългарus* »heretik«, ki naj bi se bil razširil po zahodni Evropi v prvih stoletjih našega tisočletja: it. *bulgaro*, fr. *bougre*, provans. *bolgre*, šp. *bulgaro*. Te besede so dobile poleg pomena »heretik, sodomit« še druge pejorativne pomene, npr. »goljuf, oderuh«. Odtod se je razvilo it. *buggerare* »practicare la sodomia«, fr. *bougeron*, šp. *bujaron* itd. V ital. govoru nastane iz tega *buz'z'arare*, ki jo sprejememo kasneje tudi mi kot *buzerant* »homoseksualec«. Težko je dokončno zanikati, da te skupine besed ni mogoče izvajati iz etnika, saj je obstajala tkim. »bugarska« cerkev poleg dragovičke, melničke in »crkve Dalmacije«, vendar je nadvse zanimiva pripomba: »Istovremeno se bogomilstvo pojavlja u Italiji, u Francuskoj, i na Rajni, gde se *propovednici* zovu Bugarima (Bougres) ili katarima« (Encikl. Jug. I., 611).

Kolikšen je delež te osnove v slovanski toponomastiki je zaenkrat težko reči.

Alenka Šivic

Filozofska fakulteta v Ljubljani

ERISTIKA IN ERISTIČNI PRIJEMI

V vsakodnevni polemiki, v načinih javnega obveščanja po časopisju, radiu in televiziji, v dramatiki, pa tudi sicer v leposlovju večkrat srečujemo značilne logične in hkrati slogovne načine prepričevanja ali zavajanja. Gre za posebno vrsto logičnih in ob enem retorično-slogovnih figur, ki so jih antični proučevalci prerekanja sistemizirali v samostojno vedo ali veščino, imenovano eristika. Krajša informacija o tem zaradi večne aktualnosti najbrž ne more biti odveč.*

V antiki je po eristiki zaslovela megarska šola (-IV. st.), ki je iznašla še danes aktu-

alne antinomije (logično-jezikovne težave). Primer je Evbulidova antinomija lažnivca: če lažnivec pravi, da laže, potem hkrati laže in govori resnico.

Nekako sočasno so se ukvarjali z njo tudi sofisti (-IV. st.); ti so ji včasih dajali naravo umetnosti ustvarjanja sofizmov. *Sofizmi* so na videz logično pravilne presoje, v katerih je storjena logična napaka — ponavadi jo je težko odkriti — ki daje krivim trditvam videz pravosti. Primer: rogov nisi izgubil, česar pa nisi izgubil, to imaš, torej imaš rogove.

Drugo pojmovanje sofizmov obsega dodaten pogoj, da je logična napaka storjena

* Ob delu *Mała encyklopedia logiki*. Varšava 1970.

zavestno, z namenom dati krivi trditvi videz pravosti. Tako pojmovani sofizmi se ločijo od *paralogizmov*, ki so logično nepravilne presoje, v katerih napaka ni storjena zavestno. Izraz zaznamuje predvsem napačne silogizme, npr. silogizme, ki vsebujejo *quaternio terminorum*.

Quaternio terminorum je napaka v silogistični presoji zavoljo navzočnosti štirih izrazov (pravilen *silogizem* vsebuje le tri izraze).

Primer:

Logika proučuje presoje.

Presoje so psihični procesi.

Torej: logika proučuje psihične procese.

Po glasu in obliki nastopajo v tej presoji trije izrazi: logika, presoje, psihični procesi. Toda izraz »presoje« nastopa tu v dvojnem pomenu: enkrat kot vrsta psihičnega procesa (v drugi premisi), drugič pa kot proizvod tega procesa, v obliki posebnega sestava izjav (v prvi premisi). O izrazu, ki nastopa v dvojnem pomenu, velja z logičnega vidika povedati, da sta to po pomenu dva različna izraza. Zatorej v navedenem silogizmu ne nastopajo trije, ampak štirje izrazi in je silogizem nepravilen.

V eristiki izdelani načini prepričevanja so tedaj pogosto nelojalni prijemi (zvijače), ki imajo zgolj videz logične pravilnosti in so v bistvu *nedialektični*. Taki nelojalni prijemi so hujskanje občinstva ali smešenje osebnosti, izrabljanje nasprotnikove šibkosti, njegove nevednosti, privrženosti, skromnosti ali sočutja, zbujanje sobesednikove nečimrnosti ali strasti. Ponavadi nosijo latinska imena.

Primer hujskanja občinstva — *argumentum ad auditorem*: v polemiki o izvoru vrst se sofist obrne na občinstvo z vprašanjem, če so bili njegovi predniki opice. Pri tem načinu argumentiranja se ne obrača na nasprotnika, ampak na (pasivno) občinstvo z namenom, da se pridobi ne z navajanjem logičnih dokazov za dano tezo, ampak kako drugače, npr. z vplivanjem na čustva.

Primer smešenja osebnosti — *argumentum ad personam*: v polemiki sofist navede vrsto nasprotnikovih pomanjkljivosti, resničnih ali neresničnih, da bi ga osmešil ali celo ponižal in tako občinstvu, včasih celo samemu nasprotniku dopovedal, da so nasprotnikovi nazoni krivi.

Primer izrabljanja nasprotnikove šibkosti — *argumentum ad baculum*: v obmejnem sporu predstavnik ene strani grozi z upora-

bo vojaške sile, če njene zahteve ne bodo sprejete. Ali: oče nemarnega sina telesno kaznuje, da bi ga pripravil k pridnosti. To je način argumentiranja, ki sloni na grožnji s hudimi posledicami, če se ne izrazi strinjanje s postavljenimi zahtevami, ali na dejanski uporabi »gorjače«, npr. nasilna pripravev druge strani k izpolnitvi določenih zahtev.

Primer izrabljanja nasprotnikove nevednosti — *argumentum ad ignorantiam*: »Ali lahko dokažeš, da duhovi ne obstajajo? — Ne, ne morem. — Torej moraš priznati obstoj duhov«. Bistvo take argumentacije je v trditvi, da nasprotnik v polemiki ne more podati protidokaza za tezo, ki mu jo hoče vsiliti sofist. Dejstvo, da nasprotnik ne more pokazati na krivost dane teze, velja za dokaz njene pravosti.

Argumentum ad ignorantiam ima še druge oblike. Lahko se npr. sklicuje na dozdevna dejstva, ki jih nasprotnik ne pozna in jih ne more preveriti. Lahko se sklicuje tudi na nasprotniku neznan zakon, npr. logike. Skupna lastnost raznih zvrsti te vrste argumentacije je izrabljanje neobveščenosti nasprotnega diskutanta.

Primer izrabljanja nasprotnikove privrženosti — *argumentum ad hominem*: dijaki prosijo profesorja botanike, ki je velik ljubitelj narave, da bi šli na izlet v gozd. Pri tej prošnji se sklicujejo na izjave tega profesorja, ko je govoril o potrebi neposrednega stika z naravo za boljše spoznavo njenih skrivnosti. To je način argumentiranja, kjer se nasprotnik spodbija z lastnimi trditvami. *Argumentum ad hominem* je lojalen erističen prijem, če je njegov uporabnik prepričan o pravilnosti dokazov, ki se nanje sklicuje. (V gornjem primeru: če dijaki zares čutijo potrebo po neposrednem stiku z naravo, da bi boljše spoznali njene skrivnosti.) V nasprotnem primeru je to nelojalen erističen prijem.

Primer izrabljanja nasprotnikove skromnosti — *argumentum ad verecundiam*: v polemiki o svetovnem nazonu se sofist sklicuje na avtoritete velikih znanstvenikov — fizikov, matematikov, kemikov. Nasprotniku je nerodno, ker se boji, da ga bo zavoljo dvoma v avtoritete (ki so natanko vzeto — avtoritete na področju fizike, matematike in kemije, ne pa na področju problematike o svetovnem nazonu) zadel očitek kot: zelo si samozavesten, imaš se za bolj pametnega od teh učenjakov. Pri tem načinu prepričevanja se sklicuje na kako avtoriteto, ki se z njo nasprotnik ne ujema, ne more pa vanjo dvomiti, ker ga zadržuje spoštovanje

ali plahost, bojazen pred očitanjem prevelike samozavesti.

Primer izrabljanja nasprotnikovega sočutja — *argumentum ad misericordiam*: študent, ki je padel na izpitu, prosi profesorja, naj ne vpiše nezadostne ocene, da ne bi izgubil štipendije, se čutil nesrečnega ipd. Pri tem načinu argumentiranja se v drugi osebi zbujajo čustva usmiljenja in sočutja z namenom, da se ta oseba pridobi.

Primer zbujanja sobesednikove nečimrnosti — *argumentum ad vanitatem*: v pogovoru padajo takele fraze: »ni najmanjšega dvoma, da zadevo dobro poznate...«, »kot

strokovnjak gotovo veste, da...«, »...kot inteligenten človek razumete, da...«. Po tej izjavi izpovem svoj nazor v upanju, da ga bo s komplimenti obsuti sobesednik priznal za dobrega. To je način argumentiranja, kjer skušamo izrabiti bližnjikovo nečimrnost.

Primer zbujanja sobesednikove strasti — *argumentum ad populum*: argumentacija sloni na netenju strasti poslušalcev s sklicevanjem na njihov ponos, narodni in rasni egoizem, na instinkte in predsodke z namenom pridobiti poslušalce za svoje nazore in stališča.

Vlado Nartnik
Filozofska fakulteta v Zagrebu

HORACIJ V DUBROVNIŠKI KNJIŽEVNOSTI*

Malokateri antični pesnik je zapustil toliko sledov v evropski poeziji od XVII. do začetkov XIX. stoletja kot Horacij. Te sledove je osvetlil že E. Stemplinger v obsežni knjigi »Das Fortleben der Horasischen Lyrik seit der Renaissance« (Leipzig 1906), ki pa se žal — kot je navada pri podobnih tujih študijah s podobno tematiko — omejuje le na Horacijeve odmeve v zahodnoevropskih literaturah. Toda Horacijeva lira je v tem obdobju mogočno odmevala tudi v slovanskem svetu. Tako se je npr. na Poljskem jezuit Sarbiewski s svojimi latinističnimi verzifikacijami proslavil kot »poljski Horacij XVII. stoletja«; daljši prispevek o njem je bil objavljen tudi v izvestju ljubljanske gimnazije za leto 1864. Številne odmeve Horacijeve poezije v ruski književnosti je raziskal Wolfgang Busch, Horaz in Russland (München 1964). Njegovo usodo v starejši srbski in hrvaški književnosti je zasledoval Josip Josifović v zanimivem pregledu »Horaz in der älteren serbokroatischen Literatur«, objavljenem pred leti (1964) v Živi antiki (ZA XV, str. 429—456 in XVI, str. 279—309). V krog teh prizadevanj lahko prištejemo tudi dobro dokumentirano študijo Dušana Voglarja, Vodnikovo spoznavanje Horaca (Slavistična revija XIII 1961-62, str. 60—87). In zdaj je to podoba Horacijeve usode pri naših narodnih dopolnila in poglobila še razprava Vladimira Vratovića, »Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća«, objavljena v Radovih JAZU 1971, toda po svojem nastanku celo desetletje starejša, saj je bila že leta 1961 v tipkopis-

ni obliki predložena kot doktorska disertacija zagrebski filozofski fakulteti.

Ta razprava, kot rečeno, sodi v okvir naštetih študij, vendar hkrati tudi prerašča ta okvir, saj se ne omejuje le na zbiranje bibliografskih in drugih podatkov ter na beleženje reminiscenc in odmevov, temveč skuša poiskati tudi odgovor na zahtevnejša vprašanja, predvsem na vprašanje, zakaj je bil Horacij tako blizu ravno stoletju razsvetljenstva: vera v absolutno moč razuma ter refleksivni, čustveno zadržani značaj njegove lirike po eni strani, vzvišeni prezir do neizobraženega ljudstva (profanum vulgus) po drugi strani — to sta pglavitni afiniteti, ki Avgustovega dvornega poeta v čudni koaliciji približujeta revolucionarno navdahnjenemu evropskemu izobraženstvu iz obdobja razsvetljenstva.

Horacijev vpliv na dubrovniško pesniško ustvarjalnost se najvidneje izraža v številnih reminiscencah, s katerimi so posejana izvirna dela tedanjih domačih pesnikov, ter v posnemanju njegovih zahtevnih metričnih sistemov (alkajska, sapfijska, asklepiadska kitica). Med prevajalci Horacija zavzema najugodnejše mesto Djuro Hidža, dubrovniški zdravnik, ki je »v enem dnevu napisal več latinskih distihov kot receptov v celem letu«; njegova knjiga »Horacia Flaka Piesni liričke« (1849) je še do danes edini celoviti prevod Horacijeve lirike pri južnih Slovanih (za primerjavo naj omenim, da so imeli Italijani ob začetku dvajsetega stoletja že 48, Francozi pa menda že okrog 100 takšnih prevodov!).

Nadaljnje zanimivo področje Horacijevga vpliva predstavljajo tako imenovane para-

* Vladimir Vratović, *Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća*. Radovi SAZU 357, Zagreb 1971, str. 275—352.

fraze, to je obnavljanje motivike kake pesmi v prozi ali v drugačni metrični obliki, npr. prelivanje alkajskih in sapfiških kitic v heksametre. Ta postopek so spočetka uporabljali kot priljubljeno učno metodo v jezuitski gimnaziji, pozneje pa so nekateri pesniki po tej metodi ustvarili pravcatne če že ne lirične, pa vsaj artistične umetnine v latinščini. Zlasti sloveči sta zbirki parafraz, ki sta jih v rokopisu zapustila dubrovniška latinista Rajmund Kunić in Djuro Ferić; slednji je parafraziral večino Horacijevih pesmi v latinskih heksametrih, elegičnih distihih in jambških enajstercih, zanimiva pa je tudi njegova parafraza bibličnih psalmov v sapfiških in alkajskih kiticah, kjer ni preoblikoval samo ritmike, ampak tudi dikcijo in stil prvotnega besedila, tako da je npr. smrt postala Orkus, svetopisemski Bog je postal Olimp ali Gromovnik itd.

Z razčlenbo teh in podobnih pojavov Vratovičeva razprava osvetljuje zanimiva poglavja iz zgodovine dubrovniškega latinizma. Nekatere njene načelne misli in metodološke prijeme bi lahko s pridom uporabili tudi pri preučevanju slovenske literarne preteklosti. Tako npr. uvodoma izraženo misel o trojezičnosti stare hrvaške književnosti: dela, ki so jih hrvaški avtorji napisali v latinskem ali italijanskem jeziku, je

treba podvreči istim estetskim kriterijem kot dela, napisana v hrvaščini, saj so organski izraz istega kulturnega okolja in ustvarjalnega hotenja. Ali ne bi lahko podobno načelo — *mutatis mutandis* — obveljalo tudi za starejša obdobja slovenske literarne zgodovine? V hrvaški literarni zgodovini je takšno gledanje že obrodilo prve sadove, o čemer priča med drugim monumentalna antologija »Hrvaški latinisti«, ki je v redakciji Veljka Gortana in Vladimira Vratovića izšla v dveh zajetnih knjigah pri Matici Hrvatski (1969). Misli, ki jih bremo v uvodni študiji k tej antologiji, lahko s spremembo narodnostnega predznaka zapišemo tudi o naših slovenskih latinistih:

»Mnogo hrvaških latinistov je ustvarjalo v domovini, ki je bila skozi stoletja izpostavljena razdiralnemu prepihu idej, vojsk in političnih pretresov. Mnogo jih je delovalo zunaj domovine, ki so jo zapustili le fizično, a v svojem srcu nikoli, ter tavali po deželah Evrope, kamor jih je gnala neusmiljena usoda, kamor jih je vodila strastna želja po znanju in novih odkritjih, kamor sta jih zanesla njihov talent in uporna kljubovalnost. Tako eni kot drugi pripadajo hrvaški književnosti. In nič manj Evropi.«

Kajetan Gantar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

FRANCE PREŠEREN, SZONETTKOSZORÚ — SONETNI VENEC

V madžarščino prevedel in besede o Prešernu napisal Zoltán Csuka. Likovno oblikoval Franc Mesarič. Založili in izdali Pomurska založba ZGP Pomurski tisk, M. Sobota — Európa könyvkiado Budapest, 1971.

Knjiga je učinkovito opremljena z vtisnjenim rokopisom prvega soneta na ovitku; za naslovom sledita na celih straneh Prešernov portret »po Geidorfovi fotografiji« in Langusov portret Julije Primčeve. Za vzporednim besedilom (na levi strani slovensko, na desni prevod) in spremeno besedo sledijo na celih straneh podobe pesnikovega doma, cerkve sv. Marka, ljubljanskega liceja, Prešernovega spomenika v Ljubljani, rokopisa prvega soneta nesreče in prve strani Sonetnega venca iz Ilirskega lista.

Z. Csuka je nekoč sam pesnil v madžarščini in je poleg mnogih srbskih in hrvaških del prevel tudi Njegošev Gorski venec v madžarščino. Jedrnat slovenski pesniški besedi — pravi slovstveni zgodovinar Endre Angyal v poročilu o tej knjigi — tudi madžar-

ski pesniški jezik ni kos... Zato zvenijo madžarske podobe tudi v tem prevodu mnogokaj naravnost naivno; besede, ki so pri Prešernu žive, polne, dvignjene nad vsakdanost — pa se glasijo v prevodu prazno, kot mašilo. Posebno, če se prevajalec oddaljuje od izvirnika, tako da opušta pesniške izraze, podobe, prisposodbe ali jih presvobodno razlaga. Nekaj primerov naj ponazorijo to ravnanje.

Že v prvem sonetu bistvena oznaka: »vseh drugih skupaj veže harmonija...« v prevodu zbledi v: »kot magistrale zveni v eno, lepo«. V 2. kitici je izostala bistvena vrstica: »enak je pevec vencu poezije«, spremenjena je zadnja kitica — v nasprotju z vsebino izvirnika. — V 2. sonetu: »v njem zdanje bodo bolečine spale« — prevaja: »tudi onstran bolečine bo (pesem) živila v moji noči«; izpustil je »pesmi bolj sloveče«, neustrezna je vsebina zadnje kitice... Presvoboden je četrti, npr. »me v blaznost žene...« namesto: »v mesto...« Neumljiva

je naivna svoboda, naravnost potvorba v zadnji vrstici 5. soneta: »usta moja sladkorja poljuba niso kradle« — kakor je vsa zadnja kritica daleč od Prešernove vsebine... V 6. je spremenil 7. in 8. vrstico v: »niti ozirale se ne bodo proti našim lepim goram« in »Kranjcev množce« so postale »hči Kranjske«. — Kot so se iz tega izgubile Kaméne, tako v naslednjem ni Hema, Rodope in neumevanje pesnitve mogoče najbolj dokazuje prevod 5. vrstice: Da bi nebesa milost nam skazale — »Nebeške sile se trudijo za to, da bi ljudstvo Kranjske prišlo na nova pota« in / so dale novega Orfeja za pevca... »Slovenščine cele« je prevel kot »Slovane« in docela narobe je »viharjev jeznih...« ločil od prejšnje vrstice s piko: »V viharju, živi, zveni pesem nam že davno!«

Tako se ponavljajo iste napake naprej: izpustil je Vitovca, v 9. Slovenca, zbledela je zveza med »Ljubeznijo do tebe vroče« in »domovinsko« — nastopil pa je »strgan berač« v 10. (»na mrazu zapuščene...«) in »ošabno dekle« je nadomestilo »srca kraljico« (12.).

DRUG DRUGEMU NAPROTI

Novosadska založba Forum je leta 1970 izdala zanimivo delo s področja hungaristike »Drug drugemu naproti« (Utak egymás felé) prof. Szeli Istvána. Knjiga prinaša vrsto študij primerjalno slovstvenega značaja in nekaj slovstvene zgodovine. Med drugim razpravlja o vzporednih tokovih madžarskega in srbskega razsvetljenstva, pomembnejša pa je osrednja študija »Južnoslovanska podoba Madáchove Tragedije človeka«. To poglavje je nadvse primerjalna študija o južnoslovanskih prevodih tega dramskega dela in njegovem odmevu v tukajšnjem gledališkem svetu. Vsak prevod primerja z izvornikom in na osnovi tekstne analize ocenjuje, koliko ga dosega po miselnosti in izrazno umetniški plati. Posebno poglavje je posvečeno slovenskemu prevodu Tragedije človeka, na katerega pisec v okviru drugih prevodov z južnoslovanskega področja posebej opozarja.

István Szeli, ravnatelj Hungarološkega inštituta in profesor madžarske literature na univerzi v Novem Sadu, je že precej objavil s področja jugoslovanske hungaristike. V uvodu k že omenjeni osrednji študiji opozarja na pomembnost Madáchovega dramskega teksta in madžarski in svetovni literaturi. V tej zvezi poudarja, da pozna sve-

Enako nas moti — slovenski prevod prevajalčeve besede o pesniku. Tu beremo: »umetniške poezije — karavanskih snežnikov (ki menda ne »odsevajo v vseh njegovih pesmih«?) — je nekoč v zatonu svojega življenja dobil dovoljenje za advokaturu — se je moral razočarati — teže svojega poslanstva (česar ni v izvorniku) — vročično (izvornik: vroče) občutje...«

Razumemo prevajalčeve težave, prepričani pa smo, da bi moral prevod pregledati lektor, ki Prešerna pozna in razume, ga opomniti na slabo razumljena mesta — in gotovo bi bil prevod mnogo boljši, Prešernu in našemu pesništvu pravičnejši. Saj ga je prevajalec ponatisnil v svoji antologiji jugoslovanskih pesnikov, kjer ga bo bralo nedvomno mnogo več ljudi kot v tej izdaji 500 izvodov. Za to malomarnost in za »odkritje« Geidorfove fotografije Prešerna »približno iz leta 1840« pa naj založba odgovarja pred sodnim stolom slovstvene zgodovine in ljubiteljev Prešerna.

Vilko Novak

Filozofska fakulteta v Ljubljani

točna literatura madžarsko književnost zlasti po tem delu. Da gre za eno osrednjih madžarskih gledaliških del, vidimo po tem, da Tragedijo še danes igrajo ne le v Szegedu na letnih igrah, ampak več ali manj stalno tudi v Budimpešti. Predlanskim je bila ponovno na repertoarju dunajskega Burgtheatra v docela novi priredbi. Pomen Tragedije opredelimo najnatančneje, če povemo, da zavzema v madžarskem slovstvu domala enako mesto kot v nemškem Goethejev Faust. Temu sorodna je ne le snovno in vsebinsko, temveč tudi po svoji idejni razsežnosti.

Ker obravnava in dramsko razrešuje osnovna vprašanja človekove biti, ni naključje, da je pritegnila zanimanje v svetu zlasti ob večjih časovnih prelomnicah (ob prelomu stoletja, v času 1. in 2. vojne).

Po izčrpnem pretresu zgodovine prevodov tega klasičnega dela Szeli nadvse podrobno razpravlja o posameznih prevodih v jugoslovanskem prostoru (bilo jih je osem, v tisku le štirje). Szeli se razpiše zlasti o prevodu Zmaja Jovana Jovanovića, ki je prevedel vrsto klasičnih madžarskih del, čigar zanimanje za madžarsko literaturo pa je bilo bolj filološke narave. Ker ni doživel notra-

njega stika s pesnikom, Zmajev prevod umetniško in izpovedno daleč zaostaja za izvirnikom. Szeli ugotavlja tudi, da je njegov prevod poleg tega še ritmično zgrešen, ker je uporabil drugačno metrično shemo. Zmaj s svojo provincialno nerazgibanostjo in patriarhalno miselnostjo kakor da ni bil kos visoko razgibani Madáchovi pesnitvi. Szeli pritegne nato v obravnavo še dva kasnejša srbohrvaška prevoda iz konca 30-ih let našega stoletja, Vladislava Jankulova in Svetislava Stefanovića, ju primerja z Zmajevim in z izvirnikom hkrati, pri čemer v glavnem ugotavlja, da nobeden ne dosega Madácha. S svojo komparativno filološko in literarno teoretsko metodo ocenjuje pri prevodih ne le konsekvantnost misli in duha izvirnega besedila, marveč tudi skladnost oblike in pesniškost izraza. Od srbohrvaških prevodov se je, kakor sklepa Szeli, Madáchu najbolj približal Stefanović; ta je tekst poenostavil in zaslutil dramo v njem. Kasnejša, povojna shr. prevoda sta spet slabša.

Slovenski prevod Tragedije pa ima Szeli za dovolj kvaliteten, da mu je lahko posvetil poglavje v knjigi. Delo je 1940. prevedel Vilko Novak. Da bi tekst prelil v verze, je pritegnil pesnika Tineta Debeljaka. Njun prevod šteje torej hungarolog Szeli za najbolj izenačen z originalom in sploh za enega najboljših prevodov v tujejezičnem slovstvu.

Pri slovenskem prevodu je imel velik pomen namen uprizoritve. Urednik predvojne Založbe ljudskih iger Niko Kuret je dal neposredno pobudo zanj; delo so dali celo na repertoar ljubljanskega Narodnega gledališča za sezono 1940-41, kar je bilo dogovorjeno med Josipom Vidmarjem, takrat dramaturgom, in Bratkom Kreftom, režiserjem, na eni in madžarskimi gledališčniki na drugi strani. Ker do predstave zaradi vojne ni prišlo, sodi slovenski prevod Tragedije predvsem v poglavje literarnih izmenjav in književnega sodelovanja. Potrebo po tem so naglašali vidni predvojni slovenski časniki in revije. Za slovenski prevod Madácha pa je bil še en vzrok, čisto literarne narave. Ko je Nyugat 1937. natisnil Pavlov prevod Cankarjevega Hlapca Jerneja, je Vilko Novak zapisal, da je zdaj vrsta na Slovencih; le-ti naj prevedejo kakšno klasično delo madžarskega slovstva.

Slovenski prevod Madácha hvali Szeli tako po oblikovni kot po vsebinski plati. Posebno uspela se mu zdi vestna obdelava teksta. Le Debeljak da ni imel zmeraj sreče roke, ker pač ni znal madžarsko in tako

ni povsod zadel predstavnega in poetičnega sveta izvirnika. Kljub temu je slovenski Madách upravičeno prejel nagrado madžarskega Pen kluba konec leta 1940 (prevajalca sta jo prejela skupaj s Stefanovičem, za zasluge pri razširjanju madžarskega slovstva). Slovenski prevod Tragedije je ugodno sprejela tudi kritika, tako slovenska kot madžarska. Prvi ga je pohvalil Avgust Pavel v reviji Nyugat. Še več je napisal Francè Stelè. Szeli omeni tudi Borkovo recenzijo, ki Tragedijo po izpovedni plati primerja s Faustom in imenuje slovenski prevod »most k vrhovom duha sosednega madžarskega naroda«. Najbolj izčrpna in točna je seveda Szelijeva ocena v pričujočem hungarističnem zborniku. Avtor naglašá, da začitimo Madácha že iz prvih poglavij prevoda; iz njega kot iz izvirnika veje moč Madáchovega pesniškega izraza, stil in ritem klasične tragedije. Debeljakova prepsnitev pa kljub malenkostnim zastranitvam pomeni pesniško obogatitev slovenske književnosti. Slovensko-madžarski stiki so dobili s tem prevodom vplivno moralno podporo. Pisec spodbuja še k prevajanju drugih madžarskih klasičnih del, zlasti Adyja, potem modernih proznih del, ki bi prikazala madžarsko deželo in človeka v njej.

Posebno poglavje je Szeli posvetil zgodovini uprizarjanja Tragedije v južnoslovenskem gledališkem prostoru.

V poglavju Poskus razlage Tragedije razglablja pisec o tem, kako so posamezni južnoslovenski pisci in prevajalci obravnavali Madácha (največ v uvodih k svojim prevodom) in ga opredeljevali v filozofskem smislu. Pri tem opozarja zlasti na raznolikost razlag, ne da bi se sam skušal v tem določeneje opredeliti. Vilko Novak išče na primer ključ Madáchovega zaprtega sveta v nasprotju, ki loči Madácha od poezije Aranya in Petőfija: ta dva velikana madžarske poezije sta ustvarjala svoja dela v razgibanem obdobju družbenih zapletljajev, medtem ko Madáchova poezija črpa iz trpljenja v podeželski samoti zlomljenega človeka, zato Madácha ne zanimajo več usoda naroda in njegovi problemi, temveč ga prevzemajo življenjska (bivanjska) vprašanja človeštva nasproh. Adam je predstavnik človeštva v drami. Ne najde sreče ne v svetu idej ne v skupnosti ne v zasebnem življenju; tam ga uničuje množica, tu ostaja nezadovoljen sam v sebi. Protislovje razrešuje s tem, da označuje smisel človekovega življenja v boju samem: v boju, ki ga bojujemo za vrednote življenja, zoper svoje in slabosti družbe. Posameznik sicer v tem boju podleže, idealizem pa ga spet dvigne

in spodbudi za nov boj. Vse to prizadevanje pa vodi h končni Popolnosti. Novak postavlja torej v ospredje razlage boja, nenehno napredovanje k popolnosti, kot delajo to mnogi današnji razlagalci tega dela. Glede vere (religije) si marksistična kritika prizadeva korigirati razlago starejših interpretacij na ta način, da jo istoveti z vero v družbeni napredek, čeprav — kot ugotavlja Kántor Lajos — hoče Madách predvsem verovati v napredek, v rezultat svojih človeških bojev in hoče najti opore tej svoji veri v religijo.

Po Novaku Madách v zgodovinskih scenah ne riše dogodkov v pravem smislu, marveč mu rabijo te scene za primerno izrazno sredstvo v svobodnem oblikovanju dramskih slik; v teh prizorih je prikazal Adama kot večno borečega se moža in njegovega strastno iščočega duha, ki ga doleti niz razočaranj: v Egiptu brodolom oblasti, v Atenah se razočara nad demokracijo, v Rimu nad uživanjem, v francoski revoluciji nad njenim geslom (svoboda, enakost, bratstvo), v londonskem prizoru pa vidi polom liberalizma, Adam in Lucifer sta po tej raz-

lagi nasprotujoča si lika, prvi predstavnik človeka z dobrimi in slabimi lastnostmi, drugi simbol upora in razuma, ki vidi svet zgolj z materialističnimi očmi. Szeli na koncu ugotavlja, da se v južnoslovanskih razlagah Madácha ni rodila globlja analiza zato, ker so bili prevodi tako neenotni. Temu primeren je bil potem tudi njihov odmev in gledališki neuspeh dela. Kljub temu je Tragedija človeka imela viden pomen v zgodovini medsebojnih literarnih stikov.

Szeli jeva knjiga prinaša še vrsto esejev in študij (hungarica) ter literarnozgodovinski pregled del madžarskih pisateljev polpreteklega doba. Od vsega je za jugoslovanskega bralca najzanimivejši zadnji del razprav pod naslovom Književnost 40-ih let, kjer obravnava sodobne pisce iz manjšinskega madžarskega območja Slavonije.

Omeniti velja tudi nenavadno skrb in vne-mo, s katero spremlja pisec književno tvor-nost svojih rojakov v naši kulturni sredi ter razbira njen odmev v naših prevodih.

J. Fličar
Ljubljana

ZAPIS OB TRETJEM SEMINARJU ZA SORABISTIKO V BUDIŠINU

Inštitut za sorabistiko leipziške univerze je s sodelovanjem sorabističnega inštituta v Budišinu (Institut za serbski ludospyt), ki je ustanova Nemške akademije znanosti v Berlinu, letos od 12. do 25. julija pripravil svoj tretji seminar za tuje slaviste. (S seminarjem so začeli že leta 1967, vendar ga organizirajo le vsako drugo leto.) V poslopu lužiškosrbske učiteljske akademije se je zbralo trideset slavistov iz desetih držav (Anglija — 2, Avstrija — 3, Češkoslovaška — 6, Francija — 2, Japonska — 1, Jugoslavija — 3, Norveška — 1, Poljska — 8, Romunija — 3, Sovjetska zveza — 1). Da sta bili najmočnejše zastopani Češkoslovaška in Poljska, je razumljivo, saj so bili kulturni in znanstveni stiki s tema sosedoma zmeraj živahni; nekatera poljska in češkoslovaška slavistična središča imajo že lepo tradicijo v proučevanju lužiškosrbskih jezikov, književnosti, folklorne in zgodovine, npr. J. Páta, A. Frinta, J. Petr (Praga); Z. Stieber, H. Taborska-Popowska, Z. Topolińska (Varšava), K. Polański (Poznanj).

Seminar je s svojimi sodelavci prizadevno in uspešno vodil prof. dr. Hinc Sewc, predstojnik sorabističnega inštituta univ. Karla

Marxa v Leipzigu. Strokovna predavanja so imeli profesorji in znanstveni sodelavci omenjenih dveh inštitutov, lektorate gornjerskega knjiž. jezika na treh stopnjah pa so vodili dialektolog Helmut Jenč, lektor Marko Meškank in Ludmila Budarjowa, ki je pred kratkim diplomirala iz sorabistike v Leipzigu. Z nekaj manj urami je bil na seminarju zastopan dolnjerski lektorat, ki ga je vodil znanstveni asistent Starosta, obiskovalo pa ga je 12 udeležencev.

Razen za osrednji program (predavanja in lektorati) je vodstvo seminarja poskrbelo tudi za to, da smo se neposredno seznanili z življenjem Lužiških Srbov, z njihovo kulturno, prosvetno in politično dejavnostjo. Organizirali so več poučnih izletov, obiske pri pisateljih, skupno srečanje in pogovor s pisatelji in drugimi kulturnimi delavci, sprejem pri vodstvu lužiškosrbske množične politične organizacije »Domowina«, itd. S posebno naklonjenostjo so udeleženci pozdravili nastop Državnega ansambla za lužiškosrbsko ljudsko kulturo, ki šteje nad 150 poklicnih pevcev, plesalcev in godbenikov; zbor goji bogato ljudsko umetniško tradicijo in je dobro znan tudi zunaj meja

NDR (pred sedmimi leti je gostoval v ljubljanskih Križankah). Ni pa pri tem razveseljivo dejstvo, da imajo težave s pomlajevanjem zbora, saj je čedalje manj mladih, ki še znajo materinščino. Posebno doživetje je bil tudi obisk v lužiškosrbskem literarnem muzeju (Srbski dom v Budišinu), ki ga je s tako vnemo urejal pokojni lužiškosrbski patriot, literarni zgodovinar, kritik in pisatelj dr. Jurij Młynk (1927—1971).

Z vprašanji lužiškosrbskega šolstva smo se srečevali na poti po Lužici. Čeprav je v NDR s posebnim zakonom (1948) zavarovana enakopravnost lužiškosrbskih jezikov v najširšem smislu, in tako srbsčina po tisoč letih ni več preganjana, smo lahko vseeno ugotovili, da se število srbskih razredov in učencev po šolah nenehno zmanjšuje; osvoboditev je najbrž prišla nekaj desetletij prepozno, kolo zgodovine se pa ne da zavrteti nazaj. Razmere v šolstvu so seveda neposredno povezane z jezikovnim položajem »na terenu«, zato ni čudno, da me je zanimalo vprašanje, koliko Lužičanov še govori ali zna govoriti srbsko. Iz-

kazalo se je, da na to vprašanje tudi domačini kaj različno odgovarjajo; vsekakor ni nihče več omenjal številke 120 tisoč, ki jo navaja Tone Glavan (*Lužiški Srbi*, Ljubljana 1966, str. 14), večinoma so navajali števila med 60 in 80 tisoč. Na splošno lahko rečemo, da stoddotno srbskih vasi ni več, da obstajajo v Lužici le čista nemška in jezikovno mešana območja. Priznati je treba, da se jezikovno najtrdnije držijo katoliška območja na zahodu Gornje Lužice — to je tudi posebno narečje — npr. vasi Chróscicy, Pančicy, Smjerdžaca itd., kjer tudi predšolski otroci v vrtcih govorijo srbsko.

Če si hočemo nekoliko izostriti pogled na lužiškosrbski jezikovni položaj, je najbolje, da se za nekaj krajev naslonimo na podatke, ki jih po Mukovih statistikah (1880-5) in ugotovitvah Černika (1955-6) navajajo avtorji H. Faska, F. Michałk in H. Jenč v uvodu k lužiškosrbskim narečnim tekstom (*Sorbische Dialekttexte I—VIII*, 1963-70); podatki zajemajo osem narečnih področij Gornje in Dolnje Lužice. Podoba je takale:

kraj	% srbsko govorečih	
	po Muki (1880-5)	po Černiku (1955-6)
1) SPALE (okr. Wojerecy)	ni podatkov	60
2) WOCHOZY (okr. Běla Woda)	99,5	75
3) ŠMOGORJOW (okr. Chošebuz)	99	69
4) SULŠECY (okr. Wojerecy)	90	54
5) KLUKŠ (okr. Budyšin)	97	52
6) WYSOKA (okr. Kamjenc)	83	7
LESKEJ (okr. Kamjenc)	91	16
7) MATYJOJCE (okr. Baršč)	100	33
8) RYCHWAŁD (okr. Běla Woda)	81	20
WUNŠOW (okr. Běla Woda)	85	43

Skupni srednji odstotek lužiškosrbsko govorečih bi bil v omenjenih vaseh po Muki 92, po Černiku (70 let pozneje) pa 41. Verjetno se je ta odstotek v zadnjih petnajstih letih še močno zmanjšal, saj je najstarejši rod (rojeni do leta 1900), ki je zajet v Černikovih statistikah, zdaj že dokaj razredčen, srbski naraščaj pa čedalje šibkejši.

Vendar zahtevamo gornji podatki še nekaj pojasnil. Poudariti moramo, da večina navedenih krajev ne leži na obrobju lužiškosrbskega ozemlja, da so praktično vsi Srbi

dvojezični in da se srbsko-nemška dvojezičnost skoraj dosledno razvija v smeri nemške enojezičnosti; nasprotnih primerov ni. Tako velikega zmanjšanja odstotka srbsko govorečega prebivalstva Lužice ne smemo pripisovati samo dotoku nemškega življa po drugi svetovni vojni (pretežno z današnjih zahodnopolskih področij), temveč v precejšnji meri zmanjševanju odstotka kmečkega prebivalstva in naraščanju delavskih in mestnih plasti, ki se večinoma vključujejo v nemško govorečo jezikovno skupnost. Najbolj popolna je »frontalna de-

Serbske narëče

A hs. narëče

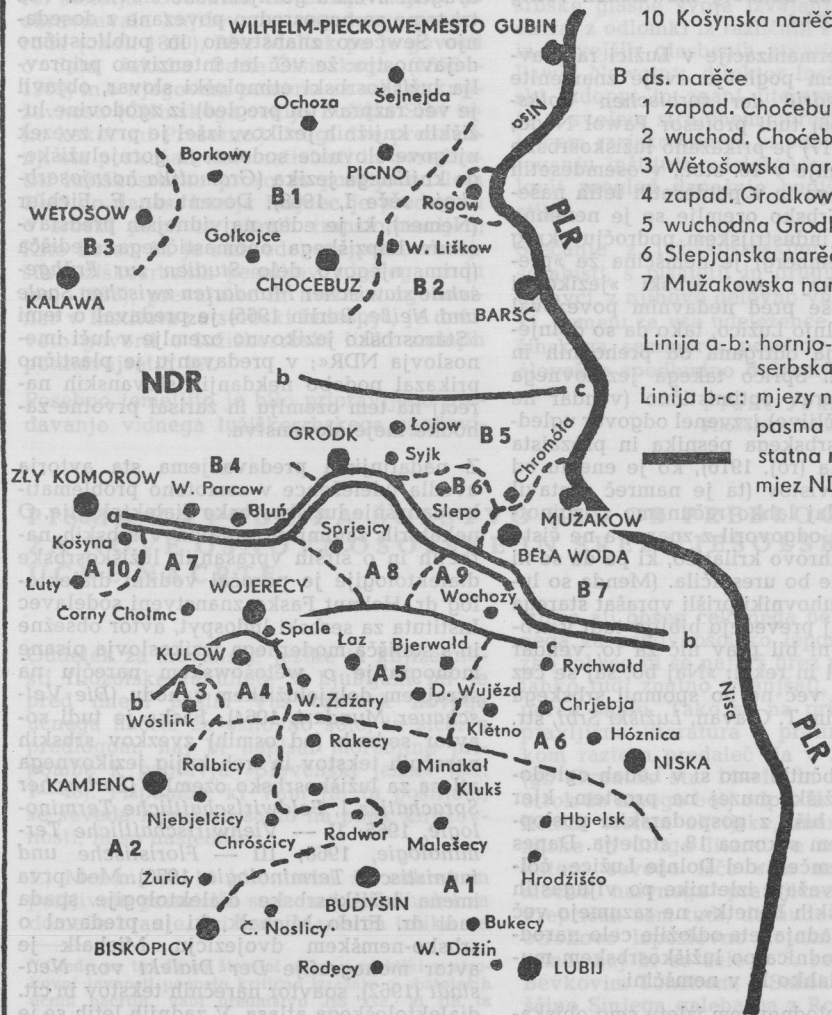
- 1 Budyska narëč
- 2 katolska narëč
- 3 Wóslíčanska narëč
- 4 Kulowska narëč
- 5 holanska narëč
- 6 wuchodna holanska narëč
- 7 Wojerowska narëč
- 8 Sprječčanska narëč
- 9 Wochožanska narëč
- 10 Košynska narëč

B ds. narëče

- 1 zapad. Choćebuska narëč
- 2 wuchod. Choćebuska narëč
- 3 Wětošowska narëč
- 4 zapad. Grodkowska narëč
- 5 wuchodna Grodkowska narëč
- 6 Slepjanska narëč
- 7 Mužakowska narëč

Linija a-b: hornjo-delno-serbska meja

Linija b-c: mjezy namjezneho pasma
statna meja
mjez NDR a PLR

Skica iz knjige: Hinc Sewc, Gramatika hornjoserbskeje rëče, Budišin 1968, Str. 251

serbizacija«, ko lahko v eni sami vasi po generacijah zasledujemo jezikovni razkroj; tako so npr. vasi, kjer samo najstarejši ljudje še govorijo srbsko, srednji rod (med 30 in 60) materinščino še razume, mladi rod je že ponemčen. Zato nas ne smejo preseñetiti npr. takele ugotovitve (*Sorbische Dialekttexte* II, str. 4): »Nach dem Zeugnis von Wirth (*Beiträge zum sorbischen Sprach-atlas*, Leipzig 1933, 1936) gehören Nochten, Sprey, Tzschelln und Boxberg (podčrtal F. J.) sprachlich aufs engste zusammen. Heute (po treh desetletjih! F. J.) lässt sich das nur noch von Nochten, Tzschelln und Sprey nachweisen, da Boxberg inzwischen völlig germanisiert ist.«

O procesu germanizacije v Lužici razpravlja v uvodnem poglavju svoje znamenite knjige (*Grundriß der sorbischen Volksdichtung*, 1966) tudi profesor Pawoł Nedo; na karti (str. 17) je prikazano lužiškosrbsko jezikovno stanje v 16. stol., v osemdesetih letih preteklega in v petdesetih letih našega stoletja. Srbsko ozemlje se je nenehno krčilo, in na industrijskem področju okrog Gródka (Spremberg) je nemščina že »prešćipnila« dokaj tenki srbski »jezikovni vrat«, ki je še pred nedavnim povezoval Gornjo in Dolnjo Lužico, tako da so dolnje-srbska narečja odrgnana od prehodnih in gornjesrbskih. Spričo takega jezikovnega položaja je prav optimistično (vendar ne docela prepričljivo) izzvenel odgovor uglednega lužiškosrbskega pesnika in prozaista Jurija Bržana (roj. 1916), ko je enemu od angleških slavistov (ta je namreč zastavil vprašanje, kdaj lahko računamo z izginotjem srbsčine) odgovoril z znano, a ne čisto dokazano Luthrovo krilatico, ki pa da se ni in se nikoli ne bo uresničila. (Menda so lužiškosrbski duhovniki prišli vprašat starega Luthra, ali naj prevedejo biblijo tudi v srbsčino; sprva ni bil prav nič za to, vendar se je omehčal in rekel: »Naj bo, saj se čez sto let nihče več ne bo spomnil srbskega jezika.« — Prim T. Glavan, *Lužiški Srbi*, str. 47 in 282).

Z grenkimi občutki smo si v Lědah ogledovali dolnelužiški muzej na prostem, kjer je prikazana hiša z gospodarskim poslopjem in orodjem s konca 18. stoletja. Danes je to že ponemčeni del Dolnje Lužice; čolnarke, ki prevažajo izletnike po vijugastih kanalih »lužiških Benetk«, ne razumejo več srbsko in so zadnja leta odložile celo narodno nošo, in vodnica po lužiškosrbskem muzeju razlaga lahko le v nemščini.

Na drugem celodnevem izletu smo obiskali dresdensko galerijo in »porcelansko« mesto Meißen (Mišno) z gradom, ki je bilo v

prvi polovici tega tisočletja glavna nemška postojanka za vojaško in germanizatorsko prodiranje na vzhod.

— . —

Predavanja so bila razdeljena na tri cikle; največ je bilo jezikoslovnih (7), druga so bila literarno- in kulturnozgodovinska (folkloristika, glasba, noše, novejša zgodovina itd.). Prof. H. Sewc je imel kar tri predavanja: 1) Jezikovni položaj srbsčine in njeno mesto v okviru drugih slovanskih jezikov. 2) Nastanek in razvoj gornje in dolnje knjižne srbsčine, 3) Konceptija sintakse v drugem zvezku gornjesrbske slovnice. Vse tri teme so neposredno povezane z dosedanjno Sewcovo znanstveno in publicistično dejavnostjo: že več let intenzivno pripravlja lužiškosrbski etimološki slovar, objavil je več razprav (in pregled) iz zgodovine lužiških knjižnih jezikov, izšel je prvi zvezek njegove slovnice sodobnega gornjelužiškega knjižnega jezika (*Gramatika hornjoserbskeje rěče* I, 1968). Docent dr. E. Eichler (Nemec), ki je eden najvidnejših predstavnikov leipziškega onomastičnega središča (prim. njegovo delo *Studien zur Frühgeschichte slawischer Mundarten zwischen Saale und Neiße*, Berlin 1965) je predaval o temi »Starosrbsko jezikovno ozemlje v luči imenoslovja NDR«; v predavanju je plastično prikazal podobo nekdanjih slovanskih narečij na tem ozemlju in zarisal prvotne zahodne meje slovanstva.

Z nadaljnjima predavanjema sta avtorja uvedla udeležence v zamotano problematiko današnje lužiškosrbske dialektologije. O nekaterih zanimivih pojavih v srbskih narečjih in o širših vprašanih lužiškosrbske dialektologije je poročal vodilni dialektolog dr. Helmut Faska, znanstveni sodelavec Instituta za serbski ludospyt, avtor obsežne in s stališča modernega jezikoslovja pisane monografije o wětošowskem narečju na skrajnem dolnelužiškem zahodu (*Die Vetschauer Mundart*, 1964); Faska je tudi soavtor sedmih (od osmih) zvezkov srbskih narečnih tekstov in treh knjig jezikovnega atlasa za lužiškosrbsko ozemlje (*Sorbischer Sprachatlas I, Feldwirtschaftliche Terminologie*, 1965; II — *Viehwirtschaftliche Terminologie*, 1968; III — *Floristische und faunistische Terminologie*, 1970). Med prva imena lužiškosrbske dialektologije spada tudi dr. Frido Michałk, ki je predaval o srbsko-nemškem dvojezičju. Michałk je avtor monografije *Der Dialekt von Neustadt* (1962), soavtor narečnih tekstov in cit. dialektološkega atlasa. V zadnjih letih se je Michałk veliko ukvarjal s teoretičnimi in praktičnimi vprašanji bilingvizma (prim.

Studien zur sprachlichen Interferenz, Bd. 1
— *Deutsch-sorbische Dialekttexte aus*
Nochten, Kreis Weisswasser. S. Michalk u.
H. Protze. 1967).

Vprašanjem gornjelužiškega pravopisa in razvoju njegovega normiranja v 19. stoletju je posvetil svoje predavanje dr. Pawoł Völkl, avtor prvega lužiškosrbskega pravopisnega slovarja (*Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče*, 1970, 934 s.).

Od literarnozgodovinskih predavanj sta dve zajeli glavne idejne in umetnostne tokove in osebnosti lužiškosrbske književnosti 19. stoletja. Docentka dr. Lucija Hajnec je obravnavala književnost narodnega preporoda (okoli 1850), Pětr Malink pa je govoril o delu Jakuba Barta-Čišinskega (1856—1909) in o njegovem pomenu za srbsko književnost. (Čišinskega cenijo Lužiški Srbi tako kakor mi Prešerna.) Drugi dve predavanji sta poskušali sistematizirati in ovrednotiti lužiškosrbsko prozo in poezijo od leta 1945 do danes. Lucija Hajnec je predavala o srbski prozi in njenih transformacijah; Kito Lorec, ki je sam eden najpomembnejših lužiškosrbskih pesnikov mlajšega rodu (roj. 1938), prevajalec in literarni zgodovinar v Institutu za srbski ludospyt, je doživetvo govoril o lužiškosrbski liriki zadnjih petindvajsetih let.

Posebno temeljito je bilo pripravljeno predavanje vidnega lužiškosrbskega zgodovi-

narja docenta dr. Jana Brankačka, ki je obravnaval srbsko demokratično kmečko gibanje konec 19. in začetek 20. stoletja in z zgodovinske perspektive odstrl pogled v današnji jezikovni in narodnostni položaj Lužiških Srbov.

Med predavatelji so udeleženci poslušali tudi tri že več desetletij v lužiškosrbski znanosti in kulturi vidne osebnosti: prof. dr. Pawoł Nedo, avtor številnih razprav in knjig o folklori, je predaval o pomenu in vlogi ljudske kulture za srbsko kulturo sploh; pesnik, skladatelj in glasbeni ped. Jurij Winar-Jurk je ob sistematičnem prikazu lužiškosrbske glasbe svoja izvajanja bogato ilustriral z odlomki iz različnih vrst starejših in novejših glasbenih stvaritev; prof. dr. Pawoł Nowotny, direktor Instituta za srbski ludospyt in znani literarni zgodovinar, je v svojem strnjenem poročilu o dvajsetletnem raziskovalnem in publicističnem delovanju inštituta udeležencem prikazal celovit pregled današnje budišinske sorabistike.

Srečanje z lužiškosrbskimi znanstveniki-sorabisti, s pisatelji in drugimi kulturnimi delavci, z njihovo delovno vneto in dosežki, pomeni za vse udeležence tretjega budišinskega seminarja posebno strokovno in človeško spodbudno doživetje.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PISMA ZAVODU ZA ŠOLSTVO SRS OB PREDLOGIH ZA NOVE OSNOVNOŠOLSKO IN SREDNJEŠOLSKO UČNE NAČRTE

1

Oddelek za slovanske jezike in književnosti filozofske fakultete v Ljubljani mi je pred dnevi poslal Vaš osnutek novega učnega načrta za osnovno šolo, in sicer s predlogom, naj bi napisal morebitne pripombe k poglavju »Slovenski jezik« (str. 1—46). Pripombe, ki Vam jih tu pošiljam, se seveda nanašajo samo na pouk književnosti, in so naslednje:

1.) Menim, da bi bilo treba še enkrat in pazljiveje premisliti seznam knjižnih del za domače branje. Pri tem ne mislim toliko na

izbiro ali obseg celotnega berila, predvidevna za osnovnošolsko leposlovno izobrazbo (obseg bi se najbrž brez posebne škode lahko tudi znatno zmanjšal), kot na razpored snovi. Tako se na primer folklorno praviljična literatura s pretiranim poudarkom razteza predaleč tja v 3. in 4. razred (gl. Osnutek str. 14—15 in 18—19), ko je otrok že mnogo bolj odprt in naklonjen različnim vrstam akcijske, znanstveno fantazijske in druge literature novejšega tipa, katero seveda išče sam mimo šolskega, močno naivnega praviljičnega programa. Prepričan sem tudi, da hudo podcenjujemo otrokovo leposlovno dojemljivost, če menimo, naj bi se šele v 5. razredu srečal z Bevkovim Tončkom, s Seliškarjevo Bratovščino Sinjega galeba pa z Robinzonom, Robinom Hoodom, s Kočo strica Toma in s Twainom, Kiplingom ali Kästnerjem. In za-

* Glede na to, da se številni slavisti-praktiki v strokovni javnosti pogosto kritično izražajo o obstoječih učnih načrtih, vabi uredništvo JIS vse, ki jih ta vprašanja strokovno in širše kulturno vznemirjajo, naj ob predlogih za nove načrte v tej rubriki zapišejo svoje kritične poglede nanje.

tem šele v 6. šoli z imeni, kot so Verne, Sienkiewicz, London. Podobno velja za domačo klasiko. Človek se čudi pedagogu, ki bi Jurčičevega Kozjaka dal na program šele v 6. razredu, Aškerca šele v 7. razredu in podobno, kot predvideva osnutek načrta. Skratka, povedano naravnost: načrt za pouk književnosti je preveč pootročen in mestoma daje vtis, da bolj zavira kot pa spodbuja leposlovno radovednost današnjega slovenskega otroka. Razpored gradiva bi bilo potrebno preurediti tako, da bi vrsto del predstavili iz 8., 7. in 6. razreda navzdol v 5., 4. in 3. razred. Če vprašanje nekoliko zaostriamo, bi se lahko glasil: zakaj naj bi ravno pouk literature — recimo, v nasprotju s poukom matematike — otroka zadrževal v območju doživljajske in intelektualne naivnosti? Tako se dogaja, da otrok že v osnovni šoli začenja gledati na »šolsko slovnost« kot na nekaj naivnega in ne preveč zanimivega. Svojo pripravljenost na branje začne že kmalu uresničevati daleč zunaj šole, če se dá, tudi zoper njo. Anketa prebranega berila že pred vstopom v 5. razred bi bila precej zanimiva.

2.) Seznam domačega branja za »moderno slovensko leposlovje« (str. 39—40) omenja kar 39 imen, kar je preveč ne samo za otroka, marveč tudi za učitelja, čeprav pod »moderno slovensko leposlovje« šteje načrt vse od Župančiča, Ketteja in Murna naprej. Seznam je brez podrobnejše orientacije in bo ob njem marsikateri učitelj upravičeno resigniral. Strokovnjaki Zavoda za šolstvo se bodo morali tu nekoliko odločati v množici del, ki jih pokrivajo našeta imena, ne pa vse skupaj prepustiti šolniku.

3.) Pouk literarne teorije je v načrtu zabeležen spet čisto formalno, da ne rečemo formalistično. Nejasno je, zakaj naj bi se učenec v 8. razredu učil, kaj je »rodoljubna, razmišljajoča in socialna pesem«, ko pa se že prej srečuje s pesmimi te vrste. V 7. razredu pa se bo moral ukvarjati s pojmi »ep, balada, romanca« itd., ko pa se je s takimi pesnitvami seznanjal tudi že prej. Bolje bi bilo, če bi se literarna teorija, kolikor sodi zraven, vključevala v razlago in otroku primerno interpretacijo del, ne pa štrlela v samostojno in zelo sivo učenost, ki otroku kaj malo pomaga v svet literature.

4.) Problematično utegne biti tudi pogostoma poudarjeno navodilo, naj pouk književnosti »vključuje moralno vzgojo«. Če to načelo prav razumemo, mu ni mogoče oporekati, vendar obstaja nevarnost, da se ob

tolikšni »uradni« vnemi ta postopek obrne v škodo, saj smo Slovenci že od nekdanj precej pretirano nagnjeni k moralizatorski interpretaciji literature. Otrok tega v resnici ne mara in ima prav. Šele okrnjeni vitalizem ali zatrta radoživost zmoreta besedno umetnost reducirati in jo zapedagogizirati v to smer. Otrok v literaturi ne odkriva samo moralnih razmerij in resnic, temveč še vrsto drugih življenjskih vrednot in spoznanj.

5.) Osnutek načrta je žal docela prezrl tudi realno »literarno okolje«, v katerem današnji človek živi in iz katerega mimo šole ali pod šolsko klopjo sprejema bolj ali manj izdaten del svoje redne literarne hrane. Ali ne bi bilo prav, da bi v 2. in 3. razredu upoštevali tudi strip, ki ga, kot vsi vemo, požira skoraj vsa mladina, pa če nam je to prav ali ne? Mar ne bi otroka poskušali vsaj pametno orientirati, kolikor se to sploh dá, v poplavi široko potrošniške »literature«, namesto da jo poskušamo sramežljivo in molče pokriti z Bolharjevimi pravljicami? Tu so otroci docela prepuščeni sami sebi in staršem. In kasneje je prav tako ob detektivkah in različnem kolportажnem berilu, pred katerim šola vztrajno miži, ker je to pač najlažje.

6.) Naposled bi se bežno dotaknil še nekega vprašanja, ki pa sodi v območje jezikovne izobrazbe. Šele v 8. razredu (gl. str. 45) naletimo na kratko poglavje o »zvrsteh jezika« (narečje, pogovorni in knjižni jezik). Ali vzgoja jezikovne zavesti o različnih ravneh jezikovne kulture ne sodi že v nekoliko zgodnejšo mladost? Otrok naj bi se kmalu po prihodu v šolo zavedel razločkov med narečjem in knjižnim jezikom, pa tudi med spontanim žargonom in izbranim govorom. Zavedel seveda na čim bolj neposreden, živ, ne z učenostjo obremenjen način. Mislim, da to poglavje sodi vsaj že v 3. ali 4. razred.

7.) Dovolim naj si še eno, čeprav morda že nekoliko bolj osebno pripombo, ki je v zvezi s predpisanim učenjem umetniških besedil na pamet (po 10 na leto, v 8. razredu že nekaj manj). To starokopitno mučenje otrok bi kazalo odpraviti, vsaj že od 4. razreda naprej. Po lastni izkušnji vem, da do pesmi, ki sem se je kot otrok naučil oz. moral naučiti na pamet, še danes mukoma iščem svež in neposreden odnos, ker ga moti zid mehničnega znanja besedila. Obrnimo otrokove energije raje k učenju vsebinsko in jezikovno dobrega branja leposlovnih del.

K »Predlogu za vsebinske in organizacijske spremembe gimnazije v SR Sloveniji«, ki ga pošiljate v razpravo, mi dovolite naslednje tri pripombe.

1) Zelo lahko je razumeti današnje težnje k delitvi gimnazije v več predmetnoizobraževalnih smeri, še več, računati je treba s tem, da se bodo zaradi naraščanja in osamosvajanja številnih področij znanja množili tudi predlogi za nadaljnjo cepitev ne le strokovnega, temveč prav tako gimnazijskega izobraževanja. Menim, da gimnazija, ki je po svojem temeljnem namenu splošnoizobraževalna srednja šola, ne bi smela preveč popuščati količinski stihiji znanja in strok, temveč na svoj poseben način opravljati ustrezno kakovostno integracijo izobrazbe ob vseh temeljnih strokah hkrati. V nasprotnem primeru bo prehajala v vse bolj hibridno ustanovo, ki ne bo niti prava splošnoizobraževalna niti prava strokovna šola. Vtis imam, da Vaš predlog o delitvi gimnazije v tri smeri odpira razvoju pot v to smer. Mar ni delitev gimnazije v več tipov le nekoliko prelahek in poenostavljen odgovor na današnje zahteve naraščajočega znanja? In pogledjmo zadevo še z druge strani: v znanostih (naravoslovnih in družbenih, če že uporabljamo nekoliko zastarelo terminologijo) se danes bolj kot kdaj prej iščejo spet skupne, univerzalne metode odkrivanja, spoznavanja in celo poimenovanja pojavov! Zakaj se ne bi tudi današnji dijak umnosti učil hkrati in enako intenzivno ob različnih predmetih, prav tako pri matematiki kot pri jeziku ali umetnosti? Zakaj mlademu človeku zamenjati obzorje učne prakse pretežno na skupino predmetov in siliti še voljne možgane k čim hitrejšemu fahidiotizmu? Učimo raje ljudi misliti,

misliti naglo, prodorno in duhovito ob čim bolj »nasprotnih« in oddaljenih predmetih življenjske danosti! Če odganjamo »pozitivistično navlako« iz predmeta, ne popuščajmo pozitivističnemu pragmatizmu na drugem koncu: njegovemu omejevanju razgledov v širino!

Moj predlog je tale: *naj se teža delitve prenese na zaključni izpit, ki pomeni sklep gimnazijskega izobraževanja, hkrati pa zadnjo fazo na poti k izobraževanju na višjih in visokih šolah*; prednost te rešitve bi bila tudi v tem, da bo obliko zaključnega izpita mnogo lažje prilagajati spremembam kot pa celoten gimnazijski sistem; poleg tega se bo dijak v 4. razredu mnogo lažje in samostojneje odločal za smer bodoče izobrazbe kot na koncu 2. razreda. Če pa pod pritiskom preprostega življenjskega pragmatizma in drugih okoliščin ni več mogoče ustaviti načrtovanja več tipov gimnazije, dajem naslednji variantni predlog: *naj bi se ta delitev izvedla premišljeno in postopoma, za nekaj let ob zaključnem izpitu, zatem v 4. razredu, medtem ko naj bi bil 3. razred še dosledno splošnoizobraževalnega značaja*.

2) Oznaka »razvijati kritično mišljenje« (na str. 10), ki je najbrž pravilno mišljena, je formulirana nekoliko ohlapno. Ne gre samo za kritično mišljenje, temveč tudi za razvijanje ostrega opazovanja pojavov ter čim bolj globinskega in čim bolj dinamičnega mišljenja, ki bi bilo sposobno samostojno delovati ob čim bolj raznovrstnem življenjskem gradivu.

3) Dobro bi bilo, če bi Predlog za vsebinske in organizacijske spremembe gimnazije primerno poudaril tudi vzgojne in kulturne namene te šole.

Boris Paternu
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Naročnikom Jezika in slovstva bomo v kratkem poslali položnice oz. račune za poravnavo letne naročnine 1971-72; vljudno prosimo, da navedene zneske čimprej vplačate na tekoči račun pri SDK 501-8-4.

Uredništvo

